

TAMPEREEN YLIOPISTO

Linda Heinonen

”CHILEN KANSA EI OLE YKSIN”

Suomalaisen Chile-solidarisuusliikkeen nousu
Chilen vuoden 1973 vallankaappauksen jälkeen

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2013

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

HEINONEN LINDA: ”Chilen kansa ei ole yksin” – Suomalaisen Chile-solidarisuusliikkeen nousu Chilen vuoden 1973 vallankaappauksen jälkeen

Pro gradu -tutkielma, 103 s. + liite 1 s.

Historia

Toukokuu 2013

Tutkielman kohdeilmionä on suomalainen Chile-solidarisuusliike, joka syntyi Chilen syyskuun 1973 sotilasvallankaappauksen jälkeisinä päivinä. Vallankaappauksessa sosialistipresidentti Salvador Allende sai surmansa ja vallan otti kenraali Augusto Pinochetin johtama sotilasjunta. Chileen perustettiin diktatuuri, jossa puolueet ja ammattiyhdistyslaitos kiellettiin ja sensuuri astui voimaan. Sotilashallituksen aikana, vuosina 1973–1990, ihmisiä vangittiin, kidutettiin ja murhattiin poliittisista syistä. Suomalainen Chile-solidarisuusliike – osana kansainvälistä solidarisuusliikettä – vastusti Pinochetin hallintoa, paljasti ihmisoikeusrikoksia ja tarjosi niin moraalista kuin materiaalistaakin tukea Chilen vasemmisto-oppositiolle. Koskaan aikaisemmin ei Suomessa oltu toimittu yhtä määrätietoisesti kansainvälisen solidarisuuden nimissä.

Keskeinen tutkimuskysymys on: minkä vuoksi Chilen vallankaappaus sai Suomessa huomattavan paljon yhteiskunnallista huomiota ja miksi maahan syntyi solidarisuusliike Chilen opposition puolesta? Tutkimuskysymykseen etsitään vastausta kolmesta näkökulmasta: tarkastelen (1) solidarisuusliikkeen syntysuhdannetta ja edellytyksiä, (2) 1960- ja 1970-lukujen yhteiskunnallista liikehdintää, sen erityispiirteitä ja kansalaisten kehitysmaatietoisuuden kasvua sekä (3) Chile-solidarisuustoimintaa ja -toimijoita keskeisen solidarisuusjärjestön, Suomi-Chile-seuran, viitekehityksessä. Kysymyksenasettelua ja mielenkiintoa suuntaavat Sidney Tarrow’n erittelemät liiketutkimuksen peruskäsitteet: *kollektiivisen toiminnan mahdollisuus rakenne* ja *protestijakso*. Martti Siisiäisen hahmottelema suomalainen 1960-luvun protestijakso (1966–1979) luo tutkielmalle ajallisen kehyksen.

Chile-solidarisuusliikkeen synnyn edellytyksiä erittelen tutkimuskirjallisuuden avulla. Itse solidarisuustoiminnan osalta keskeinen lähdeaineisto on Kansan Arkiston Suomi-Chile-seuran asiakirjat sekä jäsenlehti *Chilen Puolesta*, joka tarjoaa tietoa paitsi Chilen yhteiskunnallisesta tilanteesta myös solidarisuustyön tavoitteista ja keinoista. Toimijanäkökulmaa ja solidarisuustoiminnalle annettuja merkityksiä tarkastelen keväällä 2012 laatimani tutkimuskyselyn vastauksien (11 kappaletta) pohjalta.

Tutkielma osoittaa, että suomalaisen Chile-solidarisuusliikkeen syntyä edelsi monitasoinen yhteiskunnallinen murros. Elinkeinorakenteen muutos, kaupungistuminen ja koulutuksen massoittuminen loivat edellytyksiä poliittis-ideologiselle suunnanmuutokselle ja yhteiskunnalliselle liikehdinnälle. Erityisesti vuoden 1966 kansanrintamahallituksen synty sekä presidentti Urho Kekkosen tuki vahvistivat vasemmistolaisten liikkeiden asemaa. Samaan aikaan kansainväliset suhteet laajenivat monella tasolla ja globaali protestihorisontti avautui: opiskelijat radikalisoituivat, yhden asian liikkeitä perustettiin ja uusia kollektiivisen toiminnan tapoja omaksuttiin. Ne loivat perustaa myös Chile-solidarisuusliikkeen synnylle.

Yleisen ilmapiirin muutoksen lisäksi myös kehitysmaat nousivat julkiseen keskusteluun, ja Tricont-ryhmän ja Vietnamin sodan vastustuksen myötä kolmannen maailman ongelmia tarkasteltiin yhä useammin anti-kapitalistisessa ja anti-imperialistisessa tulkintakehyksessä. Monille solidarisuusliikkeen toimijoille Chilen vallankaappaus ja Allenden syrjäyttäminen näyttäytyivätkin Yhdysvalto-

jen edustaman ”imperialismin” sekaantumisena itsenäisen valtion asioihin – ei siis ihme, että vallankaappaus herätti pettymystä, surua ja vihaa, joka kanavoitiin tehokkaaksi solidaarisuustoiminnaksi.

Keinoiltaan suomalainen Chile-solidarisuustoiminta oli monipuolista: se tarjosi kaikille, tai ainakin lähes kaikille, toimintamahdollisuuden. Tutkielmassa käy ilmi, että suomalaisen Chile-solidarisuusliikkeen menestys perustui ennen muuta Suomi-Chile-seuran kykyyn mobilisoida solidaarisuustoimijoita kautta maan. Suomen Rauhanpuolustajien verkostojen avulla sekä vahvan kansandemokraattisen ja kommunistisen liikkeen, mutta myös muiden poliittisten suuntauksien tuella, Suomi-Chile-seura kasvoi järjestöllisesti ja jäsenmäärällä mitattuna merkittäväksi solidaarisuusjärjestöksi. Chile-solidarisuustoiminta loi laajoja yhteistyön verkostoja, mutta se ei kuitenkaan kyennyt tasoittamaan vasemmiston sisäisiä ristiriitoja, jotka heijastuivat käytännön solidaarisuustyöhön.

Asiasanat: Chile, sotilasvallankaappaukset, solidaarisuus, yhteiskunnalliset liikkeet, kollektiivinen toiminta, 1960-luku, 1970-luku.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymys	1
1.2 Mahdollisuusrakenne ja protestijakso	6
1.3 Aikaisempi tutkimus ja lähdeaineisto	9
2. Chilen tie demokratiasta diktatuuriin	14
2.1 Allende ja ”La Via Chilena”	14
2.2 Kylmä sota ja vallankaappaus	17
3. Suomi murroksessa	20
3.1 Taloudellis-sosiaalinen muutos	20
3.2 Poliittis-ideologinen muutos	23
3.3 Opiskeleva nuoriso protestin kantajana	25
3.4 Kansainväliset suhteet ja ulkomaiset vaikutteet	29
3.5 Ylioppilaslehti ja Yleisradio maailmankuvaa muuttamassa	33
3.6 Uudet arvot ja yhteiskuntakritiikki	35
4. 1960- ja 1970-luvun protestijakso	37
4.1 Protestin suuret linjat ja erityispiirteet	37
4.2 Uusia liikkeitä, uusia keinoja	40
4.3 Kolmasmaailmalaisuus osana 1960- ja 1970-luvun protestijaksoa	42
4.3.1 Kehityσμαaliikkeen lähtökohdat	42
4.3.2 Tricont ja Jyväskylän Kesä 1969	45
4.3.3 Tukea Vietnamin kansalle	48
4.3.4 Kehityσμαaliike 1970-luvun kynnyksellä	51
5. Chilen kansan puolesta	55
5.1 Solidaarisuus herää	55
5.2 Virallisen Suomen kannanotot ja toimet	58
6. Suomi-Chile-seura toimii	62
6.1 Riitainen alkutaival	62
6.2 Toiminta laajenee	65
6.3 Solidaarisuus – toiminnallista yhteisvastuuta	68
6.4 Työstä ja taistelusta	72
6.4.1 Joukkovoimaa	72
6.4.2 Vetoimuksia ja postikortteja	75
6.4.3 Taloudellinen tuki	78
6.4.4 Uusi laulu ja kulttuurityö	81
6.5 Solidaarisuustoiminta kokemuksena	84
7. Lopuksi	90
Lähteet ja kirjallisuus	94
Liite	104

1. Johdanto

1.1 Tutkimuskysymys

Ja kaikki muuttuu – vaan ei itsestään,
sinä muutat kaiken – vaan et yksinään,
kaikki muuttuu – kun moni tarttuu asiaan
ja ohjaa ikuisesti muuttuvaista muuttumaan.¹

Näin kuuluu kirjailija Matti Rossin runon *Laulu solidaarisuudesta* loppusäe. Runo on kirjoitettu Chilen syyskuun 1973 sotilasvallankaappauksen jälkeen, ja se kuvaa solidaarisuuden ja liikkeen voimaa sekä uskoa yhteiskuntaolojen muutettavuuteen. Rossin sanoma on: ”Voi riistäjä hallita hetken, mutta liike on ikuinen.”² Pro gradu -tutkielmani tarkastelukohteena on voimakas ja kansainvälistä arvostusta nauttinut Chile-solidaarisuusliike Suomessa. Sen tavoitteena oli paljastaa kenraali Augusto Pinochetin johtaman sotilasjuntan toteuttamia ihmisoikeusrikoksia sekä osoittaa niin moraalista, poliittista kuin materiaalistakin tukea maan alle ja ulkopuolelle ajettulle vasemmistoppositiolle.³ Erityisen aktiivisia Chile-kysymyksessä olivat vasemmistopuolueet, ammattiyhdistysliike sekä tietyt vasemmistojohdettavat järjestöt. Myös luterilainen kirkko argumentoi alusta lähtien vallankaappausta vastaan ja useat poliittiset nuorisjärjestöt sekä koululais- ja opiskelijajärjestöt tuomitsivat Pinochetin Chilen.⁴ Suomalaisten Chile-aktiivisuus näkyi kuitenkin ennen kaikkea elokuussa 1973 perustetun Suomi-Chile-seuran korkeassa jäsenmäärässä ja sen organisoimassa mittavassa solidaarisuustyössä.⁵

Heikki Hiilamo kirjoittaa syyskuun 1973 lopussa Helsingissä järjestetystä, kansainvälisestä Chile-solidaarisuuskokouksesta: ”Kaikissa maanosissa oli ennen Chilen vallankaappausta tapahtunut julmuuksia, mutta koskaan aikaisemmin Suomessa ei ollut ryhdytty vastaavanlaisiin ponnistuksiin kansainvälisen yhteisvastuun nimissä.”⁶ Hiilamon havainto herättää väistämättä kysymyksen, miksi juuri Chilen vallankaappaus sai Suomessa huomattavan paljon yhteiskunnallista huomiota – jopa niin, että maahan syntyi liike Chilen opposition puolesta. Tutkielmassa pyrin vastaamaan tähän ky-

¹ *Chilen Puolesta*, 2/1974, s. 11; Rossi 1974, s. 66–67.

² *Laulu solidaarisuudesta* sekä *Soi, kivinen lanka* -runokokoelman (1974) muut chileläissävytteiset runot kirjailija Matti Rossi on omistanut ”Victor Jaralle, chileläiselle taiteilijalle jonka fasisitit murhasivat Santiagon stadionilla syyskuussa 1973” sekä ”kaikille fasismia vastaan taistelleille ja taisteleville”. Runojen pohjalta Matti Rossi, Kalle Holmberg, Kaisa Korhonen, Måns Hedström, Eero Ojanen ja KOM-teatteri kokosivat levyn *Kaikki muuttuu* (1974). Rossi 1974, s. 21.

³ Suomi-Chile-seuran säännöt, Yhdistysrekisteri-ilmoitukset ja säännöt, Kansio 13, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴ Hiilamo 2010, s. 68, 73.

⁵ ”Seuramme kehitys kertoo solidaarisuustyön voimasta”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 2.

⁶ Hiilamo 2010, s. 71.

symykseen kolmesta näkökulmasta katsoen: kiinnitän huomion (1) Chile-solidarisuusliikkeen nousun yhteiskunnallisiin edellytyksiin, (2) aikakauden protestijaksoon sekä (3) solidarisuustoimintaan ja toimijoihin. Seuraavaksi perustelen valitsemani tarkastelukulmat.

Chilen väkivaltainen sotilasvallankaappaus oli lähtökohta suomalaisen solidarisuusliikkeen synnylle, mutta se ei automaattisesti aiheuttanut liikettä tai pakottanut sitä esiin. Tutkielmani hypoteesina onkin, että *suomalaisessa* yhteiskunnassa tapahtui 1960- ja 1970-luvuilla jokin niin perinpohjainen murros, että myös kaukaisen Chilen tapahtumat näyttäytyivät monelle suomalaiselle tärkeänä kysymyksenä, johon haluttiin ottaa kantaa. Lähestymistapa sisältää ajatuksen, että liikkeet ovat sidoksissa historiallis-rakenteellisiin tekijöihin – liikehdintä ei synny tyhjiöstä, vaan se nousee aina jostakin yhteiskunnallisesta tilanteesta.⁷ Liikkeiden tutkimuksessa tätä toiminnan muotoutumista kuvataan mahdollisuusrakenteilla ja poliittis-taloudellisilla tai kulttuurisilla toimitiloilla, jotka mahdollistavat tai rajoittavat liikkeiden toimintaa.⁸ Tarkastellakseni suomalaisen Chile-solidarisuusliikkeen yhteiskunnallista syntysuhdannetta käytän analyttisenä työvälineenä *kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteen* käsitettä, jonka merkitystä avaan tarkemmin johdannon alaluvussa 1.2.

Yhteiskunnallisille liikkeille on ominaista, että ne harvoin esiintyvät yksinään, erillisinä tai selvärajaisina. Päinvastoin ne syntyvät ja aktivoituvat *protestijaksojen* ryhmittyminä, jolloin toiminnallisuus kasaantuu. Usein esiintyy päällekkäisiä liikkeitä, kilpailevia järjestöjä ja teemoja. Aina ei ole myöskään lainkaan selvää, mihin liikkeeseen mikäkin protesti tai toimija kuuluu.⁹ Tämän vuoksi Chile-solidarisuusliikettä tarkasteltaessa on tärkeää tuoda esille koko 1960- ja 1970-luvun protestijakso, sen kehityskulku ja ominaispiirteet. Protestijakson kehityksessä käsitelen myös suomalaisen kehityismaaliikkeen¹⁰ syntyä. Näkemykseni mukaan kehityismaaliikkeen myötä suomalaisten tietoisuus kolmannen maailman¹¹ kysymyksistä kasvoi, millä oli vaikutuksena Chile-solidarisuusliikkeen nopeaan aktivoitumiseen syyskuun 1973 vallankaappauksen jälkeen. Mahdollisuusrakenteen ohella protestijakso on yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksen avainkäsite, jonka sisältöä erittelen luvussa 1.2.

⁷ Ilmonen 1998, s. 17.

⁸ Poliittinen tai kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenne on liiketutkimuksen peruskäsite. Ks. esim. Ilmonen 1998, s. 17–18; Siisiäinen 1990, s. 12; Stranius 2009, s. 143–144.

⁹ Hyvärinen 1994, s. 34.

¹⁰ Thomas Wallgrenin määritelmää seuraten käsite kehityismaaliike viittaa tutkielmassa maailmanlaajuiseen yhteisvastuuseen ja vapaaehtoisuuteen perustuviin epäitsekäisiin tekoihin kansainvälisen oikeudenmukaisuuden puolesta. Kehityismaaliikkeen käsitteestä, ks. Wallgren 2005, s. 13–14.

¹¹ Aikalaiset käyttivät kehityismaista termiä kolmas maailma, jolla tehtiin eroa kapitalistisen ja sosialistisen leirin välille. Metsämäki & Nisula 2006, s. 280.

Tutkielman kolmas keskeinen näkökulma kohdistuu Chile-solidaarisuustoimintaan itsessään. Suotuisa yhteiskunnallinen tilanne tai aikakauden protestijakso eivät yksin luo liikehdintää, vaan tarvitaan mobilisaatio eli prosessi, jonka myötä joukko yksilöitä muodostaa yhteiskuntaa aktiivisesti muuttamaan pyrkivän ryhmän. Kyse on siitä, että ihmiset havaitsevat ympärillään ongelmia ja pyrkivät vaikuttamaan tapahtumien kulkuun yhdessä toisten kanssa. Liikkeen menestys riippuu siis pitkälti siitä itsestään – sen kyvystä intensiivisen mobilisaation kautta saada uusia osallistujia, liittolaisia, julkisuutta ja resursseja.¹² Chile-solidaarisuusliikkeen mobilisaatiota tarkastelen yleisellä tasolla luvussa viisi sekä kohdennetummin elokuussa 1973 perustetun Suomi-Chile-seuran toiminnan kautta luvussa kuusi. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää, ettei tutkielmani kohdeilmionä ole järjestö, Suomi-Chile-seura, vaan solidarisuusliike, jonka nousua Suomi-Chile-seuran taitavasti mobilisoima toiminta tutkielmassani selittää.

Suomalaista, Chilen oppositiovoimien rinnalle noussutta kollektiivista toimintaa¹³ tarkastellaan tutkielmassa *solidarisuusliikkeen* käsitteen kautta. Yleisesti hyväksytyin määritelmän mukaisesti liikkeet ovat organisaatioita, ryhmiä ja yksittäisiä ihmisiä, jotka toimivat yhdessä muuttaakseen yhteiskuntaa.¹⁴ Sosiologi Sidney Tarrow'n mukaan yhteiskunnalliset liikkeet ovat modernin ajan keksintö, ja syntyneet modernin valtion kehityksen rinnalla. Tarrow on tunnistanut liikkeiden taustalta ”riitauttavaa politiikkaa”¹⁵, johon tukeutuvat ne, joilla ei ole tavanomaista pääsyä instituutioihin tai jotka toimivat uusien ja vielä yleisesti hyväksymättömien asioiden puolesta. Liikkeiden toimintaan osallistuvien toiminta haastaa näin ollen esimerkiksi toiset ihmiset tai viranomaiset.¹⁶

Kaj Ilmonen näkee yhteiskunnallisen liikkeen pikemminkin analyttisenä käsitteenä kuin jonakin valmiina tai pysyvänä sosiaalisena muodostumana. Hänen mukaansa liike viittaa sellaisiin kollektiivisen toiminnan tapoihin, jotka (1) pyrkivät edistämään tai estämään yhteiskunnallista muutosta ja (2) jakavat suhteellisen yhtenäisen käsityksen siitä, miten tavoitteeseen päästään sekä (3) pitävät

¹² Stranius 2009, s. 144.

¹³ Kollektiivisella toiminnalla on runsaasti ilmenemismuotoja, kuten esimerkiksi yhteiskunnallinen liike, vapaamuotoiset yhteenliittymät, rekisteröitymättömät ja rekisteröityneet yhdistykset sekä niiden alaosastot, kerhot, klubit, järjestöt, osuuskunnat, rahastot, säätiöt, boikottikampanjat ja Internetin keskustelupalstat. Kollektiivinen toiminta luokitellaan myös usein formaaliin (yhdistys/järjestö) ja ei-formaaliin (liike/liikehdintä) ulottuvuuteen. Huolimatta siitä, että kollektiivinen toiminta ja yhteiskunnallinen liike on käsitteellisesti mahdollista erottaa toisistaan, käytän termejä tutkielmassa väljästi – niin muodollisesti että sisällöllisesti samaa tarkoittavina. Siisiäinen & Kankainen 2009, s. 91–92.

¹⁴ Liikkeeksi voidaan kutsua hyvin erilaisia ilmiöitä. Vanhojen uskonnollisten ja poliittisten liikkeiden rinnalle on viime vuosikymmeninä syntynyt uusia liikkeitä, kuten opiskelijaliike, ympäristöliike ja kehitysmaaliike. Radikalismien vuosina maailmalla ja Suomessa vaikutti jopa poliittinen laululiike. Myös monet hierarkkisesti johdetut poliittiset organisaatiot ovat kutsuneet itseään liikkeeksi: Suomessa tunnetaan sosialidemokraattinen liike, johon puolestaan Ruotsissa viitataan käsitteellä *rörelsen*. Suominen 1997, s. 47–48.

¹⁵ Sidney Tarrow käyttää käsitettä *contentious politics*. Mary Kaldorin teoksen käännöksessä Maria Lyytinen on suomentanut termin riitauttavaksi politiikaksi, ks. Kaldor 2006, s. 116.

¹⁶ Kaldor 2006, s. 116; Tarrow 1998, s. 3.

yllä keskinäistä solidaarisuutta ja (4) ovat siinä määrin organisoituneita, että niillä on ajallista jatkuvuutta. Ilmonen mukaan liike pysyy liikkeenä ainoastaan, jos se onnistuu yhdistämään edelliset ai-
nekset toimivaksi kokonaisuudeksi sekä uudistamaan toimintaansa yhä uudelleen säilyttääkseen mobilisaatiokykynsä.¹⁷

Yhteiskunnalliselle liikkeelle on monia tieteellisiä määritelmiä,¹⁸ siksi käsitteen jokapäiväinen merkitys voi olla tieteellisiä määrittely-yrityksiä kiinnostavampi näkökulma. Liikkeen käsite on osa elävää todellisuutta. Yhteiskunnalliselle liikkeelle onkin ominaista se, että se itse ymmärtää itsensä liikkeeksi ja toimii sen mukaisesti. Matti Hyvärisen mukaan liike on poikkeuksellisen vahvasti puheella tuotettua todellisuutta: ”Liike on olemassa, kun sen *sanotaan* olevan olemassa, kun niin *vai-
tetään* olevan, ja kun niin *uskotaan* olevan.”¹⁹ Hyvärinen selventää näkemystään esimerkein:

Suomessa on ammattiliittoja ja vasemmistopuolueita, mutta onko olemassa ’työväenliikettä’? On olemassa vihreä puolue ja ympäristöjärjestöjä, mutta onko olemassa ’vihreää liikettä’? Kannattajat ja vastustajat saattavat olla eri mieltä siitä, onko Suomessa ’naisliikettä’. Järjestöt yrittävät joskus oikaista, ja nimeävät itsensä liikkeiksi tyyliin ’EU:n vastainen kansanliike’.²⁰

Kaikissa edellisissä tapauksissa ”liike” on poliittinen konstruktio ja retorinen figuuri. Sana ylevöittää kollektiivista toimintaa, tuo arvoa järjestöjen nimiin ja toisaalta liittyy yhteen keskenään kiisteleviä projekteja.²¹ Myös Chile-solidaarisuusliikkeen kohdalla voidaan liikesanan ajatella toimineen yksittäisten järjestöjen, erityisesti Suomi-Chile-seuran, toiminnan oikeuttajana. Voidaan siis todeta, että liikkeen käsitettä saatetaan käyttää instrumentaalisesti hyväksi.²² Tämä liittyy liikkeen käsitteen karismaan, joka perustuu liikkeen olemukseen yhteiskunnan byrokratisoitunutta pysähtyneisyyttä vastaan suuntautuvana muutosvoimana. Hyvärinen kuitenkin varoittaa metodologisesta virheestä tarkastella liikkeitä joko pelkästään radikaalidemokraattisina, vuorovaikutuksen airueina tai vain kriitikkömästi totalitarismin ilmentyminä.²³

¹⁷ Ilmonen 1998, s. 15–16.

¹⁸ Yhteiskunnallisen liikkeen määrittelystä eri aikoina, ks. Hyvärinen 1985.

¹⁹ Hyvärinen 1994, s. 28, 32.

²⁰ Hyvärinen 1994, s. 32.

²¹ Hyvärinen 1994, s. 32, 34.

²² Esimerkkinä voidaan mainita Weimarin tasavalta, jossa jokainen uusi poliittinen taho nimesi itsensä mieluummin liikkeeksi kuin puolueeksi varmistaakseen suosionsa. Hyvärinen 1985, s. 29.

²³ Hyvärisen mukaan tällaisesta tutkimustradition kriitikkömästä ja välineellisestä käytöstä voidaan puhua silloin, kun uudet, erilaiset liikkeet yhdistetään fasismiin tai stalinismiin. Esimerkiksi opiskelijaliikkeen vastustajat käyttivät argumenttinaan Jürgen Habermasin vuonna 1967 esittämää varoitusta ”vasemmistofasismista”. Vastaavasti Koijärvi-liikettä syytettiin Lapuan liikkeen menetelmien omaksumisesta – väkivallaton kansalaistottelemattomuus ja väkivallan poliittinen käyttö rinnastettiin toisiinsa. Hyvärinen 1985, s. 31.

Yhteiskunnalliset liikkeet ja yhdistykset poikkeavat toisistaan, ja edustavat eräässä mielessä jopa toistensa vastakohtia. Työnjako, yksilön motiivien sekä organisaation päämäärien erottaminen ovat yhdistykselle tyypillisiä ominaisuuksia, kun taas liike pyrkii näiden erottelujen purkamiseen.²⁴ Silti yhdistysmuodostus ja yhteiskunnalliset liikkeet ovat tiiviissä vuorovaikutussuhteessa keskenään yhtäältä yhdistysten ja niissä kouliintuneiden henkilöiden ollessa usein käynnistämässä liikehdintöjä ja toisaalta laajojen kansalaisliikkeiden johtaessa uusien järjestöjen perustamiseen.²⁵ Ei siis pidä kieltää, etteikö yhteiskunnallisessa liikkeessä voisi olla mukana yhdistyksiä tai vaikkapa puolueita, mutta on ymmärrettävää, ettei liike tyhjenny formaaliseen organisaatioon.²⁶ Olisikin hyödyllistä ajatella, että liike- ja yhdistysmuoto edustavat yhden ja saman kollektiivisen toiminnan eri puolia tai historian eri kehitysvaiheita.

Näin ollen on selvää, ettei suomalainen 1970-luvun Chile-solidaarisuusliike ollut yhtä kuin Suomi-Chile-seuran aktiivinen solidaarisuustoiminta. Kuitenkin useat syyt puoltavat tutkimuskysymyksen kolmannen näkökulman; solidaarisuusliikkeen mobilisaation tarkastelua nimenomaan Suomi-Chile-seuran kehyksessä. Ensinnäkin seura oli merkittävä, ellei jopa keskeisin, Chile-solidaarisuustoimija 1970-luvun Suomessa. Tuskin löytyy solidaarisuushanketta, johon Suomi-Chile-seura ei olisi pyrkinyt osallistumaan tai vaikuttamaan. Toinen tärkeä peruste liittyy seuran itseymmärrykseen. Seura perustettiin ”organisoimaan ja johtamaan” suomalaista Chile-solidaarisuustyötä.²⁷ Se pyrki varaanmaan itselleen paikan suomalaisen solidaarisuusliikkeen keskuksena, jolloin myös sen tavoite oli muita solidaarisuustoimijoita laajempi: pyrkimyksenä oli tuoda yhteen kaikki tahot, jotka halusivat toimia Chilen oppositiovoimien puolesta. Kolmas syy tarkastella solidaarisuusliikettä Suomi-Chile-seuran kehyksessä liittyy lähdeaineistoon kytkeytyvään rajoitukseen. Yhdistyksen olemassaolo dokumentoituu asiakirjoihin ja sovittuihin rutiineihin, mutta liikkeistä ei sen sijaan ole sen paremmin pöytäkirjoja kuin rekistereitäkään²⁸. Tämän perusteella tutkimuskysymyksen käsittely Suomi-Chile-seuran aineiston avulla tulee varsin hyvin ymmärrettäväksi.

Yhteiskunnallisen liikkeen ja yhdistyksen ohella tutkielmani olennainen käsite on *solidaarisuus*. Sanakirjassa käsite määritellään yhteisvastuullisuudeksi, myötämielisyydeksi, yhteenkuuluvuuden tunteeksi ja toimimiseksi toisten puolesta.²⁹ Solidaarisuus on käsitteenä sekä empiirinen että normatiivinen. Empiirisenä käsitteenä se selittää kokonaisten yhteiskuntien, pienyhteisöiden ja poliittisten

²⁴ Hyvärinen 1985, s. 100.

²⁵ Siisiäinen & Kankainen 2009, s. 97.

²⁶ Hyvärinen 1985, s. 100.

²⁷ ”Seuramme kehitys kertoo solidaarisuustyön voimasta”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 2.

²⁸ Hyvärinen 1994, s. 32.

²⁹ Koukkunen 2003, s. 447.

liikkeiden sisällä vallitsevaa yhteyttä. Normatiivisena käsitteenä solidaarisuus viittaa ajatukseen, että yhteisvastuulle perustuva yhteisöllisyys on moraalisesti parempi kuin pakko tai oman edun tavoitteluun rakentuva yhteiskunta. Solidaarisuussanan historia on pitkä: roomalaisen oikeuden yhteisvastuullisesta lainasta (*in solidum*) sana päätyi Ranskan suuren vallankumouksen (1789–1799) ja myöhemmin työväenliikkeen avainkäsitteeksi.³⁰ Solidaarisuuden käsitteellä on monien mielestä myös raskas historia, ja se on vähintäänkin latautunut termi.³¹ Tutkielmassani tarkastelen solidaarisuuden käsitettä nimenomaan Chile-solidaarisuusliikkeessä, jossa korostui kansainvälinen yhteisvastuu ja myötämielisyys Chilen oppositiovoimien hyväksi. Erittelen Chile-solidaarisuuden käsitettä tarkemmin luvuissa 6.3 ja 6.4, joissa avaatan käsitettä Suomi-Chile-seuran mobilisoiman käytännön solidaarisuustyön näkökulmasta. Tällöinkään tarkoitukseni ei ole väittää, että solidaarisuuden käsite olisi yksioikoinen tai ristiriidaton. Koska Chile-solidaarisuusliikkeen toimijat olivat sekalainen joukko, on Chile-solidaarisuuden käsitteelle yhtä monta määritelmää kuin oli solidaarisuustyössä tekijöitä.

1.2 Mahdollisuusrakenne ja protestijakso

Tutkielmani tärkeimpiä teoreettis-metodologisia välineitä ovat liikkeiden tutkimuksessa usein käytetyt *poliittisen* tai *kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteen* ja *protestijakson* (*protestisyklin*) käsitteet. Käsitteet eivät ole valmiita kaavoja, vaan työvälineitä, jotka edellyttävät yhteiskunta-analyysiä. Ne luovat tutkielmalleni kehyksen sekä suuntaavat mielenkiintoa Chile-solidaarisuusliikkeen synnyn ja nousun kannalta olennaisiin tekijöihin. Kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenne ja protestijakso muodostavat toisiinsa liittyvän parin: mahdollisuusrakenteen käsite liittyy liikehdinnän muotoutumiseen ja jatkuvuuteen, kun protestijakso puolestaan selittää itse toimintaa ja sen kehityskaarta.³² Näin ollen käsitteet viittaavat liikehdintään ennen sitä, sen aikana ja sen jälkeen. Yksinkertaisesti ne jäsentävät yhteiskunnallisen liikehdinnän prosessiluonteisuutta.

Kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteella kuvataan sitä yhteiskunnallista tilannetta, josta liike nousee ja joka luo suotuisia tai epäsuotuisia edellytyksiä liikehdinnän synnylle ja olemassaololle sekä liikkeen tavoitteiden toteutumiselle ja yhteiskunnalliselle vaikuttavuudelle.³³ Sidney Tarrow on soveltanut kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteen käsitettä yhteiskunnalliseen liikehdintään. Hän viittaa käsitteellä ”poliittisen ympäristön ulottuvuuksiin”, jotka antavat yllyk-

³⁰ Laitinen & Pessi 2011, s. 7.

³¹ Moniongelmaisesta solidaarisuuden käsitteestä, ks. Laitinen & Pessi 2011, s. 7–29.

³² Siisiäinen 1990, s. 12, 18.

³³ Siisiäinen 1990, s. 12.

keen osallistua kollektiiviseen toimintaan. Näitä ulottuvuuksia ovat hänen mukaansa: (1) parantuneet osallistumismahdollisuudet, (2) poliittinen epävarmuus, (3) mahdollisten liittolaisten saamisen todennäköisyys, (4) yhteiskunnallisen eliitin jakautuminen ja (5) hallituksen poliittinen toimintakykyisyys. Muutokset näillä ulottuvuuksilla selittävät Tarrow'n mukaan, miksi jotkut liikkeet saavat nopeasti yllättävänkin suuren kannatuksen ja menettävät sen sitten yhtä äkillisesti.³⁴ Tutkielmani luvussa kolme nostan esille 1960- ja 1970-luvun kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteen: tarkoitukseni on näin kiinnittää huomio siihen yhteiskunnalliseen toimintaympäristöön, josta aikakauden liikehdintä, myös Chile-solidaarisuusliike, nousi.

Poliittisen mahdollisuusrakenteen käsite on saanut osakseen myös painavaa kritiikkiä.³⁵ Ensinnäkin on huomautettu, että liikkeet tuottavat mahdollisuusrakenteita myös itse. Mahdollisuusrakenteen idea on näin ollen kaksinainen: toisaalta se luo toiminnalle edellytyksiä, toisaalta sen olemassaolo vaatii, että toiminta aina uudelleen uusintaa sen. Mahdollisuusrakenne on paitsi liikehdinnän edellytys, myös väline ja tulos.³⁶ Toiseksi mahdollisuusrakenteen käsite saattaa helposti johtaa tilanteeseen, jossa liikkeitä tarkastellaan ainoastaan perinteisen politiikkakäsityksen näkökulmasta. Kaj Ilmosen mukaan tällaisesta näkökulmasta ei kuitenkaan ole mahdollista tarkastella sellaisia yhteiskunnallisia liikkeitä, jotka ovat ”perinteisessä mielessä vain vähän poliittisia ja jotka ovat alun alkaen tuoneet politiikan arkipäivään, pyrkineet jopa tekemään ’henkilökohtaisesta poliittista’”.³⁷ Lisäksi Ilmonen näkee ongelmaksi sen, että Tarrow'n mahdollisuusrakenteen malli unohtaa kokonaan julkisuuden merkityksen liikkeen synnyn edellytyksenä.³⁸ Tämän näkökulman 1960- ja 1970-lukujen liikehdinnän mahdollisuusrakenteen luomisessa nostan esille luvussa 3.5.

Yhteiskunnallisten liikkeiden analyysissä on yleisesti tunnustettu, ettei kollektiivisen toiminnan esiintyminen noudata mitään tasaista mallia, vaan välillä esiintyy vähäisen joukkoliikehdinnän jaksoja ja sitten aktiivisen toiminnan syklejä, jolloin ihmiset ovat liikkeessä. Näitä liikehdinnän nousuja ja laskuja kutsutaan Sidney Tarrow'n käsitteistöä lainaten protestijaksoiksi.³⁹ Protestijakso viittaa käsitykseen, jonka mukaan kollektiivinen toiminta ei etene tasaisesti. Protesti alkaa yhteiskunnallisena liikkeenä kriisejä ja ongelmia vastaan. Nousuvaiheen aikana protesti leviää muihin liikkeisiin ja vakiintuneisiin organisaatioihin. Käytännössä tällä tarkoitetaan sitä, että ensin pienen piirin vaa-

³⁴ Ilmonen 1998, s. 17; Tarrow 1998, s. 76–90.

³⁵ Stranius 2009, s. 144.

³⁶ Siisiäinen 1990, s. 14, 51; Stranius 2009, s. 144.

³⁷ Ilmonen 1998, s. 18.

³⁸ Ilmonen 1998, s. 17–18; Stranius 2009, s. 144.

³⁹ Sidney Tarrow kutsuu protestijaksoja termillä *cycles of contention*. Tarrow 1998, s. 141–160.

timukset tulevat lopulta laajojen joukkojen hyväksymiksi.⁴⁰ Liikkeen huipentumisvaiheen jälkeen sen kärki taittuu, ja mahdolliset uudistukset ja aikaansaannokset vakiintuvat yhteiskunnallisiin käytäntöihin, tai vaihtoehtoisesti toiminta tukahdutetaan tai hylätään.⁴¹

Tarrow'n ajatuksia on Suomessa eritellyt Martti Siisiäinen, jonka mukaan protestijakson vahvuus liittyy käsitteeseen sisältyvään mikro- ja makrotason vuorovaikutukseen. Protestijakson avulla voidaan käsitellä pitkiä historiallisia jaksoja, esimerkiksi satoja yhdistyksiä sisältävää kokonaisuutta. Toisaalta protestijaksoja voidaan tutkia myös toimintaan osallistuvien yksilöiden kokemusmaailmasta ja heidän toiminnalle antamistaan merkityksistä käsin. Ihmiset toimivat mikrotasolla: he käynnistävät liikkeitä, perustavat intressiensä mukaisia yhdistyksiä ja uudistavat kollektiivisen toiminnan tapoja. Protestijakson huippukohta ilmenee tällöin kokemustason historiassa ”hulluuden hetkinä”, jolloin liikkeen voimaantumisen hetkessä tuntuu siltä, että kaikki on mahdollista saavuttaa.⁴² Periaatteessa käsitteen avulla voidaan siis liittää yhteen yhteiskunnan eri tasot: yksilö, yhdistys, yhteiskunnallinen liike sekä yhteiskunnan makrotason rakenteet.

Tutkimuksessaan *Suomalainen protesti ja yhdistykset* Martti Siisiäinen hahmottelee neljä suurta suomalaista protestijaksoa: ensinnäkin vuoden 1905 suurlakosta sisällissotaan ulottuva jakso, toiseksi toisen maailmansodan jälkeiset neljä vuotta sekä kolmanneksi 1960-luvun lopun ja 1970-luvun aika. Vuosina 1905, 1944 ja 1966 alkaneet syklit olivat Siisiäisen mukaan selviä protestijaksoja, sillä ne rikastuttivat järjestelmän moninaisuutta, aikaisemmin vallinneita kollektiivisen toiminnan keinoja sekä vapaaehtoisen organisoitumisen kokonaisuutta. Neljännen protestijakson – 1980-luvun – Siisiäinen määrittelee ”hiljaisen vallankumouksen ajaksi”, sillä tuolloin moni perinteisen yhdistyslaitoksen toiminto näivettyi kuoliaaksi, mutta samalla uusia kollektiivisen toiminnan tapoja omaksuttiin.⁴³

⁴⁰ Stranius 2009, s. 144.

⁴¹ Siisiäinen 1990, s. 12, 20–22.

⁴² ”Hulluuden hetken” käsitteen (*moment of madness*) on liiketutkimukseen tuonut Aristide Zolberg (1972). Siisiäinen 1990, s. 15–16, 21–22; Stranius 2009, s. 144.

⁴³ Protestijaksojen muotoilun perustana Martti Siisiäinen on käyttänyt tietoja yhdistysrekisteriin merkityistä yhdistyksistä. Tämä on perusteltua, koska suomalainen protesti on kautta linjan ja vain muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta suuntautunut yhdistysmuotoiseen ja hyvin organisoituun toimintaan. Erilaisten toimijoiden voimasuhteita ja kamppailua vaikutusvallasta on yritetty ratkaista yhdistysmuodostuksen kautta. Siisiäisen mukaan: ”Suomessa kilpailtiin paikasta liike- ja järjestösektorin auringossa perustamalla tiukasti ohjattuja ja dogmaattisia yhdistyksiä.” Suomalainen poliittinen kulttuuri on perinteiltään aktionismin vastainen, koska suomalainen poliittinen kulttuuri ei ole muodostanut perustaa väkivaltaa käyttäville liikkeille ja järjestöille. Jopa poikkeuksellinen sotien välinen terroristinen toiminta, muilutukset ja poliittiset murhat, olivat suureksi osaksi organisoitua toimintaa. 1900-luvun protestijaksoista, ks. Siisiäinen 1990, s. 20–82.

Tutkielmassani olen erityisesti velkaa Siisiäisen määrittelemälle kuusikymmentäluvun protestijakson (1966–1979) käsitteelle, jota tarkastelen luvussa neljä. Protestijakson kehityksessä Siisiäinen on tunnistanut 1960- ja 1970-luvun liikehdinnästä erityispiirteitä sekä aikaisempien ja myöhempien protestijaksojen eroja, joita tuon esille tutkielmassani. 1960- ja 1970-luvun protestijakso luo myös väljän ajallisen kehityksen tutkielmalleni. Chile-solidaarisuusliikehdinnän nousun edellytyksiä määrittellessäni tuon esille 1960-luvun yhteiskunnallisia kehityskulkuja. Tutkielman rajavuodeksi on määritetty vuosi 1979, jonka olen valinnut monestakin syystä. Ensinnäkin Chile-solidaarisuusliike oli tyypillinen 1970-luvun liike siinä mielessä, että se sekä syntyi, kasvoi että kriisiytyi vuosien 1973–1979 aikana. Chile-solidaarisuuden huippuhetki sijoittui vuoden 1975 molemmin puolin. Tarkastelemassani Suomi-Chile-seurassa jäsenmäärällisesti mitattu aktiivisuus kasvoi huimasti tuona aikana, mutta 1970-luvun lopussa innostus laantui. Kuten edellä on todettu, on tämä tyypillistä yhteiskunnallisille liikkeille: protesti alkaa liikehdintänä koettua kriisiä vastaan, nousuvaiheen jälkeen se leviää myös muihin liikkeisiin ja organisaatioihin, ja huipentumisvaiheen jälkeen sen terä taittuu.⁴⁴ Vuosikymmenen loppu toimi siis erään aikakauden loppuna myös Chile-solidaarisuusliikkeessä. Tuolloin Suomi-Chile-seurassa myös järjestön pitkäaikainen puheenjohtaja Keskustapuolueen Eino S. Repo siirtyi tehtävästään syrjään ja uudeksi puheenjohtajaksi valittiin sosialidemokraatti Tarja Halonen.⁴⁵

1.3 Aikaisempi tutkimus ja lähdeaineisto

Tutkielmani pyrkimyksenä on selvittää, miksi ja miten Chilen vallankaappaus sai 1970-luvun Suomessa huomattavan paljon yhteiskunnallista huomiota kansalaisten keskuudessa sekä synnytti aktiivista solidaarisuustoimintaa ympäri maata. Liikehdintä nousi tietystä yhteiskunnallisesta suhdanteesta, jota tarkastelen tutkimuskirjallisuuden avulla. Historiantutkimuksen piirissä suomalaista 1960-lukua on tutkittu lukuisista näkökulmista: muun muassa arkipäivän historian, nuorisokulttuurin, uusien liikkeiden, suurten ikäluokkien, sukupolvihegemonian kriisin sekä historiakuvan perspektiivistä.⁴⁶ Yhteistä näkökulmille on, että 1960-luku näyttäytyy niissä syvällisen murroksen kautena. Erkki Tuomiojan mielestä tutkijat ja muistelijat eivät ole yrityksistä huolimatta kyenneet antamaan uskottavaa kokonaisselitystä 1960-luvusta ja liikehdinnän noususta.⁴⁷ Monenlaisia osaselityksiä on joka tapauksessa luotu ja ne puolustavat paikkaansa myös tässä tutkielmassa.

⁴⁴ Siisiäinen 1990, s. 12.

⁴⁵ Hiilamo 2010, s. 345.

⁴⁶ Ks. esim. Heinonen 2005; Häggman 2006; Erola & Wilksa 2004; Miettunen 2009; Peltonen, Kurkela & Heinonen 2003; Suominen 1997; Tuominen 1991.

⁴⁷ Tuomioja 1993, s. 25–26.

Muita tutkimuksia tärkeämmäksi nousee Marja Tuomisen väitöstutkimus *Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia – Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurisissa* (1991), joka käsittelee 1960-lukua valta- ja vastakulttuurin välisenä hegemonisena kamppailuna, jonka taustalla vaikutti sukupolvien murros. Teoksen 1960-luvun yhteiskunnallista liikehdintää tarkasteleva historiallinen empiriaosuus on keskeistä raaka-ainetta tutkielmalleni. Kuitenkin esimerkiksi sukupolvianalyysi jää teoksessa jossakin määrin puolitiehen, ja toisaalta sosiologiset ja psykologiset teoretisoinnit ovat paikoin vaikeasti avautuvia. Aikakauden protestijakson nousun kannalta olennainen järjestö oli vuonna 1963 perustettu, radikaalipasifistinen Sadankomitea. Kristiina Hallmanin tutkimus *Totte-lisinko? Suomalaista Sadankomiteaa vuodesta 1963* (1986) on tutkielmani kannalta tärkeä; sekä Sadankomitean historiaa ja merkitystä että muuta aikakauden liikehdintää avaava teos, joka on järjestöhistoriaksi varsin pohdiskeleva ja analyttinen.

Chile-solidaarisuusliikkeen sijoittamiseksi yhteiskunnalliseen kontekstiin olen hyödyntänyt joitakin tutkimuksia, jotka kuvaavat Suomen kansainvälistymiskehitystä ja ulkopoliittikan muutosta.⁴⁸ Suomalaista kansalaisjärjestöjen toimintaa kehityskysymysten kontekstissa on kokonaisuutena tutkittu varsin vähän: eri järjestöjen kehitysyhteistyöstä on laadittu historiateoksia ja tutkielmia,⁴⁹ mutta kokonaisvaltaista kuvausta kansalaisten kehitysmaatietoisuuden kasvusta ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden tekemästä kehitysyhteistyöstä ei ole ilmestynyt. Muun muassa Mari-Anne Mäen sosiologian pro gradu -tutkielma *Lautanen Guatemalan verta – TRICONT kolmannen maailman asialla 1960- ja 70-lukujen Suomessa* (1998) on avannut Chile-solidaarisuuteen uusia näkökulmia Tricont-ryhmän toteuttaman anti-imperialistisen kehitysmaa-aktivismiin kautta.

Tutkimuksia Chilen politiikasta, vallankaappauksesta ja sotilasvallan vuosista on saatavilla,⁵⁰ mutta Chile-solidaarisuusliikettä on tarkasteltu niukasti.⁵¹ Chilen vallankaappauksesta kertovaan, tutkimusta taustoittavaan lukuun kaksi olen käyttänyt lähdeaineistona Auli Leskisen tutkimusta *Ei huomista ilman eilistä – Chilen ihmisoikeuspolitiikan kehitys 1990–2006* (2006), jossa Leskinen tarkastelee lyhyesti myös sosialistipresidentti Salvador Allenden hallintokautta (1970–1973). Tutkielmani toisessa luvussa luon tiiviin katsauksen Chilen 1960- ja 1970-luvun yhteiskunnalliseen tilanteeseen sekä suomalaisen solidaarisuusliikkeen herättäneen sotilasvallankaappauksen taustoihin ja kulkuun.

⁴⁸ Ks. esim. Forsberg & Vaahtoranta 1993; Tuomi 1976.

⁴⁹ Ks. esim. Ahonen 2000; Järvelä 2008; Kolbe 1996.

⁵⁰ Ks. esim. Collier & Sater 2004; Rector 2003.

⁵¹ Syyskuussa 2013 tulee kuluneeksi 40 vuotta Chilen vallankaappauksesta. Tuolloin julkaistaan myös Peter Lang -kustantamon teos Chile-solidaarisuustoiminnasta ympäri maailmaa. Kiinnostus solidaarisuusliikehdinnän tutkimukseen lienee kasvamassa.

Chile-solidarisuusliikkeitä ei ole tutkittu suomalaisen kehitysmaatutkimuksen parissa, mutta poliittisen ja yleisen historian puolella on ilmiöstä laadittu joitakin pro gradu -tutkielmia. Merkittävä tutkielmani kannalta on Johanna Leppäsen poliittisen historian pro gradu -tutkielma ”*Chilen kansan puolesta!*” – *Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön Chile-solidarisuus vuosina 1973–1976* (2004). Leppäsen tutkielma käsittelee SAK:n Chile-solidarisuutta jättäen näkökulman ulkopuolelle aikakauden muun Chile-solidarisuustoiminnan. Leppäsen tutkielma on ollut suureksi avuksi Suomi-Chile-seuran ja ammattiyhdistysliikkeen vaikeiden suhteiden ymmärtämisessä. Hyödylliseksi olen kokenut myös Risto Ahosen pro gradu -tutkielman *Teinien taksvärkki – Ykskaks maailma paremmaks!* (2000), joka tarkastelee Teiniliiton järjestämän taksvärkkikeräyksen historiaa sivuten samalla Chile-solidarisuusliikkeitä vuosina 1974 ja 1978. Susanne Muurimäen yleisen historian pro gradu -tutkielma *Työllistettäviä, tovereita, turvattomia, vallankumouksellisia* (2002) käsittelee puolestaan suomalaisten sanomalehtien suhtautumista chileläisten pakolaisten kysymykseen, ja tutkielma on avannut minulle näkökulmia pakolaisten herättämään kansalaiskeskusteluun Suomessa. Myös Anna-Liisa Karpovin pro gradu -tutkielmassa *Suomen Rauhanpuolustajat – Vastakulttuurin analyysia Turussa* (2008), Jouni Pirttijärven artikkelissa *Ystävyyttä ja solidarisuutta* (1998) sekä Mirjam Vire-Tuomisen teoksessa *Rauhaa rakentavaa työtä – Suomen Rauhanpuolustajien viisi vuosikymmentä* (2003) sivutaan suomalaista Chile-solidarisuustoimintaa.

Tutkielmani kannalta oleellinen perusteos, jossain määrin jopa lähtökohta, on Heikki Hiilamon tutkimus *Kuoleman listat – Suomalaisten salainen apu Chilen vainotuille* (2010). Teoksessa Hiilamo tuo esille Suomen Santiagon asianhoitaja Tapani Brotheruksen rohkean toiminnan vainottujen chileläisten auttamiseksi sotilasvallankaappauksen keskellä. Brotheruksen päättäväisyyden ansiosta Suomeen tulleiden pakolaisten lisäksi pelastui ainakin 1500 chileläistä, jotka saivat turvapaikan Saksan demokraattisessa tasavallassa. Suomi toimi Chilessä DDR:n suojeluvalltiona itä-saksalaisten katkaistua diplomaattiset suhteet Chileen vallankaappauksen jälkeen.⁵² Teos on antanut minulle näkökulmia kansainväliseen Chile-solidarisuusliikkeeseen Suomen ja DDR:n yhteistyön kautta. Kuitenkin kaiken kaikkiaan kansainvälisen solidarisuusliikkeen, kansallisten solidarisuustoimijoiden ja Chilen maanalaisen vasemmisto-opposition tekemän yhteistyön tutkimuksessa on vielä suuria aukkoja. Pro gradu -tutkielmassani jätän pitkälti tarkastelematta kansainvälisen ja suomalaisen solidarisuusliikkeen yhteistyön verkostot. Tämä on harkittu ratkaisu, sillä maailmanlaajuisen Chile-solidarisuusverkoston tarkastelu vaatisi aivan oman, syvällisen tutkimuksensa.

⁵² Hiilamo 2010, s. 316.

Suomalaisen Chile-solidaarisuusliikkeen mobilisaation tarkastelun kannalta keskeinen lähdeaineisto on Suomi-Chile-seuran jäsenille tarkoitettu yhteys- ja tiedotuslehti *Chilen Puolesta*, jota ei aikaisemmin ole käytetty historiantutkimuksen lähteenä. Ensimmäinen numero julkaistiin vuoden 1974 alussa, ja se oli koottu kasaan nopeasti tilapäisvoimin, sillä muulla tavoin kuin jäsenlehden avulla ei katsottu enää voitavan pitää yhteyttä ”seuran suureen ja edelleenkin kasvavaan jäsenistöön”.⁵³ *Chilen Puolesta* -lehti määritteli itsensä ”suomalaisen Chile-solidaarisuusliikkeen julkaisuksi”, ja pyrki näin edustamaan koko solidaarisuusliikettä Suomessa. Suomi-Chile-seuran puheenjohtaja Eino S. Revon mukaan lehti toimikin paitsi järjestön yhteysvälineenä, mutta myös laveammin tarkoitusperrin: ”Se osallistuu siihen fasismin vastaiseen taisteluun mitä Chilen kansa käy ja se osallistuu taisteluun imperialismia vastaan missä muodoissa tämä ilmeneekin.”⁵⁴ Silmiinpistävä on myös lehden tarve alleviivata solidaarisuusliikkeen laajapohjaisuutta sekä toiminnan aktiivisuutta. Tyypillisiä ovat muun muassa monenlaiset listaukset solidaarisuustapahtumien ja levitetyn materiaalin määräsistä.⁵⁵

Vuosina 1974–1977 *Chilen Puolesta* -lehti ilmestyi vuosittain neljä kertaa, vuoden 1978 aikana kolme kertaa ja vuonna 1979 kerran. Lehden laajuus vaihtelee neljästä kahteentoista sivuun. Sisältö on monipuolinen: lehti tarjoaa tietoa Chilen ajankohtaisesta tilanteesta, juntan ihmisoikeusrikoksista ja kotimaisen solidaarisuustyön tavoitteista, kampanjoista ja tapahtumista. Lehti painottaa solidaarisuusliikkeen kansainvälistä luonnetta, korostaa solidaarisuustyön voimistamisen tärkeyttä sekä nostaa esiin muiden maiden Chile-solidaarisuustoiminnan. Jokainen *Chilen Puolesta* -lehti sisältää myös pääkirjoituksen sekä tietoa seuran sääntömääräisistä asioista, muun muassa kokousten päätöksistä. Lisäksi lehdestä löytyy solidaarisuusliikehinnän innoittamia runoja sekä toimintaan osallistuvien suomalaisten ja Chilen vastarintaliikkeen edustajien puheenvuoroja. Tyyliään lehti on enemmänkin tiedottava ja solidaarisuustoimintaan innostava, kuin kansainvälisen solidaarisuuden merkitystä pohtiva.

Chilen Puolesta -lehden lisäksi käytän aineistona Kansan Arkistossa (KansA) olevia Suomi-Chile-seuran asiakirjoja vuosilta 1973–1979. Hyödynnän tutkielmassani kokousten pöytäkirjoja, toimintasuunnitelmia ja toimintakertomuksia sekä solidaarisuuskampanjoihin ja -tapahtumiin liittyviä asiakirjoja ja tiedotteita. Aineisto kuvaa seuran perustamisen vaiheita sekä käytännön solidaarisuustyötä 1970-luvulla. Vaikka seuran päätökset on kirjattu tavanomaisen kokouskäytännön mukaisesti ja

⁵³ ”Rakkaat seuran jäsenet ja ystävät”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 2 [pääkirjoitus].

⁵⁴ ”Rakkaat seuran jäsenet ja ystävät”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 2 [pääkirjoitus].

⁵⁵ Ks. esim. ”Osoituksena Chile-solidaarisuustoiminnan laajuudesta voidaan Suomi-Chile-seuran alustajakalenterin helmikuulta 1974 todeta näyttäneen seuraavalta [...]”, *Chilen Puolesta*, 2/1974, s. 2.

yhdistyksen voi luonnehtia toimineen ”asiakirjakeskeisesti”⁵⁶, herättää aineisto myös kysymyksiä. Seuran hallituksen tehtäviä hoitaneen toimikunnan muodostivat puheenjohtaja, pääsihteeri sekä kymmenet jäsenet, jotka edustivat erilaisia poliittisia suuntauksia. Voidaan arvella, että seuran kokoukset pitivät sisällään paljon keskustelua, kiistelyä ja kompromisseja. Tästä ei ole kuitenkaan jäänyt jälkiä kokouspöytäkirjoihin. Käytän tutkielmassani Suomi-Chile-seuran aineiston ja lehden lisäksi sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleja, jotta Chile-kysymyksen ympärillä käyty kansalaiskeskustelu avautuisi monipuolisemmin. Artikkelit olen löytänyt sekä Suomi-Chile-seuran aineiston että tutkimuskirjallisuuden avulla.

Kollektiivinen toiminta rakentuu yksittäisten toimijoiden varaan, jotka tulevat mukaan toimintaan eri syistä. Tämän vuoksi liikehdinnän muotoutumisen, sen ylläpitämisen ja päättymisen kannalta myös henkilökohtaiset mahdollisuusrakenteet on huomioitava. Selvittääkseni edes viitteellisesti 1970-luvulla Chile-solidaarisuusliikkeen toimintaan osallistuneiden inhimillisiä kokemuksia, henkilökohtaisia vaikuttimia ja toiminnalle antamia merkityksiä, laadin kyselylomakkeen (ks. liite), jota levitin sekä Suomen Rauhanpuolustajien Pulut-sähköpostilistan että Latinalaisen Amerikan solidaarisuusverkoston kautta keväällä 2012. Vastauksia sain yhdeltätoista Chile-solidaarisuusliikkeen aktiivilta, ja nostan ne esille tutkielmani luvussa 6.5.⁵⁷ Tutkimuskysely on tietoisuuden ja ajattelun sisältöihin kohdistuva menetelmä. Sitä voidaan kritisoida epävalidina menetelmänä, mutta sen etuja ei sovi kiistää silloin, kun kyselylomake on huolellisesti suunniteltu ja sillä pyritään selvittämään rajattua ilmiötä. Etuna on, että kyselyjä käytetään usein myös ei-tieteellisiin tarkoituksiin, jolloin vastaajat ovat tottuneet niiden käyttöön. Toisaalta lomakekyselyn yleisyys saattaa vaikuttaa siihen, että osallistujat ovat kyllästyneet lomakkeisiin ja siksi haluttomia vastaamaan kyselytutkimukseen.⁵⁸ Siihen nähden, että levitin kyselyä edellä mainittuja laajoja kanavia pitkin, on vastausten määrä varsin niukka.

Kyselylomakkeen ohella hyödynnän tutkielmassa myös muuta muisteluaineistoa. 1960-luvun tarinan toi ensimmäisenä esille Johan von Bonsdorffin muistelmateos, kun *Vanha vallattiin* (1986). Katja-Maria Mieltusen mukaan kyseinen teos toi 1960-luvun radikaaliin liikehdintään osallistunei-

⁵⁶ Suomi-Chile-seuran aineisto Kansan Arkistossa käsittää kaikkineen 50 kansiota rajavuosilta 1973–2007.

⁵⁷ Lähtökohtana on ajatus, että todellisuus syntyy ihmisten uskomuksissa, asenteissa ja aikeissa. Tällöin myös oleminen ja toiminta ovat merkityksien antamista, tulkintaa ja ymmärtämistä. Tarkastelen saamiani vastauksia omana lukunaan, sillä rinnakkain käsiteltynä ne muodostavat loogisen kokonaisuuden, jossa tilaa saa solidaarisuusliikkeen toimijoiden subjektiivinen kokemus. Hyödyntämäni tutkimusmetodia voidaan kutsua myös fenomenologiseksi menetelmäksi. Fenomenologisesta menetelmästä empiirisessä tutkimuksessa, ks. Judén-Tupakka 2007, s. 62–90; Laine 2010, s. 28–45.

⁵⁸ Esimerkiksi haastattelu olisi kyselyä parempi tapa motivoida henkilöitä. Haastattelussa haastateltavalla on myös paremmat mahdollisuudet tulkita kysymyksiä ja tehdä täsmennyksiä. Toisaalta haastattelu on kyselytutkimusta huomattavasti haastavampi menetelmä sekä vie suhteellisen paljon aikaa. Hirsjärvi & Hurme, 2010, s. 36.

den tarinan julkisuuteen jo pitkälle muotoutuneena kokonaisuutena. Aikakauden muistelutahti kiihtyi 1990-luvun puolivälissä.⁵⁹ *Kukkaisvallasta Kekkosvaltaan* (1993) on Erkki Tuomiojan julkaisema muistelmateos, jossa hän kuvaa 1960-luvun suomalaista yhteiskuntaa omien kokemustensa ja maailmankuvansa rakentumisen kautta. Samalla hän kuitenkin esittää joitakin yleisluontoisia arvioita aikakaudesta. Tuomioja ei haluaisi leimautua 60-lukulaiseksi, mutta usein hänet kategorisoidaan nimenomaan tuon sukupolven yhdeksi äänitorveksi.⁶⁰ Von Bonsdorffin ja Tuomiojan muistelukirjallisuuden ohella hyödynnän tutkielmassa joitakin muita aikalaiskertomuksia, erityisesti Viveca Hedengrenin ja Cay Sevónin muisteluluonteisia tekstejä 1960- ja 1970-lukujen liikehännästä.

Muisteluaineisto koostuu valikoiduista muistoista, mikä on otettava huomioon niin tutkimuskyselyn vastauksia kuin muistelukirjallisuutta käytettäessä. Katja-Maria Miettunen on huomauttanut, että muisteluissa on mahdollista tuoda esille käsityksiä muistikuvista, joita ei välttämättä ole olemassa. On siis huomioitava, että konkreettiset muistikuvat eivät ole muistelemisen ehdoton edellytys. Hajanaisia muistoja saatetaan lisäksi täydentää tai luoda muistoille sellaisia merkityksiä, joita niillä ei välttämättä aikaisemmin ole ollut. Muistelemiseen liittyy lisäksi julkisuus, joka saattaa vaikuttaa siihen mitä ja miten muistellaan. Katja-Maria Miettunen tiivistää: ”Muistelemineen koostuu näin todellisista tai seipitetyistä muistikuvista, joille on myöhemmin annettu joko todellisia tai seipitettyjä merkityksiä yhä uudelleen ja uudelleen.”⁶¹ Keskustelua siitä, voidaanko historiantutkimuksessa käyttää muisteluaineistoa, on käyty tiiviisti. Usein keskustelu on kuitenkin lähinnä koskettanut sitä, miten arvioida muisteluiden luotettavuutta.⁶² Miettunen onkin todennut oivaltavasti, että muistelijaalla on oikeus muistella menneisyyttään haluamallaan tavalla, eikä hänellä ole velvollisuutta muistaa tai muistella asioita oikein. Näin ollen voidaan todeta, että muisteluaineisto kertoo aina enemmän kulloisestakin nykyisyydestä, kuin siitä menneisyydestä, mitä muistellaan.⁶³

2. Chilen tie demokratiasta diktatuuriin

2.1 Allende ja ”La Vía Chilena”

Luvussa kaksi tarkastelen Chilen yhteiskunnallista muutosta sosialistipresidentti Salvador Allenden ajasta kohti sotilasvallankaappausta ja juntan hallintoa. Luku on Chile-solidaarisuustoiminnan nou-

⁵⁹ Miettunen 2009, s. 14.

⁶⁰ Tuomioja 1993, s. 22.

⁶¹ Miettunen 2009, s. 18.

⁶² Kalela 2002, s. 89–93; Miettunen 2009, s. 19.

⁶³ Miettunen 2009, s. 19.

sua taustoittava ja liittää Chilen tapahtumat kylmän sodan kontekstiin. Chile julistautui itsenäiseksi Espanjasta 10. syyskuuta vuonna 1810.⁶⁴ Pitkän itsenäisyyden sekä vakaan vaali- ja puoluejärjestelmän vuoksi Chileä oli pidetty eräänä eteläisen Amerikan demokraattisimmista yhteiskunnista.⁶⁵ Sotaväki oli pysynyt erossa politiikasta: vuosien 1830 ja 1973 välillä armeija oli hallinnut maata vain reilun vuoden ajan. Yhteiskuntarauhan kannalta ongelmaksi muodostui kuitenkin se, että Chile oli säilynyt vahvana luokkayhteiskuntana. Maaomaisuus oli keskittynyt harvoille ja luonnonvarat olivat ajautuneet ulkomaisten yritysten hallintaan. Yhteiskunnan taloudellinen ja sosiaalinen epätaasa-arvo synnyttivät uudistusvaatimuksia ja vahvistivat maan jyrkkää poliittista jakautuneisuutta. Vasemmistopuolueiden kannattajat olivat etupäässä köyhiä maaseutu- ja teollisuustyöntekijöitä sekä sivistyneistön edustajia. Oikeiston tukijat koostuivat puolestaan omistavasta yläluokasta sekä porvaristosta.⁶⁶

Chilessä vuoden 1970 presidentinvaaleihin valmistauduttiin levottomissa olosuhteissa keskellä yleislakon uhkaa.⁶⁷ Täpärän vaalivoiton sai sosialisti Salvador Allende Gossens (1908–1973), joka nousi chileläisen vasemmiston johtohahmoksi tukenaan laaja vasemmistopuolueiden vaalirintama *Unidad Popular*.⁶⁸ Vasemmiston politiikkaa vastustavat sotilaat yrittivät sekasortoa lietsomalla estää Allenden valinnan ja maahan julistettiin poikkeustila. Tästä huolimatta Allende äänestettiin presidentiksi parlamentin istunnossa vasemmiston ja kristillisdemokraattien tuella.⁶⁹ Salvador Allenden vaalivoitto teki hänestä ensimmäisen vapailla vaaleilla valitun marxilaisen johtajan Latinalaisessa Amerikassa, mikä herätti innostunutta huomiota vasemmiston piirissä ympäri maailmaa. Presidentin tavoitteena oli osoittaa Chilen kansalle uusi suunta, *la vía chilena al socialismo* – Chilen tie, demokraattinen väylä kohti sosialismia.⁷⁰

⁶⁴ Valtonen 2001, s. 536.

⁶⁵ Leskinen 2006, s. 13.

⁶⁶ Hiilamo 2010, s. 24–25; Leskinen 2006, s. 13, 23.

⁶⁷ Collier & Sater 2004, s. 327.

⁶⁸ Kansan yhtenäisyysrintamaan kuuluivat sosialistit, kommunistit, radikaalipuolue, kristitty MAPU-puolue (*Movimiento de Acción Popular Unitaria*), kansallisdemokraattinen Padena-puolue (*Partido Democrático Nacional*) sekä sitoutumattomien puolueyhmiin liitto API (*Acción Popular Independiente*). Vasemmistolaisista ryhmistä vain opiskelijaliike MIR (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria*) jättäytyi Unidad Popularin ulkopuolelle. Collier & Sater 2004, s. 327; Hiilamo 2010, s. 27.

⁶⁹ Sotilaat yrittivät Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu CIA:n tuella estää Allenden valtaannousun kaappaamalla kenraali René Schneiderin. Schneider haavoittui kidnappausyrityksessä ja kuoli vammoihinsa. Provokaation tulos oli päinvastainen kuin oli ollut tarkoitus: kaikki poliittiset tahot tuomitsivat veriteon ja Chilen kongressi ratifioi Allenden vaalivoiton 24.10.1970. Leskinen 2006, s. 25.

⁷⁰ Collier & Sater 2004, s. 332; Kotakorpi 2008, s. 59.

Allenden tavoiteohjelma oli radikaali, mutta se oli tarkoitus panna täytäntöön perustuslaillisesti.⁷¹ Ajatuksena oli toteuttaa keynesiläistä talouspolitiikkaa, pohjoismaistyyppistä hyvinvointipolitiikkaa sekä maareformi. Ohjelman päämääränä oli talousmalli, jossa olisi rinnakkain valtion omistamaa, yksityistä sekä yhteisomistukseen perustuvaa tuotantoa.⁷² Talousuudistusten ensimmäinen vaihe koski tärkeän kupariteollisuuden kansallistamista,⁷³ toinen maaomaisuuden uudelleenjakoa ja kolmas keskeisten tuotannonalojen valtiollistamista.⁷⁴ Oikeisto ja keskustalainen kristillisdemokraattinen puolue vastustivat heti alkuunsa talousuudistuksen kolmannen vaiheen toimeenpanoa.⁷⁵

Valtion aktivoitumisen myötä Allenden hallinnon ensimmäisen vuoden talouskasvu oli hyvä. Palkankorotukset lisäsivät väestön enemmistön ostokykä, asunnottomuuteen ja lukutaidottomuuteen etsittiin ratkaisuja.⁷⁶ Talouden ongelmat kärjistyivät vuoden 1972 lopulla. Epäonnistunut maareformi johti elintarvikepulaan, joka nosti hintoja ja kiristi kansalaisten mielialoja.⁷⁷ Lokakuussa 1972 oppositio organisoi kuorma-autoilijoiden lakon, joka pysäytti koko maan ruokakuljetukset.⁷⁸ Tärkeän tekstiiliteollisuuden kansallistaminen johti työväestön keskuudessa vaatimuksiin myös pienten ja keskikokoisten yritysten ottamisesta valtion haltuun. Tehtaita vallattiin ja kauna voimistui yhteiskuntakerrosten välillä. Radikaaleimmat äärioikeisto- ja äärivasemmistoryhmittyvät uhkasivat aseellisen konfliktin mahdollisuudella ja tiedotusvälineet yllyttivät vastakkainasetteluun.⁷⁹ Elintarvikepuola, kiihtyvä inflaatio, mielenosoitukset sekä äärioikeistolaisten ryhmien toteuttama myyräntöy saatoivat Chilen lopulta alttiiksi vallankaappaukselle.

Jouni Kotakorpi on historian pro gradu -tutkielmassaan arvioinut, että Allenden hallinnon kriisityminen liittyi etupäässä Unidad Popularin radikaalin uudistusohjelman herättämään vastustukseen chileläisessä keskustassa ja oikeistossa sekä Allenden hallinnon epäonnistuneisiin yrityksiin toteuttaa ohjelmaansa äärimmäisen polarisoituneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa.⁸⁰ Kansan jakaantuminen oikeistoon ja vasemmistoon horjutti Unidad Popularin asemaa kaikki ne kolme vuotta, jotka

⁷¹ Valtonen 2001, s. 54.

⁷² Hiilamo 2010, s. 33–34.

⁷³ Kehitysmaiden luonnonvarojen kansallistaminen oli aikakaudelle tyypillinen suuntaus. Chilessä toimet kupariteollisuuden kansallistamiseen olivat alkaneet kristillisdemokraattisen presidentin Eduardo Frei Montalvan kaudella 1964–1970, jolloin valtiollistamisesta puhuttiin talouden ”chileläistämisenä”. Leskinen 2006, s. 26.

⁷⁴ Kupariteollisuuden kansallistamisesta, maareformista ja keskeisten teollisuudenalojen valtiollistamisesta, ks. Collier & Sater 2004, s. 334–344.

⁷⁵ Leskinen 2006, s. 26, 28.

⁷⁶ Rector 2003, s. 181; Valtonen 2001, s. 554.

⁷⁷ Collier & Sater 2004, s. 345; Hiilamo 2010, s. 42–43.

⁷⁸ Sekä Hiilamo että Valtonen viittaavat mahdollisuuteen, että CIA tuki taloudellisesti kuorma-autoilijoiden lakkoa. Hiilamo 2010, s. 52–53; Valtonen 2001, s. 554.

⁷⁹ Leskinen 2006, s. 26–29.

⁸⁰ Kotakorpi 2008, s. 75.

se ehti olla vallassa. Koko tapahtumaketju Allenden hallituksen horjuttamisesta kenraali Augusto Pinochetin (1915–2006) johtaman sotilasjuntan valtaannousuun ja aina kansainvälisen solidaarisuusliikehdinnän syntyyn tulee kuitenkin ymmärrettäväksi vasta, kun se asetetaan kylmän sodan viitekehykseen. Ylikansallisissa raameissa harjoitetulla salaisella toiminnalla oli ratkaiseva osuus Chilen vasemmistohallituksen syrjäyttämisessä.

2.2 Kylmä sota ja vallankaappaus

Poliittisesti kaksinapainen maailmankuva, johon Yhdysvaltain johto uskoi kylmän sodan aikaan, omaksuttiin myös Latinalaisessa Amerikassa. Täällä kylmä sota toteutui karuimmillaan. Sitä toteuttivat Latinalaisen Amerikan oikeistolainen eliitti ja armeijat.⁸¹

Näin on todennut Auli Leskisen haastattelussa vuonna 2005 chileläinen poliitikko ja Washingtonissa vuonna 1976 murhatun ministerin Orlando Letelierin⁸² poika Juan Pablo Letelier. Hänen mukaansa kylmän sodan raadollisuus; kapitalistisen ja kommunistisen järjestelmän taistelu maailmavallasta näkyi selvimmin juuri Latinalaisessa Amerikassa. Allenden vaalivoiton aikaan kansainvälistä ilmapiiriä leimasi asetelma, jonka mukaan Etelä-Amerikka kuului Kuubaa lukuun ottamatta Yhdysvaltain vaikutusvallan alle.⁸³ Neuvostoliiton keskustiedustelupalvelu KGB ei tosissaan halunnut haastaa Yhdysvaltojen asemaa Etelä-Amerikassa, eikä se näin ollen tukenut kaikella voimallaan Allenden hallintoa.⁸⁴ Myöskään naapurimaat eivät tarjonneet apua Allenden Chilelle, sillä useassa Etelä-Amerikan maassa oli sotilashallitus jo vallassa.⁸⁵

Jouni Kotakorpi on huomauttanut, ettei Yhdysvaltojen vaikuttaminen Latinalaisen Amerikan tapahtumiin ollut mitenkään uusi ilmiö, vaan voimasuhteiden vääristyneisyys oli liittynyt Yhdysvaltojen ja eteläisen Amerikan suhteisiin jo parin sadan vuoden ajan. Yhdysvaltojen näkemykseen kuului

⁸¹ Leskinen 2006, s. 85–86.

⁸² Orlando Letelier toimi Allenden hallituksessa sekä ulko- että puolustusministerinä. Vallankaappauksen jälkeen häntä kuulusteltiin ja kidutettiin pidätyskeskuksissa. Myöhemmin Letelierin kansalaisuus evättiin ja hänet karkotettiin Chilestä. Letelier oli yksi tunnetuimmista sotilasjuntan vastustajista ulkomailla. Chilen salainen tiedustelupalvelu surmasi hänet autopommilla Washingtonissa 10. syyskuuta 1976. Orlando Letelierin salamurhasta, ks. Leskinen 2006, s. 83–87; Rector 2003, s. 189.

⁸³ Leskinen 2006, s. 29.

⁸⁴ KGB tuki Chilen kommunisteja ja Allenden presidentinvaalikampanjaa. Keväällä 1973 KGB kuitenkin päätyi arviioon, ettei rahallinen tuki enää pelastaisi Allenden hallintoa. Hiilamo 2010, s. 28, 40, 47.

⁸⁵ Sotilashallitukset olivat yleisiä kylmän sodan aikaisessa Keski- ja Etelä-Amerikassa. Tätä lietsoi yhteiskuntien jakaantuminen suureen köyhälistöön ja hallitsevaan, varakkaaseen yläluokkaan sekä koulutettuun, mutta voimattomaan keskiluokkaan. Sotilaat nousivat johtoon vallankaappauksella Paraguayssa vuonna 1954, Brasiliassa ja Boliviassa vuonna 1964, Perussa vuonna 1968, Uruguayssa vuonna 1972, Chilessä vuonna 1973 ja Argentiinassa vuonna 1976. Guatemalassa, El Salvadorissa ja Hondurasissa puolestaan demokraattisesti valitut hallitukset siirsivät vallan sotilaille. Ainoastaan Venezuelassa, Meksikossa ja Costa Ricassa ei ollut 1970- ja 1980-luvulla sotilashallitusta. Leskinen 2006, s. 14.

pitää Latinalaisen Amerikan asioita ominaan ja maanosan tuli palvella Yhdysvaltojen tarpeita niin turvallisuuden, politiikan kuin taloudenkin alueilla.⁸⁶ Chileläiseen sisäpolitiikkaan Yhdysvallat sekaantui ensi kertaa merkittäväällä panoksella vuonna 1964, kun se tuki presidentinvaaleissa kristillisdemokraatti Eduardo Freiin kampanjaa lähes neljän miljoonan dollarin summalla, ja herjasi tämän kilpakumppania, Salvador Allendea.⁸⁷ Seuraavien presidentinvaalien alla vuonna 1970 CIA toteutti apureineen muun muassa pelottelukampanjoita, joissa Allendea luonnehdittiin stalinistiksi, tämän kerrottiin lähettävän ihmisiä murhattaviksi ja lopettavan uskonnonvapauden.⁸⁸

Yhdysvaltojen toimet Chilessä olivat perustaltaan aatteelliset ja suurvaltapolitiittiset. Chilen kääntyminen sosialismin tielle tulkittiin Yhdysvalloissa arvovaltatappioiksi ja vaaralliseksi esimerkiksi, joka saattaisi kannustaa muitakin Latinalaisen Amerikan maita pistämään Yhdysvalloille kampoihin. Dominoteorian mukaisesti ajateltiin, että oli vain ajan kysymys, milloin seuraava valtio liittyisi sosialistisen Chilen joukkoon.⁸⁹ Yhdysvaltain ulkoministerinä vuosina 1973–1977 toiminut Henry Kissinger on muistelmissaan todennut, että hän uskoi presidentti Allenden perustavan Chileen sosialistisen diktatuurin ja yhteistyössä Kuuban kanssa levittävän vallankumoussaallon ympäri Latinalaista Amerikkaa.⁹⁰

Salvador Allenden vaalivoiton myötä vuonna 1970 kävi selväksi, että Chile oli luisumassa Yhdysvalloille sopivan poliittisen kehityksen ulkopuolelle. CIA kärkenään Yhdysvallat jatkoi Allenden hallinnon hiillostamista ja vastaavasti kristillisdemokraattien, muiden oppositiopuolueiden ja oikeistolaisen *El Mercurio* -sanomalehden tukemista, joka oli yksi tärkeimmistä Unidad Popularin vastustajista.⁹¹ Chilen valtionaloutta Yhdysvallat ajoi ahdinkoon myymällä varastostaan kuparia tietäen, että hintojen alentuminen vahingoittaa Chilen kuparista riippuvaista vientiä. Samaan aikaan Yhdysvallat keskeytti lainoituksensa Chilelle sekä vaikeutti maan lainansaantia Maailmanpankista ja Latinalaisen Amerikan kehityspankista. Yhdysvallat oli myös solminut läheiset suhteet Chilen upseeristoon ja oli valmis tukemaan sitä siihen asti, kunnes se kaappaisi vallan.⁹²

⁸⁶ Kotakorpi 2008, s. 22, 88. Latinalaisen Amerikan ja muun maailman suhteista, ks. Pakkasvirta & Teivainen 1992.

⁸⁷ Kotakorpi mainitsee vertailukohdaksi presidentti Kennedyn ja Nixonin vaalikampanjat, joihin käytettiin noin kymmenen miljoonaa dollaria. Kotakorpi 2008, s. 27–28.

⁸⁸ Hiilamo 2010, s. 28.

⁸⁹ Kotakorpi 2008, s. 88.

⁹⁰ Kissinger 1979, s. 656; Kotakorpi 2008, s. 32.

⁹¹ Collier & Sater 2004, s. 355. *Chilen Puolesta* -lehti referoi *The New York Times* -lehdessä julkaistua uutista, joka kertoi CIA:n johtaja William Colbyn myöntäneen, että CIA antoi vuosina 1970–1973 kahdeksan miljoonaa dollaria käytettäväksi presidentti Allenden ja Unidad Popularin kaatamiseksi tähtääviin toimenpiteisiin. *Chilen Puolesta*, 4/1974, s. 6.

⁹² Vuosina 1950–1968 Yhdysvaltojen sotilasakatemiassa Panamassa oli koulutettu noin 3700 chileläistä upseeria. Hiilamo 2010, s. 39.

Vallankaappaus alkoi syyskuun 11. päivän aamuna vuonna 1973, kun asevoimat ottivat hallintaansa Chilen suurimmat kaupungit. Kaappauksesta ilmoitettiin Allendelle, joka piti kuuluisaksi tulleen, viimeisen julkisen puheensa ammattiliittojen radiokanavalla.⁹³ Puheessaan presidentti viittasi Yhdysvaltojen toimintaan Chilessä: ”Ulkomainen pääoma ja imperialismi yhdessä taantumuksen kanssa ovat luoneet sellaisen ilmapiirin, jossa armeija on voinut rikkoa perinteensä [...]”.⁹⁴ Aamupäivällä presidentinpalatsia pommitettiin ja Allende päätyi itsemurhaan, kun sotilaiden ylivoima ja vasemmiston heikko vastarinta kävi ilmeiseksi.⁹⁵ Vallan maassa otti nelihenkinen sotilasjunta, jonka johtajaksi nousi maavoimien komentaja kenraali Augusto Pinochet.⁹⁶ Allende ei ollut uskonut eikä varautunut aseelliseen puolustukseen, ja niinpä sotilasjunta sai maan hallintaansa helposti ja vakiinnutti asemansa muutamassa päivässä ilman merkittävää vastarintaa.⁹⁷ Yhdysvaltojen ei tarvinnut osallistua vallankaappauspäivän tapahtumiin.⁹⁸

Siviilien pidätykset aloitettiin heti. Sotilashallitus pyrki vaientamaan poliittiset vastustajansa ja hallitsemaan yhteiskuntaa kansallisen turvallisuusopin ja sotatilalainsäädännön turvin. Kansa nähtiin kahtiajakautuneeksi: toinen osa väestöstä tuki sotilaiden valtaa ja toinen vastusti sitä. Vastustajia pidettiin kumouksellisina ja kansallisen turvallisuuden vihollisina. Niihin kuului vasemmistopuolueita, ammattiyhdistysliikkeitä, maatyöläisten järjestöjä, sivistyneistöä ja yliopisto-opiskelijoita sekä katolisen kirkon, kansalaisliikkeiden ja tiedotusvälineiden edustajia.⁹⁹ Sotilaista ja heidän hallintoon tukevasta taloudellisesta eliitistä tuli hallitseva luokka. Maahan astui voimaan ulkonaliikkumiskielto ja salainen poliisi Dina (*Dirección de Inteligencia Nacional*) aloitti järjestelmällisen vasemmisto- ja ammattiyhdistysaktiivien vainon.¹⁰⁰

Chilen vallankaappaus on yksi Latinalaisen Amerikan kauaskantoisimmista vallankaappauksista ja johti 17 vuotta kestäneeseen diktatuuriin. Laittomat pidätykset, kidutukset, teloitukset ja selvittämättömät katoamiset sekä kaikesta tästä seurannut poliittinen pakolaisuus olivat osa tuhansien chi-

⁹³ Hiilamo 2010, s. 56–67.

⁹⁴ Allenden viimeinen radiopuhe Chilen kansalle, 11.9.1973, ks. Suomi-Chile-seuran julkaisu, *Venceremos – Me voitamme. Arvioita ja dokumentteja Chilen kansan taistelusta*, 1973, s. 4–5, Julkaistut painotuotteet, Kansio 24, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁹⁵ Allenden kuolema synnytti erilaisia tulkintoja. Ensimmäisten tietojen mukaan juntan sotilaat olisivat surmanneet presidentin. Virheellinen tieto jäi elämään vuosiksi. Varmuus Allenden kohtalosta saatiin vuonna 2011, kun Allenden ruumis hänen sukunsa pyynnöstä nostettiin ylös ja ruumiinavaus vahvisti kuolinsyyksi itsemurhan. Allenden kohtalosta, ks. Hiilamo 2010, s. 56–58; ”Salvador Allenden kohtaloksi vahvistettiin itsemurha”, *Helsingin Sanomat*, 30.12.2011 [<http://www.hs.fi/ulkomaat/Salvador+Allenden+kuolinsyyksi+vahvistettiin+itsemurha/a1305552354021>]. Luettu 30.12.2011.

⁹⁶ Valtonen 2001, s. 555.

⁹⁷ Leskinen 2006, s. 13; Hiilamo 2010, s. 120.

⁹⁸ Kotakorpi 2008, s. 75.

⁹⁹ Collier & Sater 2004, s. 359; Leskinen 2006, s. 14.

¹⁰⁰ Collier & Sater 2004, s. 360–361; Valtonen 2001, s. 555.

leläisten elämää. Auli Leskinen on arvioinut, että Chilen sotilashallitus rikkoi vuosina 1973–1990 satojen tuhansien chileläisten poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia. Ihmisoikeusrikosten uhrina kuoli ja katosi noin kolme ja puoli tuhatta ihmistä ja vankeuden ja kidutuksen uhriksi joutui lähes kolmekymmentätuhatta chileläistä. Välillisiä uhreja on kuitenkin satoja tuhansia, sillä vangittujen, kadonneiden ja surmattujen omaiset kokivat usein vainoa, menettivät työpaikkansa tai joutuivat lähtemään pakolaisiksi.¹⁰¹ Vuoteen 1978 mennessä pelkästään Länsi-Euroopassa asui lähes kolmekymmentätuhatta chileläistä poliittista pakolaista.¹⁰²

Vallankaappauksessa syrjäytettiin demokraattisesti valittu hallitus ja rakennettiin sotilasdiktatuuri. On mahdotonta täsmällisesti määritellä, kuinka suuri merkitys kylmällä sodalla ja Yhdysvaltojen sekaantumisella lopulta oli vallankaappauksen toteuttamiseen. Sotilasjuntan valtaannousu oli lukuisten tekijöiden summa. Varmaa kuitenkin on, että Yhdysvallat edisti toimillaan sotilasvallankaappausta. Kotakorpi onkin huomauttanut, että Yhdysvaltojen toimien vaikutusta tärkeämpää oli lopulta toimien päämäärä: ”Jos valtio yrittää määrätietoisesti kaataa toisen valtion hallinnon, ei se voi pestä käsiään tapahtuneesta vain siksi, että lopullinen tönäisy kumoon ei välttämättä tullut se suunnalta.”¹⁰³ Yhdysvaltojen sekaantuminen Chilen tapahtumiin vaikutti siihen, että sekä kansainvälinen että suomalainen Chile-solidaarisuusliike tukivat Chilen juntan vastaista oppositiota ja samalla vastustivat ankarasti Yhdysvaltojen edustamaa ”imperialismia”.

3. Suomi murroksessa

3.1 Taloudellis-sosiaalinen muutos

Se, että Suomeen syntyi laaja solidaarisuusliike Chilen puolesta, edellytti muutakin kuin vain edellä kuvatun vakavan yhteiskunnallisen kriisin kaukaisessa Chilessä. Uudenlaisia teemoja esiin nostava ja uusia kollektiivisen toiminnan tapoja hyödyntävä 1960- ja 1970-lukujen liikehdinnän aalto ei syntynyt Suomessa tyhjästä, vaan sitä edelsi monitasoinen yhteiskunnallinen murros ja totuttujen ajattelutapojen kyseenalaistaminen. Tutkielmani kolmannessa luvussa käsittelen aikakauden protestijakson (1966–1979) synnyn yhteiskunnallisia edellytyksiä teoreettis-metodologisena välineenäni kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteen käsite.

¹⁰¹ Leskinen 2006, s. 14–15; Rector 2003, s. 188.

¹⁰² Collier & Sater 2004, s. 360.

¹⁰³ Kotakorpi 2008, s. 75–76.

Martti Siisiäisen mukaan 1960-luvun Suomea tarkastellessa voidaan havaita kaikkien neljän kollektiiviselle toiminnalle mahdollisuuksia luovan tekijän olemassaolo: (1) taloudellis-sosiaalinen murroksen lisäksi, (2) vasemmistolaisen liikehdinnän nousu parantuneiden toimintamahdollisuuksien myötä, (3) poliittisen eliitin erimielisyydet ja uusien liittolaisten etsintä sekä (4) muutokset kansainvälisissä suhteissa loivat suotuisat edellytykset aikakauden yhteiskunnallisille liikkeille. Muutokset näillä ulottuvuuksilla auttavat ymmärtämään, miksi tietyn tyyppinen aktiivisuus, kuten Chile-solidarisuusliike 1970-luvulla, sai nopeasti suuren kannatuksen. Kollektiivisen toiminnan syntyminen ei ole kuitenkaan mekaaninen prosessi ja sen vuoksi edellisten tekijöiden suhteista ei ole mahdollista laatia yksiselitteistä syy-seuraus -selitystä.¹⁰⁴

Tarkastelen aluksi 1960-luvulla alkanutta taloudellis-sosiaalista murrosta, joka oli Suomessa nopeinta koko Euroopassa. Maa koki kaupungistumisen, kasvukeskuksiin keskittymisen, teollistumisen sekä väestön ja talouden kasvun. Liikkeiden tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota siihen, että tällaiset taloudellis-sosiaaliset rakenteet, ja erityisesti niissä tapahtuvat muutokset, voivat vaikuttaa kollektiivisen toiminnan syntyyn joko edistävästi tai estävästi. On esitetty, että taloudellisten järjestelmien murros ja esimerkiksi niitä seuranneet muuttoliikkeet saattavat edesauttaa liikehdinnän mobilisoitumista – vanhoja valtasuhteita on helpompi haastaa silloin, kun taloudelliset mullistukset pakottavat ihmisjoukot liikkeeseen ja samalla sekoittavat aikaisemmin järkähtämättömiltä vaikuttaneet sosiaaliset asetelmat.¹⁰⁵ Tämän perusteella voidaan ajatella, että Suomen 1960-luvun taloudellis-sosiaalinen murros loi edellytyksiä myös poliittiselle suunnanmuutokselle.

Vielä 1960-luvun alussa kolmannes suomalaisista sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta, toinen kolmannes teollisuudesta ja loput liikenteen, kaupan ja muiden palvelualojen tehtävissä. Vuosikymmenen kuluessa elinkeinorakenteessa siirryttiin maataloudesta teollisuuden kautta palveluiden laajenemisen suuntaan.¹⁰⁶ Suomi oli säilynyt yhtenä Euroopan pienviljelijävaltaisimmista maista, mihin muutoksen toivat teknologiset uutuudet. Kun maaseutu koneellistui, ei karjanhoidossa, metsätöissä ja sadonkorjuussa enää tarvittu yhtä paljon väkeä kuin ennen. Samaan aikaan maatalouspolitiikkaa uudistettiin ja kannattamattomille pientiloille tarkoitetut tukimuodot poistettiin. Osittain muutospainee tulivat ulkomailta: uudet koneet, lannoitteet ja torjunta-aineet lisäsivät elintarviketuotantoa koko maailmassa, mikä alensi hintoja. Yhä harvempi pientila selviytyi muuttuvista olosuhteista ja 1960-luvun lopussa maa- ja metsätalouden osuus olikin pienentynyt alle viidennek-

¹⁰⁴ Siisiäinen 1990, s. 51, 89.

¹⁰⁵ Siisiäinen 1990, s. 90.

¹⁰⁶ Heinonen 2005, s. 148.

seen.¹⁰⁷ Palveluiden osuus oli kasvanut yli kolmannekseen teollisuuden ja rakentamisen pysyessä lähes ennallaan.¹⁰⁸

Elinkeinojen murrokseen liittyi poikkeukselliset mittasuhteet saavuttanut ”maaltapako”. Maaseutu menetti vuosina 1950–1975 noin miljoona asukasta eli koko väestönkasvunsa. Voimakkaimman muuttoliikkeen aikana, vuosina 1965–1975, maaseudulta lähti vuosittain 1,7 prosenttia väestä.¹⁰⁹ Muuttajat siirtyivät Etelä-Suomeen, suuriin kaupunkeihin sekä ulkomaille, etupäässä Ruotsiin.¹¹⁰ Muuttoliike kosketti erityisesti nuorta polvea, sillä jopa puolet maakunnissa asuneista, sotien jälkeän syntyneistä suurista ikäluokista muutti itsenäistyttyään pois lapsuuden kotikunnasta. Tämä oli pakon sanelemaa, sillä opiskelupaikkoja ja elantoa ei löytynyt kotiseuduilta.¹¹¹ Yhteisökehityksessä murros näkyi kahdella tapaa: kaupunki- ja maaseutuyhteisöt saivat väistyä vinoutuneen ammatti-, ikä- ja sukupuolirakenteen saaneiden kylien ja sosiaaliselta rakenteeltaan ja alueellisilta lähtökohdiltaan epäyhtenäisten kaupunkilähiöiden tieltä.¹¹²

Monitasoisen muutoksen hallitsemiseksi toteutettiin lukuisia yhteiskunnallisia uudistuksia. Sosiaalinen turvallisuus lisääntyi niin vanhuuden, sairauden kuin muidenkin riskien osalta. Vuoden 1960 työllisyyslaki helpotti maaseudun työttömien tilannetta työttömyyskorvauksin, samaan aikaan kun ammattiliitot saattoivat yhä ylläpitää omia työttömyyskassojaan. Myös sairastavien asema parani viimein vuonna 1964, kun Suomeen saatiin sairausvakuutus keskustan ja vasemmiston yhteistyönä.¹¹³ Seuraavana vuonna säädettiin laki viisipäiväisestä työviikosta ja vapaat lauantait tarjosivat yhä enemmän aikaa perheiden yhdessäoloon, lepoon ja harrastuksiin. Vapaa-ajan lisääntyminen heijastui myös muuttuneissa kulutustottumuksissa: yhä suurempi osa tuloista käytettiin virkistykseen ja kestokulutustavaroihin.¹¹⁴

¹⁰⁷ Hannikainen 2010, s. 65; Korkiasaari & Tarkiainen 2000, s. 140–141.

¹⁰⁸ Heinonen 2005, s. 148.

¹⁰⁹ Pertti Haapalan mukaan edes 1860-luvun katovuodet tai talvi- ja jatkosodan aika eivät aiheuttaneet yhtä suurta väestötappiota kuin 1960-luvulla alkanut rakennemuutos. Haapala 2004, s. 240–241. ”Suuresta muutosta” ja ”maaseudun tyhjentymisestä” puhuttaessa voi silti unohtua, etteivät kaikki sentään lähteneet. Kainuun maaseudulla syntyneiden suurten ikäluokkien liikkuvuudesta ja liikkumattomuudesta, ks. Karisto et al. 2005, s. 92–114.

¹¹⁰ Ruotsiin muuttajia oli 1950-luvun alusta vuoteen 1963 vuosittain noin 10 000. Määrä alkoi 1960-luvun lopulla kasvaa voimakkaasti ja huippuvuosina 1969–1970 tilastoituja muuttajia oli noin 80 000. Snellman 2010, s. 84.

¹¹¹ Juntto & Vilkkonen 2005, s. 122.

¹¹² Siisiäinen 1990, s. 63, 91.

¹¹³ Heinonen 2005, s. 148. Suomalaisen hyvinvointipolitiikan kehityksestä, ks. Anttonen & Sipilä 2000.

¹¹⁴ Kokonaiskulutus kaksinkertaistui 1950-luvun alusta 1970-luvun puoleenväliin mennessä. Ajalle tyypillisiä hankintoja olivat televisio, pesukone ja pölynimuri. Kun vuonna 1964 suomalaiset omistivat noin puoli miljoonaa jääkaappia, löytyi sellainen yhdeksän vuotta myöhemmin jo 90 prosentissa suomalaisista kotitalouksista. Myös autoistuminen eteni nopeasti: vuonna 1960 rekisteröityjä henkilöautoja oli runsaat 180 000 ja kymmenen vuotta myöhemmin jo 700 000. Heinonen 2005, s. 149, 153; Peltonen, Kurkela & Heinonen 2003, s. 9.

Vuosikymmenen kuluessa myös seuramatkailu yleistyi. Ulkomaanmatkat alkoivat yhä useammin suuntautua Välimeren lomakeskuksiin ja matkat taitettiin tilauslennoilla, jotka eivät enää vaatineet ylimmän sosiaaliluokan tuloja. Turismi vähensi yhteiskunnan aikaisempaa sisäänlämpiävyyttä, vaikka seuramatkoilla kosketus kohdemaahan on saattanut jäädä hyvin pintapuoliseksi.¹¹⁵ Matkailun lisäksi televisio tarjosi kansainvälistä tietoa aiemmin tuntemattomista maista, maailmantapah- tumista, ja vaikutti suomalaisten maailmankuvaan. Marja Tuominen on kuitenkin tulkinnut, ettei televisiolla ollut yksisuuntaista vaikutusta koko kansakunnan ajatustapoihin, vaan sillä oli merkitys- tä sekä suomalaisten maailmankuvan kaventajana ja hajottajana että avartajana ja kokoajana.¹¹⁶

3.2 Poliittis-ideologinen muutos

Edellä kuvatun rajun ja nopean taloudellis-sosiaalisen murroksen voi nähdä osaltaan luoneen edel- lytyksiä suomalaisen yhteiskunnan poliittis-ideologiselle muutokselle 1960-luvulla. Martti Siisiäi- sen mukaan poliittisellä tasolla mahdollisuusrakenteen muutos kulminoitui vuoden 1966 eduskun- tavaaleihin, jotka olivat voitolliset sosialidemokraateille.¹¹⁷ Eduskunta sai vasemmistoenemmistön ja vaalituloksen perustalta muodostettiin kansanrintamahallitus, johon myös kansandemokraatit ja kommunistit tulivat mukaan 18 vuoden tauon jälkeen.¹¹⁸ Hallituksen avaaminen kommunisteille oli merkki uudesta suhtautumisesta kommunistiseen työväenliikkeeseen. Siisiäinen on arvioinut, että tämä tarkoitti Suomen vuoden 1918 sisällissodasta asti vaikuttaneiden poliittisten asetelmien mur- tumista ja sivistyneistöpiireissä ennen halveksittujen kommunistien astumista yhteiskunnalliselle näyttämölle.¹¹⁹ Aikakauden kollektiivisen toiminnan kannalta tärkeää oli se, että nimenomaan va- semmistolaisen liikehdinnän liittolaismahdollisuudet valtiokoneiston kanssa avautuivat kansanrin- tamahallituksen myötä.

Poliittista järjestelmää vasemmiston vaatimuksille avasi myös tasavallan presidentti Urho Kekkosen tuki sekä porvarillisen ryhmittymän sisäinen jakautuminen 1960-luvun lopulla. Eripuraa oikeiston sisällä aiheutti suhtautuminen presidentti Kekkosen kehittämään hallitsemistapaan, johon liittyi

¹¹⁵ Miettunen 2009, s. 90–91; Vihavainen 2003, s. 868–869.

¹¹⁶ Tuominen 1991, s. 126.

¹¹⁷ Siisiäinen 1990, s. 63.

¹¹⁸ Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP) voitti 17 paikkaa ja oli 55 paikalla suurin puolue. Työväen ja Pienvil- jelijäin Sosialidemokraattinen Liitto (TPSL) sai seitsemän paikkaa. Tulos juontui vaaliliitosta Suomen Kansan Demo- kraattisen Liiton (SKDL) kanssa, joka näkyi jälkimmäisen vaalituloksessa kuuden paikan menetyksenä (41). Kokoomus menetti kuusi paikkaa (26), Keskustapuolue (49) ja Liberaalinen Kansanpuolue (LKP) neljä paikkaa (9). Vihavainen 2003, s. 857.

¹¹⁹ Siisiäinen 1990, s. 64, 95, 113.

kommunistien aseman tunnustaminen.¹²⁰ Kekkonen teki näkemyksensä selväksi puheessaan Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan vuosijuhlassa helmikuussa 1967, kun hän tähdensi kommunistien hyväksymistä täysivaltaisiksi kansalaisiksi. Hän arvioi, että kommunistien pitäminen hallitusvallan ulkopuolella oli merkinnyt tietyn kansanryhmän poliittisten oikeuksien minimoimista, mikä oli osaltaan syventänyt yhteiskuntaluokkien välistä kuilua.¹²¹ Kekkonen katsoi, että yhteiskunnallisia ristiriitoja voitiin vakuuttavimmin säännöstellä ne osoittamalla ja tarjoamalla kaikille asianosaisille tilaisuus osallistua niiden ratkaisemiseen.¹²²

Uutta hallitsemistapaa oli kehitelty presidentti Kekkonen johdolla jo 1960-luvun alkuvuosista lähtien. Keskeisinä neuvonantajina toimivat Suomen eturivin sosiologit Erik Allardtista Antti Eskolaan. Taustalla vaikutti saksalais-brittiläisen sosiologi Ralf Dahrendorfin teoria yhteiskunnallisten ristiriitojen säätelystä: sen mukaan osapuolten on tunnustettava konfliktien olemassaolo, toistensa legitimitettiin ja alistuttava tiettyihin pelisääntöihin, jotka tarjoavat heidän suhteelleen kehityksen mahdollisuuden.¹²³ Kuten Martti Siisiäinen kirjoittaa, ei valtaapitävien kannalta ollut vaarallista ”konfliktien ja protestien olemassaolo, vaan sääntelemättömyys ja vaikea noudateltavuus ja ohjailtavuus.”¹²⁴ Tarkoituksena oli integroida kommunistit suomalaisen politiikan valtavirtaan ja estää sellaisen vasemmistorintaman synty, joka voisi aikaa myöten haastaa presidentti Kekkonen aseman.¹²⁵

Myös aikakauden radikaali nuoriso sai presidentti Kekkonesta liittolaisen. Kekkonen näki nuorison yhteiskunnallisena vaikuttajaryhmänä ja Tamminiemen ”lastenkutsuilla” hän pyrki luomaan nuoren älymystön kanssa keskusteluyhteyden. Kutsuvieraslistoilla esiintyi joukkoa, jota Marja Tuominen on kuvannut ”60-luvun kulttuuriradikaaleiksi, ulkopoliittikan ja rauhanliikkeen nuoren väen edustajiksi.”¹²⁶ Valtansa vakiinnuttua Kekkonen liittoutui entistä määrätietoisemmin opiskelijaliikkeen kanssa. ”Euroopan radikalismien hulluna vuonna 1968”¹²⁷ saatiin myös Suomessa aikaan huomiota herättänyt tempaus, kun joukko opiskelijoita valtasi Vanhan ylioppilastalon estääkseen ylioppilas-

¹²⁰ Metsämäki & Nisula 2006, s. 208; Siisiäinen 1990, s. 95.

¹²¹ Vesikansa 2004, s. 255.

¹²² Vihavainen 2003, s. 857.

¹²³ Dahrendorfin säännellyn konfliktin teoriasta, ks. Tuominen 1991, s. 41–42, 53, 86–88.

¹²⁴ Siisiäinen 1990, s. 114.

¹²⁵ Vesikansa 2004, s. 255.

¹²⁶ Tuominen 1991, s. 86.

¹²⁷ Vuonna 1968 tapahtui maailmalla paljon: Prahan kevät, saksalaisen opiskelijaliikkeen johtohahmo Rudi Dutschkeen kohdistunut murhayritys Länsi-Berliinissä, Pariisin toukokuu, Martin Luther Kingin ja Robert Kennedyn murhat sekä Tšekkoslovakian miehitys herättivät huomiota. Marraskuussa 1968 Richard Nixon valittiin Yhdysvaltojen presidentiksi ja Vietnamin sota jatkui kansainvälisestä kritiikistä huolimatta. Opiskelijat osoittivat mieltään muun muassa Berliinissä, Varsovassa ja Pariisissa, mistä mielenosoitukset ja yliopistojen valtaamiset levisivät eri maansiin ja kaupunkeihin. Tuominen 1997, s. 178; Vartiainen & Kaarninen 2013, s. 133.

kunnan 100-vuotisjuhlat.¹²⁸ Kiinnostavaa on valtauksen synnyttämän vetoomuksen suuntautuminen ja vastustajan määrittely: vetoamus osoitettiin liittolaisena pidetylle presidentille, kun protesti puolestaan kohdistui ylioppilaskuntaan.¹²⁹ Ylioppilaskunnan johdon oli siirrettävä juhlat Sibelius-Akatemian konserttisaliin, jossa pitämässään puheessa presidentti osoitti myötämielisyytensä nuorten tavoitteita kohtaan.¹³⁰ Puheen huipennus ei jättänyt epäselvyyttä presidentin sympatioista:

Ennakkoluulottomasti ajatteleva nuoriso on tulevaisuuden ideologinen pommi. Siinä on maailman toivo.¹³¹

Presidentti Kekkonen kannanotoissa voidaan nähdä laskelmoivaa suhtautumista radikaaliin nuoriin, jolta saattaisi löytyä tukea hänen poliittisille tavoitteilleen.¹³² Markku Kuisma on tulkinnut, että valtaapitävien taholta ”nuoruuden idealismia ja selkeiden ratkaisuiden naiivia kaipuuta ohjailtiin kylmän sodan maailmanlaajuisen valtataistelun tarpeiden mukaan”.¹³³ Marja Tuomisen tapaan voidaan myös ajatella, että tavoitteet ja hyöty nuorison ja presidentin yhteispelissä kulkivat molempiin suuntiin.¹³⁴ Kekkonen tapa integroida sekä kommunistit että radikaalit nuoret yhteiskuntaan osoittautui tehokkaaksi.¹³⁵ Tämä osoitti, että suomalainen poliittinen järjestelmä oli avoin liikehdinnälle ja tarjosi sille institutionaalisen väylän. Tämä oli myös omiaan kesyttämään liikehdintää ja ohjasi sitä 1960-luvun lopulla yhä enemmän olemassa oleviin puolueisiin. Tämä tarkoitti 1960-luvulla pääasiassa sosialidemokraatteihin liittymistä, myöhemmin 1970-luvulla virta vei vahvimmin kansandemokraattien ja kommunistien piiriin.¹³⁶

3.3 Opiskeleva nuoriso protestin kantajana

Aikakauden liikehdinnän muotoutumisen kannalta tärkeäksi osoittautui kansanrintamahallituksen synty sekä presidentti Kekkonen tarjoama tuki kommunistiselle työväenliikkeelle sekä radikaalille nuorisolle. Nuorisosta muodostuikin aikakauden yhteiskunnallisen liikehdinnän etujoukko, ”protes-

¹²⁸ Tapahtumat kohdistuivat vanhoilliseksi nähdyn ylioppilaskunnan 100-vuotisjuhlan pitopaikan haltuunottoon rikkomalla oven lasi sekä asettumalla taloksi niin että juhlien pitopaikka oli vaihdettava. Tärkeimmiksi vaatimuksiksi määriteltiin yliopistodemokratiaan liittyvät teemat. Siisiäinen 1990, s. 122.

¹²⁹ Siisiäinen 1990, s. 122; Siisiäinen 1998, s. 224.

¹³⁰ Virtanen 2002, s. 304–306.

¹³¹ Lainaus Suominen 1997, s. 190 mukaan.

¹³² Tuominen 1991, s. 85.

¹³³ Kuisma 2010, s. 18.

¹³⁴ Tuominen 1991, s. 85–86.

¹³⁵ Joukoittain 1960-luvun radikaalien johtohahmoja sijoittui jo 1970-luvulla hyvin palkattuihin virkoihin ja päätöksentekopaikoille. Vihavainen 2003, s. 872.

¹³⁶ Siisiäinen 1990, s. 129.

tijakson kantaja”.¹³⁷ Toisen maailmansodan jälkeen syntyneiden ja 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa kiihkeintä nuoruuttaan eläneiden suurten ikäluokkien¹³⁸ yhteiskunnallinen tilanne oli Suomessa varsin samanlainen kuin yleensä länsimaissa. Kyseessä oli merkittävän kokoinen ikäluokka, joka muodosti käsityksensä maailmasta nopean taloudellisen-sosiaalisen ja kulttuurisen murroksen oloissa.¹³⁹ Merkittäviä suurten ikäluokkien lapsuutta ja nuoruutta yhdistäviä tekijöitä olivat uudenlaisen nuorisokulttuurin¹⁴⁰ vakiintuminen, angloamerikkalaisen populaarikulttuurin rantautuminen Suomeen, nuorison huomioiminen ensi kertaa omana kuluttajaryhmänään sekä seksuaalinen vapautuminen. Suuret ikäluokat sosiaalistuivat uuteen kulttuuriin ja omaksuivat erilaisen elämäntavan kuin vanhempansa.¹⁴¹ Tämä yhdisti ikäluokkaa ja loi sukupolvitietoisuutta, mikä puolestaan loi edellytyksiä nuorison radikaalille liikehdinnälle.¹⁴²

”Mieluummin kuin ’kuusikymmenluvuksi’, sanon sitä ’sukupolveksi’”, toteaa kirjailija, poliitikko Arvo Salo muistelmissaan.¹⁴³ Suurista ikäluokista puhutaankin usein sukupolvena, käsitteen sosiologisessa merkityksessä.¹⁴⁴ Marja Tuominen painottaa väitöstutkimuksessaan sitä hyvin tunnettua tekijää, että suuret ikäluokat ja heitä nuoremmat ovat *sodasta hengissä selvinneiden* sotilaiden lapsia. Tuominen on tulkinnut, että suuret ikäluokat joutuivat sodassa traumatisoituneiden vanhempiensa myötäelämys- ja yhdenmukaistamisvaateiden kohteeksi. Sotaan liittyvät pelot ja surut heijastettiin uutta aikaa ja ajattelua edustavaan nuorisoon. Katkosta sukupolvien maailmankuvan välillä korosti yhteiskunnan nopea muutos. Tuomisen mukaan sukupolvien konfliktista tuli jopa yhteis-

¹³⁷ Siisiäinen 1990, s. 108.

¹³⁸ Väestöilmionä suuret ikäluokat, tai ilmion synty, on varsin tarkasti määriteltävissä. Suurin osa jatkosodan rintamamihistä kotiutettiin vuoden 1944 lopussa – tästä yhdeksän, kymmenen kuukauden kuluttua alkoivat syntyä suuret ikäluokat. Koskaan Suomen historiassa ei syntyvyys ole ollut korkeampi kuin vuoden 1945 elo- ja syyskuussa. Erola, Wilska & Ruonavaara 2004, s. 15; Karisto 2005, s. 17–20.

¹³⁹ Vihavainen 2003, s. 870.

¹⁴⁰ Mervi Kaarnisen mukaan nuorisokulttuurin käsite on varsin väljä. Suomessa nuorisokulttuuriksi on voitu nimittää niin populaarikulttuurin ilmiöitä, nuorten vertaisryhmiä kuin nuorille suunnattuja tuotteita. Kaarninen 2010a, s. 170–171.

¹⁴¹ Virtanen 2002, s. 341.

¹⁴² Konttinen 1998, s. 190.

¹⁴³ Salo 1986, s. 322.

¹⁴⁴ Tällöin painotetaan sukupolven henkistä ilmapiiriä ja kulttuurisia ja historiallisia ilmiöitä. Yksi tunnetuimmista sukupolviteorioista, Karl Mannheimin vuonna 1928 artikkelissaan *Das Problem der Generationen* esittämä analyysi, perustuu sukupolven käsitteen erottamiseen ikäryhmänäkökulmasta. Mannheimin mukaan sukupolven aktualisoi voimakas yhdistävä kokemus, kuten sota, lama tai nopea kaupungistuminen. Tällainen avainkokemus synnyttää *kokemuksellisen sukupolven*, joka koostuu suurin piirtein samanikäisistä ihmisistä, sillä yhteiskunnallinen murros vaikuttaa aina vahvimmin nuoriin. Kokemuksellisesta sukupolvesta voi muodostua edelleen *mobilisoitunut sukupolvi*, joka osallistuu oman aikakautensa yhteiskunnallisiin liikkeisiin. Esimerkiksi 1960- ja 1970-luvun nuoria, jotka osallistuivat liikehdintään, voidaan pitää mobilisoituneena sukupolvena. Erola, Wilska & Ruonavaara 2004, s. 16; Miettunen 2009, s. 263.

kunnallinen muutosvoima.¹⁴⁵ Näkemyksessä on mukana liioittelua, mutta ”häiriintyneen” sosiaalisaation voi nähdä olleen eräs vaikutin 1960-luvun liikehdinnälle.¹⁴⁶

Kollektiivisen toiminnan nousua edesauttoi myös yhteiskunnan taloudellista kehitystä tukeva koulutuspolitiikka, joka ilmeni koulunkäynnin massoittumisena, koulutettavien sosiaalisen pohjan laajenemisena sekä koulutusaikojen pidentymisenä.¹⁴⁷ Se, että nuori oli koulunpenkillä, eikä työelämässä, oli merkittävä kulttuurimuutos. Oppikoulun aloitti 38 prosenttia ikäluokasta ja lukion 20 prosenttia ikäluokasta.¹⁴⁸ Alueellinen korkeakoulupolitiikka pyrki tarjoamaan korkeinta opetusta laajasti koko maassa, ja 1960-luvulla korkeakouluopiskelijoiden määrä kohosi kymmenen prosentin vuosivauhdilla.¹⁴⁹ Aikaisempaan verrattuna yhä useampi viljelijä- tai työläisperheessä varttunut luki itsensä ylioppilaaksi ja suoritti sen jälkeen ylempiä toimihenkilötehtäviä edellyttävän korkeakoulututkinon. Suuret ikäluokat ovat myös ensimmäinen ikäpolvi, jossa naisten koulutustaso nousi miehiä korkeammaksi.¹⁵⁰

Opiskelijoiden asemassa on monia kollektiivisen toiminnan potentiaalia lisääviä piirteitä. Irtoaminen kodin piiristä, kotipaikkakunnalta ja lapsuuden sosiaalisista verkostoista saa Martti Siisiäisen mukaan aikaan ”sellaisten integratiivisten siteiden puuttumisen, jotka saattaisivat estää kollektiiviseen toimintaan mobilisoitumisen”. Siisiäinen arvelee, että nuorten liikehdintää oli myös vaikeaa kontrolloida, koska opiskelijoilta puuttuivat sellaiset siteet, joiden olemassaolo voisi mahdollistaa taloudellisen tai poliittisen uhkaamisen valtaapitävien taholta.¹⁵¹ Erkki Tuomioja on puolestaan tullut kinnut, että koulutuksen laajenemisen myötä nuorilla oli vanhempiin ikäluokkiin nähden paremmat tiedolliset valmiudet, jotka mahdollistivat itsenäisen ajattelun ja toiminnan.¹⁵² 1960-luvulla kollektiivinen toiminta keskittyi näin ollen koulutusputken ylätasolle.¹⁵³

¹⁴⁵ Tuominen 1991, s. 388.

¹⁴⁶ Siisiäinen 1990, s. 111.

¹⁴⁷ Rentola 2006, s. 170.

¹⁴⁸ Haapala 2003, s. 77.

¹⁴⁹ Kaarninen 2010b, s. 66.

¹⁵⁰ Silti kansakoulu oli tyypillisin koulutus suuriin ikäluokkiin kuuluvilla miehillä: esimerkiksi päijätähämäläisistä suuriin ikäluokkiin kuuluvista miehistä 69 prosenttia ja naisista 57 prosenttia on käynyt pelkän kansakoulun. Pertti Haapala on luonnehtinut tyypillisen 1960-luvun nuoren olleen maalaisnuori, joka ei jatkanut vanhempiensa elinkeinoa, vaan suoritti keskikoulun ja muutti sen jälkeen joko kaupunkiin tai Ruotsiin, ja sijoittui alempaan toimihenkilöammattiin. Tunnettu, mutta todellisuudessa harvinaisempi esimerkki on talonpoikaisylioppilas, joka pääsi yliopistoon sukunsa ensimmäisenä jäsenenä ja osallistui radikaaliin liikehdintään. Karisto 2005, s. 43; Haapala 2003, s. 81.

¹⁵¹ Siisiäinen 1990, s. 112.

¹⁵² Tuomioja 1993, s. 27; Miettunen 2009, s. 43.

¹⁵³ Vihavainen 2003, s. 856.

Heikki Ylikankaan mukaan opiskelijaradikalismien synty liittyi yliopistokoulutuksen suhteelliseen arvonlaskuun yhteiskunnassa. Ylikangas katsoo, että opiskelevan nuorison perimmäiseksi ongelmaksi jäi tarve tehdä itsestään hyödyllinen, ”päästä niin lähelle valtaa, kunniaa ja tärkeää tekemistä kuin suinkin”.¹⁵⁴ Myös Erik Allardt on arvellut opiskelijaliikehdinnän syiden liittyneen kasvaneisiin opiskelijamääriin ja liian pieniin opetusresursseihin. Seuraus yhteiskunnan ja yliopistomaailman murrokseen oli se, että ”monet opiskelijat tietenkin sekosivat täysin, niin kuin tietynlaisille ihmisille vallankumouksellisissa tilanteissa käy”.¹⁵⁵ Allardt tulkitsee, että jonkinlainen huuma vei opiskelijat mukanaan ja tunteet vaihtuivat äkillisesti kuin sodan puhjetessa tai vallankumouksissa. Hän katsoo, että opiskelijaliikehdinnän hehku laantui jo vuoden 1968 jälkeen. Allardt muistaa, kuinka jo lukuvuonna 1969–1970 eräät opiskelijaradikalismien johtohahmot tulivat hänen, Helsingin yliopiston silloisen dekaanin, puheille näyttämään mielenosoitusjulisteita ja kysymään ovatko ne aivan sopimattomia. Allardtin näkemys onkin, että radikalismiin liittyvä ”huuma ei kestä katkosta”, vaan tekojen tulisi seurata toisiaan kiihtyvässä tahdissa.¹⁵⁶

Mielenkiintoinen juonne akateemisen nuorison liikehdinnässä on yli sukupolven kuroutuva ideologinen vasemmistolaisuus. Vasemmisto alkoi menestyä laajasti myös yliopistomaailmassa 1960-luvulla, ensimmäistä kertaa Suomen historiassa. Akateeminen epäpoliittisuuden traditio sai väistyä, kun työväestön ja pienviljelijöiden jälkikasvu ei enää samalla tavalla kuin ennen vaihtanut näemyksiään akateemisiksi kansalaisiksi siirryttyään. Kun suuret ikäluokat tulivat otolliseen ikään 1960-luvun lopussa, opiskelijapolitiikka muuttui osakuntavoittoisesta tiedekunta- ja ainejärjestövoittoiseksi ja hiljalleen puoluepoliittiseksi. Seuraavalla vuosikymmenellä politisoituminen oli jo miltei täydellistä ja virtaus vei yhä jyrkemmin vasemmalle.¹⁵⁷ Vähemmistökommunismista¹⁵⁸ tuli suurten ikäluokkien ja sitä nuorempien näkyvin liike: aktiivisimpia olivat kevään 1968 ylioppilaat, jotka olivat pääosin syntyneet vuonna 1949. Lukuvuosina 1970–1971 ja 1971–1972 Helsingin Yliopiston Akateemiseen Sosialistiseuraan (ASS) liittyi noin 1100 uutta jäsentä. Kuitenkaan edes liik-

¹⁵⁴ Ylikangas 1986, s. 223.

¹⁵⁵ Allardt mainitsee esimerkin eräästä vanhasta sosiaalipsykologian oppikirjasta: amerikkalainen opiskelija, joka sattui olemaan berliiniläisellä torilla kun ensimmäinen maailmansota puhkesi vuonna 1914, kertoo että äkkiä hän tajusi laulavansa täyttä kurkkua Saksan kansallislaulua yhdessä muiden kanssa. Allardtin mukaan levottomina aikoina ihmiset ”kieppuvat kuin akanat tuulessa”. He tempautuvat huomaamattaan mukaan kollektiiviseen toimintaan. Allardt 1995, s. 111–112.

¹⁵⁶ Lausahdus ”Huuma ei kestä katkosta” on peräisin kirjailija Erik Grotenfeltiltä, joka osallistui vuoden 1918 sisällissotaan valkoisten puolella. Hän johti Inkoon Västankvarnin teloituksia ja teki itsemurhan 4. huhtikuuta 1919. Allardt 1995, s. 114.

¹⁵⁷ Virtanen 2002, s. 342; Virtanen 2005, s. 202–204; Siisiäinen 1990, s. 67.

¹⁵⁸ Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) vähemmistösiipeen, siihen liittyneeseen nuorisoon ja kulttuuriväkeen viitattiin myös nimityksellä taistolaiset tai nuortaistolaiset. Taistolaisuus oli lehdistön kehittämä haukkumasana, jota sen kohteet eivät koskaan itse ottaneet käyttöön. Kallinen 2000, s. 8, viite 8.

keen nopean laajenemisen vuosina 1969–1972 liittyneitä ei ollut kuin neljä prosenttia kaikista yliopiston opiskelijoista.¹⁵⁹

Arkiymmärrys liittyy sukupolven ikään nivoutuvaksi ominaisuudeksi. Tällöin 1960- ja 1970-lukujen radikaalin yhteiskunnallisen liikehdinnän voi helposti ajatella koskettaneen aikakauden kaikkia nuoria. Kollektiivinen toiminta sai opiskelijamaailmasta oivan kasvualustan itselleen, mutta kuten Marja Tuominen toteaa: ”Mikään ’ajan henki’ ei ole koskaan koko yhteiskunnan *Zeitgeist*¹⁶⁰, vaan jonkin tietyn ryhmän, joka kyseisenä aikana syystä tai toisesta on saanut huomattavan suuren merkityksen.”¹⁶¹ Edes korkeakouluopiskelijoista kaikki eivät innostuneet uusista liikkeistä. Esimerkiksi Heikki Mäki-Kulmalan mukaan vain viisi prosenttia akateemista opiskelijoista tunnustautui asennemittauksessa jonkin sortin radikaaleiksi.¹⁶² Erkki Tuomiojan on arvioinut, että vielä selvemmin vähemmistöön kuuluivat ne, jotka osallistuivat mielenilmauksiin tai liittyivät uusiin yhdistyksiin.¹⁶³ Siispä virheellisten päätelmien välttämiseksi on syytä tehdä ero liikehdinnässä mobilisoituneen sukupolven ja massasukupolven väliin – 1960- ja 1970-luvulla uuden liikehdinnän kantajana toimi vain rajallinen osa suurista ikäluokista.

3.4 Kansainväliset suhteet ja ulkomaiset vaikutteet

Myös kansainvälisten suhteiden avautumisella oli suuri myönteinen vaikutus aikakauden kollektiivisen toiminnan edellytysten parantumiselle. Kansainvälisyys oli ollut jo 1950-luvun opiskelijanuorison iskusana, mutta 1960-luvulla se sai käytännön sisältöä massaturismin, television, amerikkalaisvaikutteisen nuorisokulttuurin sekä uudenlaisten ideologisten aatevirtausten kautta, jotka avasivat myös yleismaailmallisen protestihorisontin. Naapurimaa Ruotsin merkitys uusien virtausten välittäjänä oli suuri ruotsin kielen ja hyvien liikenneyhteyksien ansiosta.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Karisto 2005, s. 30. Nuortaistolaisten sosiaalisesta taustasta, ks. Rentola 2003.

¹⁶⁰ Karl Mannheimin näkemyksen mukaan *Zeitgeist* on jollekin ajanjaksolle ominainen mentaliteetti, jonka lähde on vahva traditio. Sen kantaja on tietty sukupolviyksikkö (fraktio), jonka suotuisat olosuhteet ovat nostaneet esiin ja joka on onnistunut tekemään traditiosta aikaan sopivan tulkinnan. Muita traditiota edustavat yksiköt ovat altavastaajia, myötätijöitä tai täysin hiljaa. Ajan hengen vaihtuminen ei tapahdu itsestään, vaan taustalla vaikuttavat yksiköiden väliset voimasuhteiden muutokset ja niiden pohjana yhteiskunnallis-poliittiset murrokset. Virtanen 2002, s. 28–29.

¹⁶¹ Tuominen 1991, s. 51.

¹⁶² Mäki-Kulmala 1988, s. 54.

¹⁶³ Tuomioja 1993, s. 22.

¹⁶⁴ Vihavainen 2003, s. 854, 873; Kastari 2001, s. 224.

Martti Siisiäinen korostaa erityisesti kahta kansainvälisten suhteiden ulottuvuutta 1960-luvulla: suhteet Neuvostoliittoon olivat vakiintuneet ja toisaalta Länsi-Euroopan taloussuhteet avautuivat.¹⁶⁵ Idänpolitiikkaa oli pyritty rakentamaan vakaalle pohjalle ja täsmällisten pelisääntöjen varaan. YYA-sopimus (1948) oli viitoittanut suunnan kohti puolueettomuuspolitiikkaa, jonka laajana tarkoituksena oli vastakkainasettelun välttäminen Neuvostoliiton kanssa kansainvälisissä kysymyksissä kylmän sodan luomassa kahtiajaossa. Presidentti Urho Kekkonen hillitsi ja rajoitti kollektiivisen vastuun periaatteen mukaisesti Neuvostoliittoon kohdistuvan kritiikin julkaisemista, mikä lienee vaikuttanut myös suomalaisen liikehdinnän ideologiseen neuvostoihannointiin 1970-luvulla.¹⁶⁶ Puolueettomuuspolitiikan raameissa Suomi osallistui myös yhteiskunta- ja talousjärjestelmänsä edellyttämään käytännön yhteistyöhön läntisessä maailmassa. Kilpailuedun turvaamiseksi Suomi otti osaa taloudelliseen yhteistyöhön ja liittyi vuonna 1961 ensin liitännäisjäseneksi, myöhemmin täysjäseneksi, Eftaan sekä teki vuonna 1973 vapaakauppasopimuksen EEC:n kanssa.¹⁶⁷ Eftan liitännäisjäsenyyden myötä suomalaiset yritykset alkoivat suuntautua myös länsimarkkinoille.¹⁶⁸

Liittyminen Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) jäseneksi oli ollut tärkeä etappi maan kansainvälisten suhteiden laajenemisen kannalta. Suomi tuli YK:n jäseneksi kylmän sodan aikakautena, joulukuussa 1955. Idänsuhteiden pohjalta Suomen ulkopoliittinen linja laajentui kasvavaksi politiikaksi: puolueettomuuspolitiikka, pysyttäytyminen suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolella, ja tämän puitteissa osallistuminen kansainvälisiin turvallisuus- ja yhteistyöpyrkimyksiin tulivat osaksi maan ulkopoliittista ratkaisua.¹⁶⁹ Suomi ryhtyi ottamaan kantaa 1960-luvulla myös Euroopan ulkopuolisiin kysymyksiin: diplomaattiset suhteet Pohjois-Vietnamiin solmittiin Yhdysvaltain suorittaman pommitusaallon aikana, myös suhtautuminen Palestiinan ongelmaan ja kehitysmaiden vapautusliikkeisiin muuttui. Syyt aktivoitumiseen löytyivät kansainvälisen ilmapiirin muutoksista, Kuuban ja Berliinin kriisit olivat ohi ja Vietnamin sodan alkamisesta huolimatta Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton suhteet kohentuivat. Suomen aktiivinen ja aloitteellinen rauhanpolitiikka ilmeni myös siinä, että maasta

¹⁶⁵ Siisiäinen 1990, s. 112–113.

¹⁶⁶ Möttölä 1993, s. 68–69, 82–83. Siisiäinen 1990, s. 112–113.

¹⁶⁷ Möttölä 1993, s. 75–76.

¹⁶⁸ Suomen vienti oli vielä 1950-luvulla perustunut yksipuolisesti puuhun ja puunjalostusteollisuuteen. Sotakorvausten yhteydessä kasvaneen metalliteollisuuden vienti oli keskittynyt Neuvostoliittoon. 1960-luvun kuluessa muun muassa metalli- ja valmisvaatetuotteiden Ruotsiin suuntautuva vienti laajeni huomattavasti. Vientiä edisti Efta-sopimuksen puitteissa toteutettu sopimusmaiden teollisuustuotteiden tullien alentaminen sekä vuonna 1967 toteutettu tullien poistaminen. Tullialennukset koskivat myös Neuvostoliiton-kauppaa. Vihavainen 2003, s. 851, 867.

¹⁶⁹ Möttölä 1993, s. 68, 72. Suomi oli mukana YK:n rauhanturvaamistoiminnassa: 1960-luvulla Kyproksella ja seuraavalla vuosikymmenellä Suezillä ja Siinaila. Uusia toimintamahdollisuuksia avautui, kun Suomi valittiin YK:n turvallisuusneuvoston vaihtuvaksi jäseneksi kaudelle 1969–1970. Zetterberg 1995, s. 59.

tuli syksyllä 1973 valtiovallan myötävaikutuksella Chile-solidaarisuustoiminnan keskus, kun Helsingissä järjestettiin mittava kansainvälinen solidaarisuuskokous.¹⁷⁰

Siirtomaajärjestelmän mureneminen toi 1960-luvulla YK:n jäseneksi huiman määrän vastaitseenäis-tyneitä valtiota lukuisine ongelmineen.¹⁷¹ Tämä pakotti jokaisen jäsenmaan, myös Suomen, kiinnit-tämään kasvavaa huomiota kehitysmaiden tilanteeseen. Vuonna 1960 YK esitti, että jäsenvaltiot varaisivat kehitysapuun yhden prosentin kansantulostaan. Suomi asetti saman tavoitteen seuraavana vuonna. Myös Pohjoismainen yhteistyö oli tärkeää suomalaisen kehitysmaasuhteiden laajentumisel-le, sillä Pohjoismaiden Neuvosto asetti maille yhteisiä kehitysyhteistyökohteita vuodesta 1962 läh-tien. Vuonna 1965 perustettiin ulkoministeriöön kansainvälisen kehitysavun toimisto, joka muutti vuonna 1972 nimensä kehitysyhteistyöosastoksi (KYO). Tämä kertoo laajemmasta ajatuksellisesta harppauksesta – enää ei ollut kyse kehitysmaille annettavasta avusta, vaan yhteistyöstä.¹⁷² Kehitys-yhteistyöstä käytiin poliittista väantöä ja erityisesti sosialidemokraattien ja Keskustapuolueen väli-nen kilpailu näkyi kehitysyhteistyöpolitiikassa 1960- ja 1970-luvuilla. Kehitysapu koettiin ulkoasi-ainministeriön sisällä ideologiseksi, varsinkin siksi, että kehitysavun toimiston työntekijät tulivat usein opiskelijaliikkeen aktiiveista.¹⁷³

Kiinnostus yhteiskunnallisiin kysymyksiin oli monilla suomalaisnuorilla syntynyt juuri kansainvä-listen tapahtumien ja kolmannen maailman tiedostamisen kautta. Koulutuksen ja parantuneiden liikenne- ja viestintäyhteyksien myötä nuorten maailmankuva saattoi laajentua globaaliksi. Marja Tuomisen mukaan suuret ikäluokat olivatkin ensimmäinen ”maailmankylän sukupolvi”.¹⁷⁴ Teatteri-tuottaja, toimittaja ja 1960-luvulla radikaaliin liikehdintään osallistunut Viveca Hedengren on muis-tellut seuraavasti maailman ja maailmankuvansa muutosta:

1960-luku oli maailmanmyllerryksen aikaa: siirtomaavallat murenivat, Kuuban vallankumous oli voitokas, Yhdysvalloissa nousi mustien kansalaisoikeusliike ja Martin Luther King [...] – tapahtui tuo kaikki, minkä tiedättekini. Tuohon aikaan myös Suomen historia joutui vahvan uu-delleentarkastelun kohteeksi. Minulle paljastui todella erilainen kuva isänmaasta, uusi näkemys,

¹⁷⁰ Haataja et al. 1977, s. 405; ”Chilen kansa ei ole yksin”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 8.

¹⁷¹ Vuonna 1955 YK:n jäsenenä oli neljä Afrikan maata, vuonna 1960 lukumäärä oli 25 maata ja tästä kahdeksan vuo-den kuluttua afrikkalaisia jäsenmaita oli jo 41. Harle 1976, s. 104–105, 111.

¹⁷² Suomalaisen kehitysavun voidaan katsoa alkaneen jo 1940-luvun lopulla maan liittyttyä YK:n erityisjärjestöihin, kuten terveysjärjestö WHO:n jäseneksi. Kahdenvälinen kehitysyhteistyö alkoi Intian kanssa 1950-luvulla, mutta vaka-vammin kehitysavusta alettiin keskustella Suomessa vasta 1960-luvulla. Kehitysapu nähtiin pääsyyllippuna ”rikkaiden maiden kerhoon”. Suomi oli ollut itse avun kohteena kauan, ja vielä vuonna 1967 Suomi sai kehitysrahoituslaitoksilta enemmän rahaa kuin itse antoi kehitysapua. Ilmolahti 2011, s. 15–16; Metsämäki & Nisula 2006, s. 281.

¹⁷³ Poliittiset tekijät vaikuttivat kehitysyhteistyön kohdemaiden valintaan. Esimerkiksi vuodesta 1975 kahdenvälisen avun vastaanottajamaiksi valittiin Tansania, Sambia ja Vietnam. Tämä herätti närää oikeistossa, joka mielsi maiden kuuluvan vasemmistoleiriin. Ilmolahti 2011, s. 16.

¹⁷⁴ Tuominen 1991, s. 387.

joka poikkesi täysin siitä, mitä olin koulussa ja kotona saanut oppia. [...] Kaikki tuo vaikutti hyvin väkevästi sekä tunteisiini että ymmärrykseeni. Se vavisutti maailmaani, opin epäilemään, katsomaan tarkemmin ja kurkkimaan myös verhojen taakse, pinnan alle. En enää uskonut josta tarjottua totuutta, vaan opin kyselemään äänekkäästi ja yhdessä toisten kanssa – ja ihan kaikenlaisista asioista: naisten asemasta, pitkistä housuista yliopistolla, ravintolaan pääsystä, syrjäytyneiden mahdollisuuksista, köyhyydestä, kansalaisten oikeuksista, kansainvälisistä suhteista, Portugalin siirtomaavallasta, Lounais-Afrikasta ja Rhodesiasta, Yhdysvaltain imperialisista ja Vietnamin sodasta... Osallistuin ensimmäistä kertaa katumielenosoitukseen alkusyksystä vuonna 1965, kun yhtäkkiä otin askeleen alas jalkakäytävältä Mannerheimintielle liittyäkseni hiljaiseen Vietnamin sota vastustaneeseen hautajaiskulkueeseen. Siitä se lähti. Olin mukana liikkeessä, marssi jatkui, välillä mutkitellenkin, mutta loppua ei ole näkynyt.¹⁷⁵

Kuten Katja-Maria Miettunen on osoittanut, on 1960-luvun alkaminen merkinnyt radikaaliin liikehdintään osallistuneille aivan erityisen ajanjakson alkua. Avainsanoja aikakauden historiakuvassa ovat uutuus ja muutos.¹⁷⁶ Hedengrenille 1960-luku näyttäytyi rajuna irtiottona vanhasta, mistä kasvoi ajan myötä tapahtumien ketju. Pian hänkin oli mukana ”liikkeessä”.

Tämä radikaalin liikehdinnän aalto ei ollut suinkaan syntynyt Suomessa, vaan se alkoi Yhdysvalloissa ydinkokeiden vastustamisena, anti-amerikkalaista toimintaa tutkivan komitean vastaisena protestina sekä kansalaisoikeusliikkeenä.¹⁷⁷ 1960-luvun kuluessa reformi-into laajeni kaikkialle länteen erityisesti opiskelijoiden ja nuoren koulutetun keskiluokan liikkeeksi. Radikalismi ilmeni sekä kulttuuri- että yhteiskuntaradikalismina, sekoittuen toisiinsa.¹⁷⁸ Termillä radikaali haluttiin tuoda esiin liikkeen toiminta perinteistä maailmankatsomusta vastaan.¹⁷⁹ Kritiikki ei kuitenkaan kohdistunut vain aikakauden vallitsevaan aatemaailmaan, vaan sen ohella haluttiin taistella yhteiskunnan perinpohjaisen muutoksen puolesta. Niinpä radikalismien hengessä perustettiin erilaisia yhdistyksiä yhteiskunnallisten epäkohtien poistamiseksi.¹⁸⁰ Teemoja olivat muun muassa yhtenäiskulttuurin tabujen murtaminen, vähemmistöjen oikeudet ja tasa-arvon kysymykset, Vietnamin sota, kehitysmaiden ongelmat sekä kulutusyhteiskunnan kritiikki ja ympäristönsuojelu.¹⁸¹

Liikehdinnän taustalla vaikuttivat kansainväliset, kylmän sodan ja ydinvarustelun varjossa syntyneet aatevirtaukset: pasifistinen rauhanliike, kehitysmaiden ongelmista huolta kantanut kolmasmaa-

¹⁷⁵ Hedengren 2000, s. 41.

¹⁷⁶ Miettunen 2009, s. 41, 57.

¹⁷⁷ Hyvärinen 1985, s. 122. Yhdysvaltojen 1960-luvun radikaalista liikehdinnästä, ks. Ala-Ketola 1985.

¹⁷⁸ Konttinen 1998, s. 187.

¹⁷⁹ Katja-Maria Miettusen mukaan radikaali tarkoittaa ”juuriin menemistä, perusteellista, mullistavaa, äärimmäisyyttä edustavaa, jyrkkää”. Alun perin radikaaliksi kutsuttiin henkilöä, joka kritisoi yhteiskuntaa Ranskan vallankumouksen pohjalta. 1960-luvulla radikaalit osallistuivat radikaalina pidettyyn liikehdintään. Miettunen 2009, s. 21.

¹⁸⁰ Jallinoja 1983, s. 132.

¹⁸¹ Konttinen 1998, s. 187.

ilmalaisuus¹⁸² sekä syntyneeseen tilanteeseen ratkaisuja etsinyt, sitoutumaton ja antiautoritaarinen uusvasemmistolaisuus. Pirkko-Liisa Kastarin mukaan yhteistä uusvasemmistolaisille aatteille oli se, että ne etsivät ”kolmatta tietä” perinteisen sosiaalidemokratian ja kommunismin välissä sekä korostivat kolmannen maailman roolia uutena voimatekijänä. Innoitusta haettiin erityisesti Fidel Castron Kuubasta ja Mao Zedongin Kiinasta. Uusvasemmistolaisia ajatuksia välitti muun muassa *New Left Review* -lehti, joka perustettiin Iso-Britanniassa vuonna 1959. Suomessa Faros-seura ja Sosialistinen opiskelijayhdistys (SOY) olivat ensimmäisiä ryhmiä, joissa käytiin uusvasemmistolaista keskustelua marxismista.¹⁸³ Myöhemmin uusvasemmistolaisuus näkyi Suomen kulttuuriradikaaliliikkeessä, *Ylioppilaslehden* sivuilla sekä 1960-luvun uusien liikkeiden ja yhdistysten aatteellisena lähtökohtana.¹⁸⁴

3.5 Ylioppilaslehti ja Yleisradio maailmankuvaa muuttamassa

Kaj Ilmosen mukaan Sidney Tarrow'n yhteiskunnallisiin liikkeisiin soveltama kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteen käsite on ongelmallinen, sillä se sivuuttaa kokonaan julkisuuden merkityksen liikkeiden elinvoiman edellytyksenä. Mitä pidemmälle 1900-lukua on edetty, sitä suuremmaksi on julkisuuden painoarvo kasvanut mahdollisuusrakenteen luomisessa. Julkisuuden kautta liikkeet voivat tuoda yleiseen keskusteluun uusia näkemyksiä, ja yrittää vakiinnuttaa niitä vaihtoehtoisiksi diskursseiksi olemassa oleville ja ajalle tyypillisille ajattelutavoille.¹⁸⁵ Tasa-arvojärjestö Yhdistys 9:n puheenjohtaja Elina Hytönen on todennut, että 1960-luku alkoi hänen kohdallaan nimenomaan *Ylioppilaslehden* mukana: ”Silloin ilmeisesti huomasin ensimmäisen kerran, että elin jossain yhteiskunnassa.”¹⁸⁶ Suomessa aineksia uudentalaiselle maailmankuvalle, ja näin ollen myös aikakauden liikehdinnälle, tarjosivat jo 1960-luvun alussa ylioppilas- ja osakuntalehdet, joissa sanaa käytti yliopistomaailman radikaalein aines.¹⁸⁷

¹⁸² Käsite kolmasmaailmalaisuus on syntynyt 1960-luvun jälkeen. Aikaisemmin puhuttiin muun muassa kansainvälisyydestä, kehitysmaiden tai jälkikoloniaalisen maailman ongelmista ja mahdollisuudesta vaikuttaa niihin. Suomalaista kolmasmaailmalaisuutta tarkastelen luvussa 4.3. Kastari 2001, s. 17.

¹⁸³ Uusvasemmistolaisuuden määrittely on vaikeaa, koska se sai eri maissa erilaisia piirteitä ja se vastusti kaikkia kahlitsevia määritelmiä. Tutkielmassa käytetään synonyymeinä käsitteitä uusvasemmistolaisuus ja yleisvasemmistolaisuus. Kastari 2001, s. 16, 88–90.

¹⁸⁴ Kulttuuriradikalismilla viitataan usein varsinaista radikalismia edeltäneeseen aikaan, jota edustaa muun muassa *Ylioppilaslehti* Arvo Salon päätoimittajakaudella. Kulttuuriradikalismista käsitteestä, ks. Miettunen 2009, s. 92.

¹⁸⁵ Ilmonen puhuikin tarkoituksellisesti poliittis-taloudellisista ja kulttuurisista toimitiloista, sillä kokee mahdollisuusrakenteen sisältävän heikentäviä rajoituksia. Ilmonen 1998, s. 17–18, 30–31.

¹⁸⁶ Lainaus Jallinoja 1983, s. 135 mukaan.

¹⁸⁷ Ylioppilaiden valtaosan maailmankuva rakentui vielä 1960-luvun alussa jälleenrakennusajan isänmaallisuuden vaaraan. Laura Kolben mukaan murros ja perinne elivät akateemisessa maailmassa rinnakkain, perinteen hallitessa suuremman osan 1960-luvun puoleen väliin. Kolbe 1996, s. 164–165.

Arvo Salon tultua *Ylioppilaslehden* päätoimittajaksi vuonna 1959, alkoi merkittävä jakso sekä itse lehden että suomalaisen julkisuuden historiassa. Yhteiskuntakritiikistä tuli olennainen osa *Ylioppilaslehden* sisältöä, ja vanhoja ajatusmalleja kyseenalaistettiin. Suunta oli hyvin samanlainen kuin muillakin intellektuaalisen elämän osa-alueilla: 1960-luvun opiskeleva nuoriso punnitsi omia arvojaan ja haastoi edeltäjänsä. Kun vanhemmat pitivät kansallisia arvoja hallussaan, nosti uusi sukupolvi esille myös kansainvälisyyden. Uusi vuosikymmen käynnistyi *Ylioppilaslehdessä* YK:n pakolaisvuoden teemoilla. Tämän jälkeen seurasi kirjoituksia muun muassa rotusorrosta, kehitysyhteistyötä, kansainvälisestä politiikasta ja pasifismista. *Ylioppilaslehden* merkitys uudenlaista keskusteluilmapiiriä luovana foorumina oli huomattava.¹⁸⁸

Salon päätoimittaja-aikaa seurasi lyhyt, maltillinen Kaarle Stewenin päätoimittajakausi vuosina 1961–1963. Hänen jälkeensä puikkoihin astui Jorma Cantell, jonka kaudella, 1963–1966, lehti oli jatkuvasti ylioppilaspoliittisen kamppailun, kritiikin ja kontrollin kohde.¹⁸⁹ Vastakkain asettuivat perinteinen oikeistolainen akateemis-kansallinen näkemys ja poliittista aktiivisuutta korostaneet radikaalit opiskelijat.¹⁹⁰ Kysymys oli oikean ja väärän tulkintakehyksen esille tuomisesta suomalaisessa julkisuudessa. Monet 1960-luvun radikaalit ovat pitäneet *Ylioppilaslehteä* radikalismien johtotähtenä, kunnes Yleisradio Eino S. Revon kaudella tarttui samoihin kysymyksiin. Yleisradion ympärillä pyörineen konfliktin ydin koski *Ylioppilaslehden* tavoin sitä, mitä suomalaisissa viestimissä voi julkistaa ja mitä ei.¹⁹¹ Toisin sanoen kyse oli siitä, kenellä on oikeus tehdä tulkintoja todellisuudesta.

Televisiosta kehittyi 1960-luvun aikana tärkeä, mutta myös pelätty kulttuuri-ilmapiiriin ja näin ollen myös kehitysmaatietoisuuden muokkaaja. Yleisradion Suomen TV aloitti säännölliset lähetyksensä tammikuussa 1958. Televisiolupia lunastettiin huikeat määrät: vuonna 1958 luvanhaltijoita oli 8000 ja kaksi vuotta myöhemmin jo 622 000. Yleisradion ohjelmatuotantoon tuli merkittävä muutos, kun presidentti Kekkonen vahvasti tukema filosofian maisteri Eino S. Repo aloitti Yleisradion pääjohtajana vuoden 1965 alussa.¹⁹² Revon tavoitteena oli ohjelmatoiminnan vapauttaminen ja kohentaminen, jotta Yleisradio täyttäisi paremmin julkisen palvelun valistusihanteet.¹⁹³ Yleisradiosta tulikin uuden johtajan aikana kehuttu ja kiistelty tiedonvälityksen ja kulttuurin uudistaja. Se pyrki avaamaan ikkunat auki maailmaan ja oli avoin nuorille ohjelmantekijöille.

¹⁸⁸ Tuominen 1991, s. 114–115.

¹⁸⁹ Tuominen 1991, s. 116–117.

¹⁹⁰ *Ylioppilaslehden* ympärillä käydystä kamppailusta, ks. Kolbe 1996, s. 164–167; Tuominen 1991, s. 118–121.

¹⁹¹ Tuominen 1991, s. 125.

¹⁹² Tuominen 1991, s. 123.

¹⁹³ Salokangas 1996, s. 166.

Esimerkkinä uusista ohjelmaideoista voidaan nostaa esiin Erkki Tuomiojan ja Ilkka-Christian Björklundin *Vedenjakajalla*-ajankohtaisohjelma. Tuomioja on muistellut, kuinka hän 20-vuotiaana, juuri yliopistoon tullessaan valtiotieteen ylioppilaana tarjosi itsevarmasti ”koko maailman ongelmia syleilevää” ohjelmaideaa Eino S. Revolle vuonna 1966. Televisioesiintymiseen Tuomiojalla oli tuolloin vain kapea tuntuma, mutta tästä huolimatta Repo antoi nuorille toimittajille mahdollisuuden. Ensimmäisessä ohjelmassa käsiteltiin kehitysyhteistyötä ja vieraana oli yhteiskuntapoliitikko Pekka Kuusi. Haastattelujen ja keskustelijoiden valinnassa tekijät pyrkivät tasapuolisuuteen, mutta heidän maailmankatsomuksensa näkyi ohjelman aihevalinnoissa ja näkökulmissa. Tuomiojan mukaan esimerkiksi rotusorron nostaminen esiin saattoi vielä 1960-luvulla olla monen mielestä hyvin radikaalia.¹⁹⁴

Revon pääjohtajakaudella Yleisradio oli keskellä yhteiskunnallista rakennemuutosta ja kulttuurista murrosta, mutta samalla niiden toteuttamisen väline. Tapio Variksen laatimassa kyselytutkimuksessa eräät kokoomuksen kannattajiksi ilmoittautuneet televisionkatsojat ja radiokuuntelijat kokivat Yleisradion loukkaavan moraalisia ja siveellisiä arvoja ja muun muassa ohjelmia Vietnamista pidettiin lasten ja nuorison kasvatukselle haitallisina.¹⁹⁵ Erkki Tuomiojan mukaan käsite ”Reporadio” on kuitenkin saanut ajan myötä liian myyttisen kaiun.¹⁹⁶ Myös Raimo Salokangas on tulkinnut samansuuntaisesti: hänen mukaansa jonkinlainen ”Reporadio-ilmiö” olisi voitu kokea pääjohtajan henkilöstä riippumatta; joka tapauksessa Revolla oli suuri rooli uudistusten sallijana, monesti myös liikkeelle panijana.¹⁹⁷ Revon Yleisradio on hyvä esimerkki uudenlaisten näkemysten törmäämisestä valtaväestön näkemyksiin. Sekä Yleisradio että *Ylioppilaslehti* toivat julkiseen keskusteluun uusia teemoja ja näkökulmia, ja vaikuttivat näin merkittävällä tavalla aikakauden uusien liikkeiden synnyn ja leviämisen edellytyksiin.

3.6 Uudet arvot ja yhteiskuntakritiikki

Esa Konttinen on havainnut, että kaikkialla lännessä 1960-luvun uusien liikkeiden ja yhdistysten kritiikki nousi moraaliselta pohjalta: tasa-arvo, oikeudenmukaisuus, vähemmistöjen aseman paran-

¹⁹⁴ Tuomioja 1993, s. 23–25.

¹⁹⁵ Tuominen 1991, s. 124.

¹⁹⁶ Tuomioja 1993, s. 23.

¹⁹⁷ Eino S. Repo (1919–2002) toimi Yleisradion pääjohtajana vuoteen 1969. Vaikka Repo ei hyväksynyt kaikkea yhteisön ohjelmiston radikalismia, vastasi hän siitä viime kädessä ja oli uudenlaisen ohjelmapolitiikan vastustajien maali-
taulu. Hallintoneuvostossa vaadittiin hänen eroaan useaan otteeseen. Tämä toteutui vasta sitten, kun häntä ei valittu
pääjohtajaksi toiselle kaudelle. Vuosina 1969–1974 Repo toimi Yleisradion ääniradion johtajana. Salokangas 1996, s.
166–167.

taminen, kehitysmaiden riiston purkaminen olivat yleisinhimillisiä teemoja. Saksalaisen yhteiskuntatutkija Karl-Werner Brandin *kulttuurisen mahdollisuusrakenneteoriaan* nojaten Konttinen tulkitsee aikakauden liikehdintäaallon nousseen viime kädessä yleisestä kulttuuri-ilmaston murroksesta.¹⁹⁸ Tämä kulttuurinen taso on ylikansallinen, mutta samalla myös kansallinen poliittinen kulttuuri muokkaa kulttuurisia kehyksiä. Konttisen mukaan 1960-luvulla talouden, hyvinvoinnin ja kulutuksen kasvu mursi vielä 1950-luvulla vaikuttaneiden pikkuporvarillisten, privatististen arvojen konsensuksen. Suomessa agraarinen, luterilainen, vanhoillinen ja korkeakulttuurinen asenneilmasto sai haastajan kaupunkilaisesta, maallistuneesta sekä nuorisokulttuuria ja vapaamielisyyttä korostaneista ihanteista. Samalla 1950-luvulla vallinnut tyytyväisyys yhteiskunnan tilaan ja materiaaliseen modernisoitumistendenssiin kääntyi kehityksen arvosteluksi; sosiaalisen eriarvoisuuden, rotusorron ja kehitysmaiden riiston moraaliseksi tuomioksi.¹⁹⁹

Kulttuuri-ilmasto tarjoaa arvo- ja uskomusmalleja, ideologioita, tulkintakehyksiä ja kulttuurisia tekniikoita, ja se suuntaa yksilön energiaa julkisiin kysymyksiin. Kulloinenkin kulttuuri-ilmasto luo herkkyyttä sosiaalisten ja yhteiskunnallisten ongelmien kokemiseen, ja näin ollen muutos kulttuuri-ilmastossa vaikuttaa yksilön motivaatioon osallistua liikehdintään. Kulttuuri-ilmastoon on yksilön vaikea vaikuttaa: liikkeen toimijat ovat, kuten kaikki muutkin, aikansa lapsia ja kulttuuri-ilmaston ”mykkien pakkojen alaisia”.²⁰⁰ Silti kulttuuri-ilmaston suhde yksilöön ei ole kausaalisuuhde, se ei vaikuta luonnonlain tavoin tai ole ainoa kiinnostusta ohjaava asia. Konttisen mukaan olisi:

[...] naiivia luulla, että kiinnostuksemme kohteet määräytyisivät vapaasti oman tahtomme valintoina tai sitten jotenkin välittömän heijastuksenomaisesti yhteiskuntamme ’kovista tosiasioista’. Välissä on kulttuuri.²⁰¹

Ylikansallisen 1960-luvun kulttuuri-ilmaston tärkein ominaisuus oli luottamus modernisaatioon. Edistysusko antoi kaikille aikakauden liikkeille optimistisen virityksen, joka ilmeni eteenpäin suuntautuvana ehdottomuutena, eettisinä ideaaleina ja yhteiskunnan virallisen arvomaailman ärsyttämisenä. 1960-luvun lopulla edistysusko kehittyi lujaksi uskoksi yhteiskuntaolojen – jopa koko järjestelmän muutettavuuteen.²⁰² Aikakauden liikehdinnän syntyä voi näin ollen tarkastella myös talous-

¹⁹⁸ Kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteen mallia on kritisoitu sen painottumisesta nimenomaan institutionaaliseen vaikuttamiseen ja liittolaisten hankintaan politiikan toimijoista. Ks. esim. Ilmonen 1998, s. 17–18. Kulttuurisen mahdollisuusrakenteen käsite ei kuitenkaan sulje pois kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteen käsitettä, vaan teoreettis-metodologisina välineinä ne täydentävät toisiaan. Karl-Werner Brandin kulttuurisen mahdollisuusrakenteen teoriasta, ks. Konttinen 1994.

¹⁹⁹ Konttinen 1994, s. 14, 16.

²⁰⁰ Konttinen 1994, s. 12, 16.

²⁰¹ Konttinen 1994, s. 19.

²⁰² Konttinen 1994, s. 14, 16.

kasvun, teollistumisen, teknologisoitumisen, kansainvälistymisen ja muun modernisaation kulttuurille asettamien muutospainoiden näkökulmasta. Vanhoista sosiaalisista hierarkioista pyrittiin vapautumaan, ja luomaan tilalle uuden modernin yhteiskunnan ajattelua ja toimintaa. Tämä puolestaan purkautui yhteiskuntakritiikkinä sekä uudenlaisena liikehdintänä.

4. 1960- ja 1970-luvun protestijakso

4.1 Protestin suuret linjat ja erityispiirteet

Edellä on kuvattu 1960-luvun yhteiskunnallista suhdanne, jonka perustalta aikakauden kollektiivinen toiminta nousi. Tiivistetysti: 1960- ja 1970-luvun liikehdinnän taustalta on tunnistettu yhteiskunnan nopea modernisaatio. Talouden kasvu ja teknologinen kehitys, hyvinvoinnin laajentuminen ja koulutuksen massoittuminen, suuriin ikäluokkiin kuuluvien opiskelevien nuorten protestipotentiaali, monitasoinen kansainvälistyminen sekä vastajulkisuus loivat edellytyksiä aikakauden kollektiiviselle toiminnalle. Tähän voidaan vielä lisätä tärkeä muutos kulttuuri- ja mielialailmaston näkökulmasta. Luvussa neljä siirryn käsittelemään 1960- ja 1970-luvun protestijaksoa, sen erityispiirteitä ja kollektiivisen toiminnan keinoja. Luku 4.3 keskittyy aikakauden protestijakson kaareen kehitysmaaliikkeen viitekehyksessä. Tarkastelukulmani selittää sen, miksi Chile-solidarisuusliike nousi Suomessa niin nopeasti heti sotilasvallankaappauksen jälkeen syyskuussa 1973.

Martti Siisiäinen on havainnut suomalaisen yhteiskunnallisen liikehdinnän kehityksessä kausittaista vaihtelua: tasaisen kehityksen katkaisevat liikkeiden hallitsevat vireät jaksot sekä reaktiiviset kaudet, jolloin osa kollektiivisesta toiminnasta kuihtuu pois. Näiden vaiheiden aikana yhdistyslaitoksessa tapahtuu monenlaisia laadullisia ja määrällisiä muutoksia. Siisiäisen mukaan kollektiivisen toiminnan alueella alkoi vuoden 1966 tienoilla uusi protestijakso, jonka synty liittyi uusien radikaalien, yleisvasemmistolaisten yhdistysten perustamisaltoon. Tuolloin alkanut protestijakso muokkasi yhdistyskenttää ja kollektiivisen toiminnan keinoja sekä muutti suomalaista yhteiskuntaa nostamalla julkiseen keskusteluun teemoja, jotka olivat hallitsevan kulttuurisen ilmaston kannalta uusia. Kuten todettua, liikehdintä alkoi akateemisen nuorison protestina, mutta jakson edetessä se tarttui myös vanhoihin liikkeisiin niitä radikalisoiden. Erilaisten järjestöjen keskinäiset yhteistyön verkostot olivat aikakauden protestin leviämisen ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden edellytys.²⁰³

²⁰³ Siisiäinen 1990, s. 20, 80–81.

Jos 1960- ja 1970-luvun protestijakson kehityskaarta kuvataan Siisiäisen jaottelun mukaisesti lyhyempinä periodeina, voidaan vuosia 1966–1968 kutsua *yleisvasemmistolaisen radikalismien kaudeksi*, vuosia 1968–1970 *poliittisen vasemmistolaisuuden ajaksi*, vuosia 1970–1973 *proletaarisiksi käännteeksi* ja vuosia 1974–1979 *järjestöliikkeen kaudeksi*. Yleisvasemmistolaisen liikehdinnän kaudella toiminta seuraili joidenkin vuosien viiveellä kansainvälisen radikaalin liikehdinnän polkuja. Väkivallan vastustaminen ja rauhanaate olivat suuria teemoja, joiden nimissä pyrittiin monin tavoin osallistumaan ja vaikuttamaan. Suomessakin opiskelijanuoriso perusti uusia yhdistyksiä yksittäisten yhteiskunnallisten epäkohtien esiintuomiseksi sekä korjaamiseksi. Uudet yhdistykset olivat hengeltään uusvasemmistolaisia ja niiden puolueettomuutta korostettiin. Samalla omaksuttiin uusia kollektiivisen toiminnan keinoja erityisesti Vietnamin sodan vastaisten mielenosoitusten kautta.²⁰⁴

Poliittisen vasemmistolaisuuden ajanjaksolle sijoittuvat myös Suomessa mielenosoitusten huippuvuodet 1968 ja 1970 sekä ei-formaalien, niin kutsutun *häiritsevän toiminnan* kehittyminen. Esimerkkejä tällaisesta, suomalaiselle kollektiiviselle toiminnalle epätyypillisistä konfrontaatioista löytyy 1960-luvun lopun Suomesta tosin vain muutamia: John Waynen *Vihreät baretit* -elokuvan (1968) herättämä provokaatio sekä Erik Schüllerin oikeudenkäynti seurausvaikutuksineen.²⁰⁵ Jakson varsinainen huipennus oli Vanhan ylioppilastalon valtaus marraskuussa 1968. Vanhan valtaus toteutti kansainvälisen opiskelijaliikkeen keskeisen toimintamallin ja sille oli selvä tilaus opiskelijaliikkeestä. Siisiäisen mukaan valtauksessa tapahtui se, mitä voidaan kuvata protestijakson huippukohdaksi eli ”hulluuden hetkeksi”.²⁰⁶ Julkisissa muisteluissa Vanhan valtaus on saanut aseman vuoden 1968 ja koko uusvasemmistolaisen radikalismien symbolina – joskus myös radikalismien loppuna.²⁰⁷

²⁰⁴ Aikakauden uusista yhdistyksistä ja kollektiivisen toiminnan keinosta kerron tarkemmin luvussa 4.2. Siisiäinen 1990, s. 64–67.

²⁰⁵ Siisiäisen mukaan aikakauden kiinnostavin kollektiivisen toiminnan uutuus oli ”häiritsevä toiminta”. Se tyrmää toimintamuodot, jotka hallitseva poliittinen järjestelmä tunnustaa. Tämä organisatorisesti löyhempi, epämääräisempi ja puoluesidoksiltaan satunnaisempi liikehdintä saattaa olla vaikutusvaltaisempaa kuin organisoitunut intressipolitiikka. Silti uhkaavat fyysiset konfrontaatiot olivat Suomessa harvinaisia. Esimerkiksi Vanhan valtauksen väkivaltasaldo sisälsi yhden rikotun ikkunan, muutamia nyrkiniskuja ja savupommin – valtauksen loputtua siivottiin paikat. Siisiäinen 1990, s. 120–122; Suominen 1997, s. 202, 210. *Vihreät baretit* -elokuvan vastaisesta protestista ja Erik Schüllerin tapauksesta, ks. Tuominen 1991, s. 169, 196–215.

²⁰⁶ Siisiäinen 1990, s. 122.

²⁰⁷ Miettunen 2009, s. 153; Suominen 1997, s. 176. Suomalaisen opiskelijaradikalismien historiassa Vanhan valtausta vaatimattomammalle huomiolle on jäänyt Tampereen yliopistossa elokuun 1968 lopussa aloitettu lukukausimaksulakko, joka oli sekä kansallisessa että kansainvälisessä mittakaavassa onnistunut protesti. Lukukausimaksun korotuksen peruuttamisen ohella maksulakolla oli vaikutusta Tampereen yliopiston valtiollistamiseen sekä keskushallinnon uudistamiseen. Tampereen yliopiston maksulakosta, ks. Vartiainen & Kaarninen 2013, s. 134–136.

Käsite proletaarinen käänne edustaa muutosta 1960-luvun uusvasemmistolaisesta radikalismista ja pasifismista kohti Sosialistisen opiskelijaliiton²⁰⁸ (SOL) edustamaa vähemmistökommunistista linjaa. SOL:n hallitseva asema sekä järjestöllisellä että kulttuuris-ideologisella tasolla 1970-luvulla perustui ennen muuta tehokkaaseen organisaatioon, josta otettiin mallia poliittisten puolueiden nuoris- ja opiskelijaliikkeissä.²⁰⁹ SOL miellettiin eri järjestöissä ”päävastustajaksi”, mutta samalla se oli näkyvän asemansa vuoksi otettava huomioon myös liittolaisena. Liittolaissuhde näkyi muun muassa yliopistojen ylioppilaskuntien kansanrintamahallituksissa, joissa kansandemokraattisen liikkeen kahden osapuolen järjestöjen, SDP:n ja keskustan järjestöt kehittivät ”edistysellistä” opiskelijapolitiikkaa. Yhteistyöllä ja kilpailulla järjestökentän johtoasemasta oli yleistä aktivoivaa vaikutusta. Protestijakson kokonaiskaaren kannalta voidaan havaita, että 1970-luvulla tultaessa protesti vakiintui. Tämä merkitsi sitä, että liikehdinnän spontaaneimmat elementit karsittiin ja järjestövimma, tehokkuus ja määrätietoisuus korvasivat löysät rakenteet ja toimintamuodot.²¹⁰

Määrällisinä muutoksina protestijakson kehitys näkyi vain vähäisesti 1960-luvun lopulla, mutta 1970-luvun järjestöliikkeen kaudella yhdistysten määrä ja jäsenistö kasvoivat huimasti. Tämä on seuraus protestijakson yleisestä luonteesta: aluksi liikehdintä oli kulttuurista ja yleisvasemmistolaisista radikalismista, johon liittyvä kollektiivinen toiminta tapahtui yliopistoilla, keskusteluissa ja mielenosoituksissa. Vasta kun liikehdintä politisoitui ja omaksui vasemmistolaisen järjestöliikkeen organisatorisen mallin, oli seurauksena järjestöjen määrän kasvu.²¹¹ Erityisesti kansandemokraattisten nuorisjärjestöjen kehityksessä on huomattava piikki, mutta myös opiskelijaliikkeen kouluttama sivistyneistö perusti kulttuurin, tieteen ja koulutuksen alueille uusia SOL:n liittolaisjärjestöjä²¹². Lisäksi vanhat työväenliikkeen yhteistyöjärjestöt sekä lukuisat koululaisjärjestöt saivat uutta virtaa vähemmistökommunistien aktiivisuudesta. Anti-autoritaarisen protestin muuttuminen marxilais-leninistiseksi ei merkinnyt radikaalin liikehdinnän loppua 1970-luvulla, vaan itse asiassa uutta alkua.²¹³ Järjestöllisesti liikehdintä oli vahvaa vielä 1970-luvun puolessavälissä, jolloin myös Chile-solidaarisuusliikkeen toiminta vakiintui.

²⁰⁸ Sosialistinen opiskelijaliitto perustettiin kerhomuotoisten jäsenjärjestöjen kattojärjestöksi vuonna 1965. Se oli Suomen Kansan Demokraattisen Liiton jäsen ja aluksi varsin lähellä SKDL:n sosialisteja. Liikehdinnän proletaarisen käänteen ja Suomen Kommunistisen Puolueen erimielisyyksien myötä se jäi SKP:n vähemmistön vaikutuspiiriin. Liitto oli aktiivinen toimija korkeakouluissa ja johti opiskelijaliikehdintää valtakunnallisesti, keskitetysti ja tehokkaasti. Sosialistisen opiskelijaliiton projektista ja organisaatiosta, ks. Hyvärinen 1994.

²⁰⁹ Metsämäki & Nisula 2006, s. 238.

²¹⁰ Siisiäinen 1990, s. 67–68, 141.

²¹¹ Siisiäinen 1990, s. 68, 146–148.

²¹² SOL:n hallitseva asema näkyi muun muassa Tiedepoliittisen yhdistyksen (1970), Sosialistisen Terveysrintaman (1970) ja Kulttuuriryöntekijöiden liiton (1972) perustamisena. Siisiäinen 1990, s. 142.

²¹³ Siisiäinen 1990, s. 68–69, 148.

4.2 Uusia liikkeitä, uusia keinoja

Aikakauden liikehdinnän kannalta yksi tärkeimmistä järjestöistä on vuonna 1963 perustettu rauhanjärjestö Sadankomitea. Järjestö omaksui uudentyyppisen kollektiivisen toiminnan mallin, jonka ideoita ja toimintatapoja lukuisat uudet yhteiskunnalliset liikkeet ja yhdistykset 1960- ja 1970-luvuilla sovelsivat.²¹⁴ Sadankomiteaa voidaan pitää puhtasoppisena länsimaisen radikalismien ja uusvasemmistolaisuuden ilmenemänä Suomessa. Järjestön juuret löytyivät kansainvälisestä radikaalipasifistisesta rauhanliikkeestä, jonka esikuva oli Englannissa toiminut russelilainen rauhanjärjestö *Committee of 100*.²¹⁵ Sadankomitean kotimaiset taustaverkostot olivat kehittyneet Helsingin yliopiston epävirallisissa keskustelupiireissä. Tämä kytki rauhanliikkeen 1950-luvun kulttuuriradikalismiin ja akateemiseen toisinajatteluun.²¹⁶ Sadankomitea oli ennen kaikkea nuorten akateemisten intellektuellien järjestö.²¹⁷

Sadankomitean tavoitteet liittyivät kansainväliseen sotienjälkeiseen rauhanliikehdintään, jossa korostui ydinaseiden vastaisuus sekä aseista kieltäytyvä ja yksipuolista aseistariisuntaa tukeva ajattelu. Intertekstuaaliset pyrkimykset liittyivät puolueettomuuteen, sitoutumattomuuteen sekä rationaaliin erittelyyn ja tutkimukseen. Järjestön pyrkimyksenä oli tiedon jakaminen ja suomalaisten asenteisiin vaikuttaminen. Toimintatavat olivat moderneja: Sadankomitealla oli oma tiedotuslehtensä, se julkaisi kirjallisuutta, järjesti englantilaistyyppisiä keskustelutilaisuuksia, seminaareja ja mielenosoituksia.²¹⁸ Hyvin nopeasti sadankomitealaiset oppivat myös hyödyntämään radiota ja televisiota.²¹⁹ Siisiäisen mukaan vasemmistolaisten liikehdinnän onnistuikin 1960-luvun lopulla hankkia hallitseva asema niillä ”yhteiskunnan sektoreilla, joilla tuotettiin ja uusinnettiin yhteiskunnan symbolisia arvoja”.²²⁰

Sadankomitealaisen ajattelun hegemoninen asema opiskelevan nuorison keskuudessa kesti vain muutamia vuosia. Järjestön perinnettä syntyi jatkamaan vuoden 1966 aikana ja sitä seuranneina parin vuotena lukuisia muita uusia yhdistyksiä, yhden asian liikkeitä, jotka kokosivat akateemista

²¹⁴ Siisiäinen 1990, s. 64.

²¹⁵ Hallman 1986, s. 20; Tuominen 1991, s. 141.

²¹⁶ Siisiäinen 1990, s. 104.

²¹⁷ Sadankomitean nuoria eivät kiinnostaneet vanhat rauhanliikkeet. Jo 1920-luvun perustetun Suomen Rauhanliiton nähtiin toimivan liian perinteisillä kristillis-pasifistisilla linjoilla ja vuonna 1949 perustetun Suomen Rauhanpuolustajien toimissa painottuivat liikaa kommunistien näkemykset ja yhteydet Neuvostoliittoon. Myös heidän toimintatapojaan pidettiin aikansa eläneinä. Hallman 1986, s. 20; Tuominen 1991, s. 140.

²¹⁸ Hallman 1986, s. 25–27.

²¹⁹ Metsämäki & Nisula 2006, s. 210; Tuominen 1991, s. 217.

²²⁰ Siisiäinen 1990, s. 117.

nuorisoa jonkin epäkohdan ympärille. Joukkoon kuuluivat muun muassa uuden naisliikkeen edelläkävijäksi perustettu Yhdistys 9 (1966), rotusorronvastainen Anti-apartheid -toimikunta (1966), yhteiskunnan huono-osaisiin kohdistetun kontrollipolitiikan muuttamiseen keskittynyt Marraskuun liike (1967), liikenne- ja kaupunkipoliittinen yhdistys Enemmistö ry. (1968) sekä kehitysmaakysymyksiä esille nostanut Tricont (1968). Vietnamin kansallista vapautusrintamaa tukevia FNL-komiteoita perustettiin Suomeen vuoden 1968 alussa. Vuosikymmen lopun keskeiseksi teemaksi nousi Vietnamin sodan vastustus, mihin liittyi myös modernin mielenosoituskulttuurin synty Suomessa.²²¹

Uudet yhdistykset saivat kaikkein näkyvimmin huomiota osoittamalla mieltä, mitä pidettiin ajan mittapuun mukaan väkevänä keinona ottaa kantaa yhteiskunnan epäkohtiin. Sadankomitea oli liikelle paneva voima ensimmäisen modernin suomalaisen mielenosoituksen järjestämisessä, kun keväällä 1964 järjestö organisoi rauhanaiheisen mielenosoitusmarssin Espoosta Helsinkiin.²²² Uusvasemmistolainen aktivismi tiivistyi kesällä 1968 *Punaisten lauantaisten* nimellä tunnetuissa mielenosoituksissa, joiden teemat vaihtelivat laidasta laitaan lähtien aina Vietnamin sodan vastustamisesta ja päätyen kotimaisiin kysymyksiin. Myös osallistujajoukko oli vaihteleva: siihen kuului Tuomisen mukaan muun muassa ”anarkisteja, erilaisia kommunisteja ja sosialisteja, maolaisia sekä sellaisia, jotka eivät oikein osanneet päättää mitä olivat”.²²³ Olennaista oli yleinen radikalismi, kapitalismin kritiikki ja porvarillisten tapojen halveksuminen. Vietnamin sodan vastaisten mielenosoitusten ohella tärkeiksi nousivat vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksen vastaiset sekä Persian šaahin Suomen vierailua vastaan kesällä 1970 suunnatut mielenosoitukset. Šaahin vastaisessa mielenosoituksessa nähtiin väkivaltaisia otteita, kun poliisi pahoinpiteli mielenosoittajia ja katselijoita. Pääsääntöisesti mielenosoituskulttuuri oli Suomessa sopuisaa, ja eurooppalaisen mallin mukaisiin yhteydenottoihin ei Suomessa ollut valmiuksia, saati tahtoa.²²⁴

Yhden asian liikkeiden perustaminen ja ”sadankomitealainen” keskustelu- ja mielenosoituskulttuuri ovat esimerkki uudenlaisen kollektiivisen toiminnan mallin tulosta suomalaiseen liikehdintään. Tämä keskieurooppalaisia esikuvia seuraava liikemalli vaikutti myös suomalaiseen kehitysmaaliikkeen-

²²¹ Konttinen 1998, s. 190–191; Metsämäki & Nisula 2006, s. 210–211; Tuominen 1991, s. 217.

²²² Siisiäinen mainitsee Suomen ensimmäisen modernin mielenosoituksen olleen maaliskuussa 1965, kun Yhdysvaltain suurlähetystön edessä järjestettiin Vietnamin sodan vastainen protesti. Pidettiin ensimmäinen mielenosoitus sitten vuonna 1964 tai vuotta myöhemmin, on selvää, että mielenosoittaminen kuului Sadankomitean toimintakeinoihin. Olennaista on, ettei mielenosoituksien järjestämistä tämän jälkeen varattu enää vain sellaisiin poikkeustilanteisiin, kuten yleislakon tai työväen vappumarssien varalle. Metsämäki & Nisula 2006, s. 210; Siisiäinen 1990, s. 105; Tuominen 1991, s. 160.

²²³ Tuominen 1991, s. 159.

²²⁴ Siisiäinen 1990, s. 121; Suominen 1997, s. 210.

seen, jonka kehityskulkuja käsittelen seuraavaksi edellä kuvatun 1960- ja 1970-luvun protestijakson kehyksessä. Kehityskaakysymykset liittyivät erottamattomasti 1960-luvun liikehdintään: esimerkiksi Sadankomitean jäsenille asevarustelu ja kehitysmaiden ongelmat olivat osa suurta kokonaisuutta, johon pyrittiin vaikuttamaan sekä rauhantyöllä että kehityspolitiikalla.²²⁵ Suomalaiset havahduivat kehitysmaiden ongelmiin 1960-luvulla Vietnamin sodan (1955–1975) herättäminä, ja pian syntyi laajempaakin Yhdysvaltain ja sen edustaman ”imperialistisen” ulkopolitiikan vastaista liikehdintää.²²⁶ Merkittävimpiin kehityskaaliikkeen toimijoihin kuuluivat 1960- ja 1970-luvuilla Tri-cont-ryhmä sekä kolmannen maailman solidaarisuusjärjestöt, kuten Suomi-Kuuba-seura (1963), Suomi-Vietnam-seura (1971) ja Suomi-Chile-seura (1973) – 1970-luvulla poliittisten solidaarisuusliikkeiden toiminta oli näkyvin osa suomalaisen kehityskaaliikkeen toimintaa.

4.3 Kolmasmaailmalaisuus osana 1960- ja 1970-luvun protestijaksoa

4.3.1 Kehityskaaliikkeen lähtökohdat

Kirkollisilla järjestöillä on ainoana suomalaisena tahona pitkät perinteet kehitysyhteistyössä. Sananjulistuksen lomassa tehty avustustyö on ollut kehitysyhteistyön pioneeritoimintaa.²²⁷ Suomen Lähetysseura perustettiin vuonna 1859 ja ensimmäiset lähetyssaarnaajat saapuivat Ambomaalle, nykyisen Namibian alueelle, 1870-luvulla.²²⁸ Lähetystyöntekijöiden merkitys suomalaisen kehitysyhteistyötoiminnan avaajina on ollut merkittävä erityisesti Afrikassa.²²⁹ Työ oli uskonnollispohjaista ja kytkeytyi moniin kolonialismin rakenteisiin, mutta samalla esimerkiksi terveydenhuollon ja koulutuksen parantamiseksi tehtiin vilpittöntä työtä.²³⁰ Myös Latinalaiseen Amerikkaan Suomen evankelisluterilaisella kirkolla ja uskonnollisilla järjestöillä on ollut yhteyksiä jo varhain: muun muassa Pelastusarmeija, Suomen Merimieslähetyseura (nykyinen Suomen Merimieskirkko) sekä Suomen Vapaa Ulkolähetys ovat keskittyneet sosiaaliseen työhön Latinalaisessa Amerikassa jo 1900-luvun alussa. Kirkon Ulkomaanapu on puolestaan osallistunut Latinalaisen Amerikan kirkkojen ja kansalaisjärjestöjen yhteiseen katastrofi-, kehitys- ja ihmisoikeustyöhön 1950-luvulta alkaen.²³¹

²²⁵ Hallman 1986, s. 26; Metsämäki & Nisula 2006, s. 280.

²²⁶ Salonen 2005, s. 83.

²²⁷ Remes 1998, s. 35.

²²⁸ Metsämäki & Nisula 2006, s. 279.

²²⁹ Ahonen 2000, s. 17.

²³⁰ Metsämäki & Nisula 2006, s. 279.

²³¹ Leskinen 1998, s. 115.

Toinen keskeinen ideologia kehitysmaaliikkeen taustalla on ollut sosialismi ja siihen erottamattomasti liittynyt ajatus työväenluokan keskinäisestä solidaarisuudesta. Työväenliike on pitänyt oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon perustuvaa yhteiskuntaa tärkeänä, ja kehitysyhteistyö on ollut väylä edistää tätä ajatusta. Matti Remes on valtio-opin pro gradu -tutkielmassaan painottanut työväenluokan jäsenten velvollisuutta tukea huonommassa asemassa olevia tovereita yli kansallisten rajojen. Suomalaisen kehitysyhteistyön perusteiksi voidaankin Remeksen mukaan määritellä sekä kristillinen lähimmäisenrakkaus että työväenliikkeen solidaarisuusajattelu. Kristittyjen ja vasemmiston ajatuksia yhdisti se, että sekä lähimmäisenrakkaus että solidaarisuus ovat yleismaailmallisia, valtioiden rajat ylittäviä periaatteita.²³²

Laajemmassa mittakaavassa suomalaisten herääminen kolmannen maailman kysymyksiin tapahtui 1960-luvun alussa kehitysmaiden itsenäistymisprosessin seurauksena. Kiinnostus syntyi uteliaisuudesta uusiin maihin ja kosketuksesta kolmannen maailman ongelmiin YK:n kautta.²³³ Thomas Wallgren nimeää liberaalin humanismin ihmisoikeus- ja oikeudenmukaisuusvaatimukset kehitysmaaliikkeen kolmanneksi lähtökohdaksi.²³⁴ Sotien jälkeen ja yhteiskunnan vaurastumisen seurauksena monet järjestöt, kuten Suomen Punainen Risti ja Suomen Pakolaisapu, aloittivat humanitaarisen avustustyön entisissä siirtomaissa. Etujoukon 1960-luvun liikehdinnässä, myös kehityskysymyksistä keskusteltaessa muodostivat koululaiset ja opiskeleva nuoriso, jotka toimivat Teiniliiton ja ylioppilaskuntien ohella muun muassa Suomen YK-liitossa.²³⁵ YK-liitto oli perustettu vuonna 1954 ja sen toiminta keskittyi 1950-luvulla vielä pitkälti virallisen YK-tiedon välittämiseen suomalaisille. Kun 1960-luvulla kehitysmaiden alikehitys nousi myös kansainvälisessä politiikassa asialistalle, terävöitti myös YK-liitto toimintaansa: sen linja muuttui kriittisemmäksi ja se alkoi tehdä merkittävää asennekasvatusta ja valistustyötä kolmannen maailman hyväksi.²³⁶

YK:n maailman pakolaisvuoden 1960 myötä ylioppilasjärjestöt kiinnostuivat globaalista pakolaisongelmasta. Myös Etelä-Afrikan harjoittamaa rotusortopolitiikkaa kritisoitiin ja erityistä keskustelua herätti kysymys kehitysmaiden avustamistyöstä. Suomen ylioppilaskuntienliitto (SYL) oli jo 1950-luvulla yrittänyt käynnistää ylioppilaiden kehitysyhteistyötä. Vuonna 1961 perustettiin Ylioppilaiden Kansainvälinen Apu (YKA) ja avustustoiminta sai näin valtakunnallisen luonteen. Yhdistyksen tavoitteena oli luoda kiinnostusta kehitysmaita kohtaan, kerätä vapaaehtoisin maksuin varoja

²³² Remes 1998, s. 35–36; Wallgren 2005, s. 14–15.

²³³ Vesa 1976, s. 186–187.

²³⁴ Wallgren 2005, s. 14–15.

²³⁵ Järvelä 2008, s. 30.

²³⁶ Metsämäki & Nisula 2006, s. 280.

ja luoda stipendirahasto tukemaan kehitysmaiden koulutustoimintaa. YKA:sta muodostui ylioppilaskunnille kansainvälisen toiminnan tärkein foorumi 1960-luvulla. Ylioppilaiden kiinnostus maailmanlaajuisia kysymyksiä kohtaan osoitti, että Suomen opiskelijanuorison keskuudessa oli hahmotumassa uusi, kansainvälinen suuntaus. Myös presidentti Kekkonen nosti esiin vappupuheessaan vuonna 1963 ylioppilaiden kehitysmaihin kohdistuneen harrastuksen esimerkkinä uudeltaisesta yhteiskunnallisesta velvollisuudentunteesta.²³⁷

Suomen Teiniliitto²³⁸ oli 1960- ja 1970-lukujen suurin ja värikkäin nuorisojärjestö: vanhakantainen kerhotoiminta sai vaihtua 1960-luvulla näkyväksi oppikoululaisten etujärjestötyöksi. Toinen olennainen toimintasuunta korosti kansainvälisyyttä. Teiniliitto aloitti Suomessa ensimmäisenä koululaisjärjestöjen kehityskaampanjat vuonna 1967 toteuttamalla yhteispohjoismaisen taksvärkkikeräyksen Perun hädänalaisten auttamiseksi. Teiniliiton taksvärkeistä vuosina 1967–1982 pro gradu-tutkielman laatinut Risto Ahonen on tulkinnut Teiniliiton näkemyksen kehityksmaista olleen 1960-luvun puolivälissä sekä pragmaattinen että idealistinen. Kehityksavun uskottiin siirtävän kehitystä kolmanteen maailmaan ja samalla luottamus kansainvälisen yhteisön ja YK:n kykyyn ratkaista kehityksmaiden ongelmat oli horjumaton.²³⁹ Kolmannen maailman kysymystä tarkasteltiin Erkki Tuomiojan mukaan Teiniliitossa tuolloin kehityksmaaliberaalista katsantokannasta käsin. Sittemmin käsitkset kolmannen maailman ongelmista radikalisoituivat teinienkin keskuudessa.²⁴⁰

Unto Vesan mukaan kolmannen maailman ongelmia tarkasteleva kehityksmaaliike rakentui aluksi maltillisen YK-aatteen varaan. Näkökulma syntyi puhtaasti humanitaarisesta ja eettisestä orientaatiosta – halusta auttaa kolmannen maailman kansalaisia.²⁴¹ Marja Tuominen on arvioinut YK-ideologian perustuneen poliittisesti liberaaleille sekä valistuneille aatteille, jotka joutuivat 1960-luvun edetessä uutta yhteiskuntamoraalia vaativien nuorten kritiikin kohteeksi.²⁴² Eräänlainen huippuvuosi YK-uskossa oli vuoden 1966 tienoilla, jolloin järjestettiin Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan johdolla tapaaminen, jonka tavoitteena oli saada ”entistä laajemmat opiskelija- ja teinipiirit osalliseksi Yhdistyneitä Kansakuntia koskevasta ja kansainvälisestä informaatiosta”. Osallistujina

²³⁷ Kolbe 1996, s. 67–75.

²³⁸ Suomen Oppikoulujen Toverikuntien Liitto perustettiin C. G. E. Mannerheimin syntymäpäivänä vuonna 1939. Aluksi sen tavoitteena oli tukea nuorten osallistumista kotirintamatyöhön. Vuonna 1943 järjestö muutti nimensä Suomen Teiniliitoksi, mutta sen harrastustoiminta korosti yhä aikaisempia teemoja: kansallista yhteenkuuluvuutta ja isänmaarakkautta. 1960-luvulla järjestö kävi läpi muutoksen nationalistisesta harrastuskerhosta poliittiseksi koululaisten etujärjestöksi. Ahonen 2000, s. 11, 14.

²³⁹ Ahonen 2000, s. 22–24, 37.

²⁴⁰ Tuomioja 1993, s. 79–80.

²⁴¹ Vesa 1976, s. 185.

²⁴² Tuominen 1991, s. 219.

kokouksessa olivat muun muassa Suomen YK-liitto, Suomen Opiskelijain YK-liitto, Suomen ylioppilaskuntien liito, Teiniliitto ja Sadankomitea.²⁴³

Konkreettiset tapahtumat 1960-luvun lopulla; Biafran nälänhätä, Lähi-idän leviävä kriisi, Tšekkoslovakian miehitys sekä erityisesti pitkittynyt Vietnamin sota murensivat opiskelevan nuorison luottamusta YK:n toimintakykyyn. Vietnamin sotaan liittynyttä Yhdysvaltojen ”imperialistista” ulkopolitiikkaa kritisoiva näkökulma vei suomalaista kehitysmaaliikettä kauemmaksi 1960-luvun alun liberalismista ja pian kolmannen maailman kurjuuden syitä alettiin eritellä talous- ja yhteiskuntatieteellisin käsittein: ylivoimaisesti selitysvoimaisimmaksi nousi marxilais-leninistinen teoria.²⁴⁴ Siirtyminen eettis-humanitaarisesta orientaatiosta kohti uutta, radikaalia tulkintakehystä tapahtui käsi kädessä Tricont-ryhmän perustamisen ja Vietnamin sodan vastaisen liikehdinnän kanssa. Uusi näkökulma vaikutti vahvasti myös suomalaisessa Chile-solidarisuusliikkeessä 1970-luvulla.

4.3.2 Tricont ja Jyväskylän Kesä 1969

Toimittaja ja 1960-luvun vasemmistoradikaali Johan von Bonsdorff on kertonut kolmatta maailmaa koskevan tiedon niukkuudesta omakohtaisen kokemuksen. Kirjoittaessaan pro gradu -tutkielmaansa Chilestä 1960-luvun puolessa välissä Bonsdorff oli joutunut toteamaan, ettei lähdeaineistoa yksinkertaisesti ollut suomenkielellä saatavilla. Hän muisteli *Helsingin Sanomien* julkaisseen erään saksalaisen kansallissosialistin kirjan Latinalaisesta Amerikasta, minkä lisäksi toinen Chileä käsittelevä kirja löytyi eduskunnan kirjastosta. Esimerkiksi yhteiskunta-analyyseja ei ollut tarjolla ja kolmatta maailmaa koskevat ulkomaanuutisetkin olivat vielä harvassa.²⁴⁵ Niinpä Bonsdorff päätyi itse kirjoittamaan teoksen Latinalaisesta Amerikasta.²⁴⁶ Hän toimi 1960-luvun kehitysmaa-aktivismia harjoittaneessa Tricont-toimintaryhmässä²⁴⁷, jonka perustaminen syksyllä 1968 vastasi kehitysmaita koskevan tiedonhankinnan ja -välityksen tarpeeseen.

Tricont oli Sadankomitean liepeiltä irronnut uusvasemmistolainen yhden asian liike ja avoin järjestö, vailla virallista yhdistysorganisaatiota ja jäsenmaksua. Toiminta keräsi riveihinsä kolmannen maailman tilanteesta kiinnostuneita nuoria. Tricont näki itsensä ”anti-imperialistisena ja antikapita-

²⁴³ Ahonen 2000, s. 16–17.

²⁴⁴ Mäki-Kulmala 1988, s. 134–135.

²⁴⁵ Mäki 1998, s. 77.

²⁴⁶ Vuosina 1971 ja 1972 myös *Tricont*-lehdessä ilmestyi laaja artikkelisarja Chilen yhteiskunnallisesta tilanteesta. Ks. *Tricont*, 5–6/1971, 1/1972, 4/1972 ja 5/1972.

²⁴⁷ Tricont-ryhmän nimi yhdistyy Aasia, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan kansojen keskinäisen solidarisuusjärjestön OSPAAAL:in symboliin tricontinental, joka viittaa kolmen maanosan yhteistoimintaan. Tuominen 1991, s. 219.

listisena” vasemmistoon kuuluvana tiedotusryhmänä, mutta korosti aikakauden uusien liikkeiden tapaan riippumattomuuttaan poliittisista puolueista. Toiminta organisoitiin työryhmien ympärille: omat ryhmänsä saivat Latinalainen Amerikka, Yhdysvallat, Kiina, muu Aasia, Afrikka sekä imperialismi ja Suomen intressit. Lehden ohella Tricont julkaisi monisteita ja kirjoja sekä järjesti seminaareja ja keskustelutilaisuuksia. Tavoitteena oli sellaisen tiedon tuottaminen ja levittäminen, mitä Suomessa ei vielä ollut tarjolla.²⁴⁸

Vuoden 1969 *Jyväskylän Kesä* -kulttuuritapahtuma, johon myös Tricont osallistui, oli suurelta osin vaikuttamassa siihen, että eteläisen Amerikan maanosa sai tilaa lehtien ulkomaanosastoissa.²⁴⁹ Tricont-ryhmän toiminnasta pro gradu -tutkielman tehnyt Mari-Anne Mäki on luonnehtinut vuoden 1969 Jyväskylän Kesää jopa yhdeksi suomalaisen uusvasemmistolaisen liikehdinnän huomattavimmista voimannäytöksistä. Tapahtuma merkitsi 1960-luvulla monille kehityskysymyksistä kiinnostuneille innostavaa keskustelufoorumia, joka oli vuoteen 1969 mennessä saavuttanut huomattavan aseman jopa kansainvälisesti. Vuoden 1969 Jyväskylän Kesän keskeinen tapahtuma oli Latinalaisen Amerikan konferenssi, jonka perusaineisto oli tilattu Tricontilta. Konferenssin nimekkäimmät puhujat olivat presidentti John F. Kennedyn erikoisneuvonantaja Arthur M. Schlesinger sekä Chiclessä asuva taloustieteilijä Andre Gunder Frank, joiden kiivas keskustelu jäi monen mieleen tapahtuman kohokohtana.²⁵⁰

Andre Gunder Frankin ajatukset siirtomaiden riippuvuudesta herättivät kiinnostusta niin lännessä, idässä kuin kolmannessa maailmassa itsessään. Frankin pääteos *Kapitalismi ja alikehitys Latinalaisessa Amerikassa* esittelee eteläisen Amerikan siirtomaakapitalismin vaiheita 1500-luvulta aina 1900-luvulle sekä esittää teoreettisia ja poliittisia johtopäätöksiä alikehityksen syistä. Teorian mukaan teollistuneet maat laativat maailmankaupan normit ja muodostavat maailmantalouden ytimen, josta kehitysmaat ovat sekä poliittisesti että taloudellisesti riippuvaisia. Tuloksena tästä on rakenteellinen riisto, jonka seurauksena kehitysmaat eivät kehity vaan köyhtyvät entisestään.²⁵¹ Ratkaisu kehitysongelmiin saattoi löytyä vain yhteiskuntajärjestelmän totaalisen muutoksen kautta. Kuten Frank teoksensa lopuksi tiivistää: ”On aivan selvää, että sosialistiseen kehitykseen johtava aseellinen vallankumous on ainoa mahdollisuus vapautua Latinalaisen Amerikan alikehityksestä.”²⁵²

²⁴⁸ Ervamaa 2005, s. 17.

²⁴⁹ Leppänen 2004, s. 32.

²⁵⁰ Mäki 1998, s. 23; Tuominen 1991, s. 155–156.

²⁵¹ Frank 1971.

²⁵² Frank 1971, s. 307.

Esa Konttisen mukaan 1960-luvun puolivälin jälkeen suomalaisessa liikehdinnässä vahvistuivat rationaalisuus ja tieteellisyys: yhteiskunnan rakennetta tarkastelevien sosiologisten oppien suosio lisääntyi niin yhteiskunnallisessa keskustelussa kuin opiskelevan nuorison keskuudessa. Tämä ei merkinnyt katkosta vuosikymmenen alkuun, vaan pikemminkin aikaisemman näkemystavan intensivoitumista, sillä myös 1960-luvun alun ”sadankomitealaisuudessa” sellaiset näkökannat kuten rationaliteetti ja analyttisyys olivat olleet vallitsevia.²⁵³ Vuosikymmenen edetessä asennerationaalisuudesta siirryttiin vain askel pidemmälle rakennerationaalisuuteen, ja niinpä myös kolmannen maailman todellisuutta koskevat tulkinnat tehtiin yhä useammin marxilais-leninistisen riippuvuus- ja imperialismiteorian perustalta.²⁵⁴ Myös yhä useamman Tricontin nuoren radikaalin mukaan kehitysongelmia ei voitu ratkaista kapitalistisen järjestelmän puitteissa, esimerkiksi globaalin sosiaalipoliitiikan avulla, vaan tarvittiin rakenteellisia muutoksia. Kehitysmaita saattoi auttaa vain tukemalla niiden vapautusliikkeitä.²⁵⁵

Tricont oli aktiivisimmillaan vuonna 1969, jonka jälkeen toiminta alkoi vähitellen hiipua ja päättyi lopullisesti kesään 1973 mennessä. Liikehdinnän proletaarinen käänne johti pian siihen, että ryhmän jäsenet hakeutuivat toimimaan oman maailmankatsomuksensa mukaisiin puolueisiin. Kuten Matti Hyvärinen on todennut, ei kollektiivisen toiminnan päätyminen kuitenkaan merkitse passiivista sopeutumista muuttumattomaan järjestelmään, vaan toiminta jättää aina jälkensä yhteiskunnan poliittiseen ja kulttuuriseen ilmapiiriin.²⁵⁶ Tämä pätee myös Tricontin tapauksessa. Ryhmä nosti riippuvuus- ja imperialismiteorian Suomessa laajempaan keskusteluun, mikä vaikutti siihen, että yhä useampi määritteli kehitysmaiden ongelmien lähteeksi riippuvuutta ylläpitävän kansainvälisen kapitalismin. Tämän myötä myös Latalalaisen Amerikan tutkimus sai Suomessa aivan uutta pontta, ja vuosikymmenen taitteessa julkaistiin enemmän maanosaa käsittelevää kirjallisuutta kuin koskaan

²⁵³ Konttinen 1998, s. 192–193.

²⁵⁴ Imperialismista ja sen vastaisesta taistelusta muodostui avainkäsite länsimaissa 1960- ja 1970-luvuilla, mikä liittyi vasemmiston kannatuksen nousuun sekä siirtomaiden itsenäistymiseen. Monikansallisten yritysten kasvava merkitys, alikehityksen ongelmat ja kehitysmaiden jatkuva riippuvuus kapitalistisista keskuksista, jotka olivat edelleen valmiita voiman käyttöön imperiumiensä puolustamiseksi, näyttivät saavan selityksensä marxilaisesta imperialismi-teoriasta. Imperialismin käsite viittaa yleistajuisessa merkityksessään kansainvälisen vallan laajentamisen ja sen säilyttämisen politiikkaan, jonka perustana on nähty kansakuntien valtataistelu tai kapitalismin kehitys. Käsitteen historia juontuu Ranskaan, jossa se ilmaisi Napoleonin kauden ihannointia. Uusien siirtomaavallotusten myötä 1800-luvun lopulla imperialismista tuli myös tutkimuksen kohde, joskin käsite on ollut poliittisesti latautunut ja kiistanalainen. Brittiläisen lehtimiehen John A. Hobsonin teos *Imperialismi* (1902) oli ilmiön radikaali liberalistinen kritiikki. Hobson antoi vaikutteita V. I. Leninille, joka teoksessaan *Imperialismi, kapitalismin korkein vaihe* (1916) määritteli imperialismiin kapitalismin historialliseksi ja viimeiseksi vaiheeksi. Leninin teoretisoinnin mukaan imperialismille ominaista on monopolisoituminen, tuotannon ja pääoman keskittyminen sekä rahoitusjärjestelmän yhdentyminen ja harvainvaltaistuminen, pääoman vienti sekä maailman jakaminen monopoliliittojen ja valtioiden kesken. Hakala et al. 1990, s. 154–155; Lenin 1970.

²⁵⁵ Ervamaa 2005, s. 18, 21.

²⁵⁶ Hyvärinen 1985, s. 111.

aiemmin tai sen jälkeen.²⁵⁷ Seurauksena oli se, että lisääntynyt tieto maailmanjärjestelmän epäoikeudenmukaisuudesta aktivoi nuoria toimintaan erilaisissa kehitysmaakysymyksissä.²⁵⁸

4.3.3 Tukea Vietnamin kansalle

Elokuun 5. päivänä 1964 kantautui maailmalle uutinen: Yhdysvallat oli aloittanut pommitukset Pohjois-Vietnamissa. Kaupungit kuten Hanoi, Saigon ja Da Nang tulivat uutisten keskipisteeksi ja suomalaisillekin tutuiksi television välittäessä kuvaa sotatapahtumista.²⁵⁹ Vietnamin sodassa rintamalinja kulki halki maailman. Yhdysvallat soti Vietnamissa pelastaakseen maan kommunismilta. Sosialistiset maat kokivat Vietnamin sodan hyökkäykseksi itseään vastaan ja yritykseksi pakottaa sosialismi voimalla perääntymiskannalle. Kansainvälinen työväenliike taas näki hyökkäyksen Yhdysvaltain ”imperialistisena” sekaantumisena Vietnamin sisäisiin asioihin.²⁶⁰ Vietnamin sodan vastustaminen oli myös länsimaisen radikaaliliikkeen tärkein yhdistävä tekijä 1960-luvulla.²⁶¹ Sodan voi nähdä vahvistaneen suomalaisen liikehdinnän kansainvälistä ulottuvuutta ja herättäneen laajemmin nuorison, opiskelijoiden ja sivistyneistön tietoisuuden kolmannen maailman ongelmista. Toisaalta suhtautuminen Vietnamin sotaan jakoi aikakauden radikaaliliikettä ja synnytti kiistelyä ja kilpailua solidaarisuustyön kentällä. Vietnamin sodan vastainen liikehdintä toimi myös esikuvana Chile-solidaarisuusliikkeelle.

Suomessa keskustelu Vietnamin sodasta sekä sodan vastainen toiminta saivat pontta helmikuussa 1965, kun Yhdysvaltojen järjestelmälliset pommitukset Pohjois-Vietnamissa alkoivat. Ensimmäinen Vietnamin sodan vastainen protesti järjestettiin Yhdysvaltojen Helsingin suurlähetystön edessä keväällä 1965. Tapahtuman järjesti Sadankomitea ja osallistujia oli lähes 200.²⁶² Ensimmäiseen Vietnam-mielenosoitukseen Sadankomitea marssi vielä yhtenäisenä, mutta pian alkoivat nousta esille erimielisyydet rauhantyön mahdollisuuksista ja keinoista. Vuosikokouksessa 1966 Sadankomitea jakaantui radikaaleihin ”marssijoihin” ja maltillisiin ”tutkijoihin”. Marssijat halusivat aktiivista toimintaa Vietnamin sotaan ja Yhdysvaltoja vastaan. He kannattivat näkyvää linjaa sekä äänekkäitä mielenosoituksia yhteistyössä Suomen Rauhanpuolustajien kanssa. Tutkijalinja vetosi järjestön puolueettomuuden periaatteeseen ja argumentoi, että näkyvä toiminta johtaisi Sadankomitean vain

²⁵⁷ Valtonen 1998, s. 231.

²⁵⁸ Mäki 1998, s. 100.

²⁵⁹ Vakiintuneen käsityksen mukaan Vietnamin sota oli ensimmäinen televisiosota, joka toi sodan karmivan todellisuuden kaikkiin länsimaisiin olohuoneisiin. Kastari 2001, s. 200.

²⁶⁰ Tapola 1979, s. 170–171.

²⁶¹ Suominen 1997, s. 172.

²⁶² Tuominen 1991, s. 151.

toimimaan kylmän sodan välikappaleena. Tutkijat korostivat analyttisiä toimintatapoja ja he halusivat keskittyä muun muassa lehtikirjoitteluun.²⁶³

Sadankomitea jatkoi toimintaa riitaisen vuosikokouksen jälkeen. Marssijoiden ja tutkijoiden kiistan tuloksena syntyi kuitenkin Vietnamin komitea, joka huhtikuussa 1966 ilmoitti, ettei se ”kulje keskitietä eikä vaadi Yhdysvaltoja neuvotteluihin sodan ratkaisemiseksi, vaan se vaatii Yhdysvaltoja poistumaan Vietnamista”.²⁶⁴ Kesällä 1966 Sadankomitean marssijat liittyivät läheiseen yhteistyöhön Rauhanpuolustajien kanssa ja pian myös Vietnamin komitea sulautui Rauhanpuolustajien vuonna 1965 perustamaan Vietnamin ystävyyden komiteaan. Jo kesäkuussa 1966 komitea toteutti yhdessä Rauhanpuolustajien ja Uudenmaan rauhantyön keskuksen kanssa syömälakon, jota Kristiina Hallman on pitänyt eräänä onnistuneimmista Vietnam-mielenilmauksista. Puolen sataa nuorta näki nälkää Helsingin Esplanadin puistossa 40 tuntia, eli saman ajan kuin Yhdysvaltain ulkoministeri Dean Rusk vieraili Suomessa.²⁶⁵

Arvo Salon kuuluisa toivomus Sadankomitean itsenäisyyspäivän matineassa vuonna 1967 aseiden lähettämistä Vietnamin kansanarmeijalle oli räikeässä ristiriidassa sen kanssa, mitä Sadankomitea oli aikaisemmin esittänyt. Vaatimus herätti ensimmäistä kertaa keskustelua väkivallan oikeutuksesta kehitysmaiden itsenäisyystaisteluissa. Kysymys oli Sadankomitealle niin tärkeä, että YK:n ihmisoikeuksien päivänä 10. joulukuuta 1967 Sadankomitealiiton hallitus julkaisi julkilausuman koskien kansallisia vapaussotia. Siinä luvattiin periaatteellinen tuki kolmannen maailman vapaustaisteluille, joiden nähtiin olevan etupäässä taistelua siirtomaaherruutta tai uskolonialismia vastaan. Vapautusliikkeiden yhteiskunnallisia ja poliittisia tavoitteita tuettiin – edes aseellisia keinoja ei katsottu vääriksi, jos muita vaihtoehtoja ei ollut. Tuki ei kuitenkaan sadankomitealaisille tarkoittanut aseiden ja sotilaiden lähettämistä taisteluun. Julkilausuma herätti keskustelua suomalaisessa lehdistössä. Salo sai osakseen kritiikkiä ja jäi vaille suurempaa kannatusta. Toisaalta vallankumousliikkeiden siirtymistä väkivallattomaan vastarintaan ei vaadittu: moni pasifisti tuki Vietnamin kansaa siitä huolimatta, että taistelua käytiin myös asein.²⁶⁶

Kysymys Vietnamista nousi suomalaisen kehitysmaaliikkeen asialistalla selväksi ykköseksi. Se alkoi hallita keskustelua, samaan tapaan kuin ”sadankomitealainen” pasifismi aikaisemmin 1960-

²⁶³ Tutkija- ja marssijalinjan ristiriidoista, ks. Hallman 1986, s. 56–58; Kastari 2001, s. 94–95; Metsämäki & Nisula 2006, s. 199–200; Tuominen 1991, s. 151–152.

²⁶⁴ Hallman 1986, s. 59.

²⁶⁵ Hallman 1986, s. 60; Kastari 2001, s. 96.

²⁶⁶ Tuominen 1991, s. 152–153.

luvulla. Suomen pienimuotoinen Vietnam-solidaarisuustyö sai virtaa vuoden 1968 alkupuolella, kun Vietnamin kansallinen vapautusrintama FNL (*Front National de Libération*) ryhtyi Tet-hyökkäykseen Etelä-Vietnamin ja Yhdysvaltojen liittoutumaa vastaan. Innostuksen vallassa Suomeenkin perustettiin ensimmäinen FNL-ryhmä, jossa toimivat erityisesti maolaiset.²⁶⁷ Perustaminen tapahtui kansainvälisesti katsottuna verrattain myöhään: esimerkiksi Ruotsissa vastaavien ryhmien toiminta oli ollut aktiivista vuodesta 1965 ja ehti kääntyä laskusuunnalle jo 1960-luvun loppuun tultaessa. Syksyllä 1969 *Ylioppilaslehdessä* kerrottiin suomalaisen FNL-toiminnan laajenneen niin, että myös kouluihin ja Helsingin yliopiston tiedekuntiin oli perustettu soluja. Ryhmät järjestivät mielenosoituksia ja tapahtumia, keräsivät varoja Vietnamin kansalliselle vapautusarmeijalle sekä julkaisivat Vietnam-aineistoa.²⁶⁸

Mikko Metsämäki ja Petteri Nisula ovat arvioineet, että Vietnamin sodan taistelujen pitkittyessä, alkoi myös suomalainen Vietnam-toiminta polkea paikallaan. Rauhanpuolustajien ja Sadankomitean marssijoiden Vietnamin ystävyyskomitean tarina loppui, kun Suomen Rauhanpuolustajien aloitteesta vuonna 1971 perustettu Suomi-Vietnam-seura syrjäytti sen toiminnallaan. Suomi-Vietnam-seuran ja maolaisten FNL-ryhmien tavoite oli nimellisesti yhteinen, mutta käytännössä yhteistyö jäi muutamiin yhteisiin julkilausumiin. Metsämäen ja Nisulan mukaan Suomi-Vietnam-seuran taktiikkana oli todellisuudessa pyrkiä hajottamaan FNL-ryhmiä ja samalla kerätä mahdollisimman paljon yhteistyöorganisaatioita oman seuransa piiriin.²⁶⁹ Laajan yhteistyöverkoston hankkiminen oli myöhemmin käytössä myös Rauhanpuolustajien vahvasti tukemassa Suomi-Chile-seurassa.

Suomi-Vietnam-seuran kampanjat mobilisoivat suomalaisia mukaan solidaarisuustyöhön Vietnamin puolesta. Vuonna 1972 toteutetun maailmanlaajuisen *Nguyễn Văn Trỗi* -lastensairaalakeräyksen tuotto Suomessa oli yli miljoona markkaa. Seuraava mittava rahankeräys tapahtui *Avustusjuna Vietnamiin* -tunnuksen alla.²⁷⁰ Cay Sevónin muistiinpanojen mukaan Etelä-Vietnamin väliaikaiselle vallankumoushallitukselle luovutettiin kampanjan puitteissa 200 000 markkaa ja lopuilla noin

²⁶⁷ Maolaisuudesta ei tullut Suomessa merkittävää ilmiötä, kuten esimerkiksi Ruotsissa. Historiantutkijoita maolaisuus on kiinnostanut pikemminkin marginaalisuutensa takia, ei vaikutusvaltansa vuoksi. Suomessa aktiivijäsenistö jäi noin 200–300 henkeen, vaikka jäsenkuntaa pyrittiin rekrytoimaan kouluista ja yliopistoista. Puolueen perustaminen ei onnistunut, mutta tärkeäksi vaikutuskanaviksi muodostuivat Suomi-Kiina-seura (1951) sekä 1970-luvun alun FNL-ryhmät. Maolaisuutta tutkineen Pirkko-Liisa Kastarin mukaan liikkeellä oli kaikki mahdollisuudet nousta merkittävään asemaan vuosina 1969–1970, mutta liike hukkasi energiansa sisäisiin ristiriitoihin. Lopulta vähemmistöläisyys söi pohjan maolaisuudelta. Kastari 2001, s. 392–393, 395–397; Metsämäki & Nisula 2006, s. 237.

²⁶⁸ Nieminen 1994, s. 46.

²⁶⁹ Metsämäki & Nisula 2006, s. 226–227.

²⁷⁰ Tapola 1979, s. 172–173.

500 000 markalla hankittiin aaltopeltiä jälleenrakentamiseen.²⁷¹ Materiaalisen avun keräämisen rinnalla jatkuivat eri puolilla maata solidaarisuusmarssit, mielenosoitukset ja työpaikkakokoukset, joissa annettiin tuki vietnamilaisille ja tuomittiin Yhdysvaltain hyökkäys.²⁷²

Suomessa Vietnamin sodan vastainen toiminta jäi vaatimattomaksi moneen muuhun maahan verrattuna, mutta aikakauden nuorison maailmankuvaan se jätti pysyvän jälkensä. Cay Sevón on tulkinut, että Vietnamin sodan vastustaminen ohjasi suomalaista nuorisoa kansainvälisyyteen. Hänen mukaansa ”Vietnam valmensi kaikkeen muuhun: eteläisen Afrikan, Espanjan, Portugalin, Kreikan, Chilen solidaarisuusliikkeeseen, Angela Davisin vapauttamiseen vankilasta, protestilaulujen tekemiseen, yliopistodemokratian vaatimiseen”.²⁷³ Sevón yhdistää 1970-luvun solidaarisuusliikkeet kiinteästi 1960-luvun yleisvasemmistolaiseen liikehdintään. Vietnamin sodalla oli myös liikehdintää radikalisoiva vaikutuksensa, mitä Johan von Bonsdorff kuvaa seuraavasti: ”Siinä missä aikaisemmat 60-luvun radikaalit ovat pyrkineet parantamaan yhteiskuntaa, korvaamaan Pahaä Vallalla Hyvällä Vallalla, siinä kasvaa nyt tahto repiä Pahaä juurineen, irrottautua porvarillisesta yhteiskunnasta, jonka perikuva on USA, josta omien yhteiskuntien hallitukset eivät ole riittävän selkeästi sanoutuneet irti.”²⁷⁴ Von Bonsdorffin muistelusta voi löytää kaksi Katja-Maria Miettusen tunnistamaa teemaa. Vietnamin sota symboloi monelle pasifistisen vakaumuksen hylkäämistä sekä aseellisen vastarinnan hyväksymistä kolmannen maailman konflikteissa.²⁷⁵

4.3.4 Kehitysmaaliike 1970-luvun kynnyksellä

Valtakunnan poliittinen kehitys vaikutti vuonna 1970 merkittävällä tavalla aikakauden protestijakson mahdollisuusrakenteeseen ja liikehdinnän luonteeseen. Vuoden 1970 ”protestivaalien” tuloksen myötä eduskunnan vasemmistoenemmistö vaihtui porvarilliseksi enemmistöksi, ja kansanrintamakausi päättyi.²⁷⁶ Vaalitulos oli vastalause 1960-luvun vasemmistolaiselle liikehdinnälle ja toisaalta heijasteli maaseutuväestön kokemaa rajua rakennemuutosta. Vaalituloksesta voi lukea myös tyytymättömyyttä presidentti Kekkonen politiikalle, sillä paikkojaan lisäsivät ne puolueet, jotka eivät

²⁷¹ Sevón 2000, s. 146–147.

²⁷² Tapola 1979, s. 173.

²⁷³ Sevón 2000, s. 147.

²⁷⁴ Von Bonsdorff 1986, s. 187.

²⁷⁵ Miettunen 2009, s. 71–72.

²⁷⁶ Kansanrintamahallituksessa olleet menettivät yhteensä 28 edustajanpaikkaa: SDP menetti kolme paikkaa, SKDL viisi, TPSL kaikki seitsemän paikkaansa ja Keskustapuolue peräti 13 paikkaa. Todellinen yllätysvoittaja oli Suomen Maaseudun Puolue (SMP), joka sai 18 paikkaa, kun sillä oli aikaisemmin ollut vain yksi paikka. Myös Kokoomus keräsi suuren voiton: se sai 11 lisäpaikkaa. Uutena puolueena eduskuntaan nousi Suomen Kristillinen Liitto (SKL) yhdellä kansanedustajalla. Eduskuntaenemmistö oli nyt porvarillinen luvuin 112–88. Hallituksen muodostaminen uudessa tilanteessa oli kuitenkin vaikeaa. Zetterberg 1995, s. 57–58.

olleet asettuneet Kekkonen taakse vuoden 1968 presidentinvaaleissa.²⁷⁷ Oikeiston ja Suomen Maa-seudun Puolueen (SMP) voitto ei Martti Siisiäisen mukaan jättänyt vasemmistolaisille liikkeille suuria toiveita järjestelmän tarjoamista mahdollisuuksista.²⁷⁸ Siisiäinen onkin tulkinnut, että poliittisen vasemmistolaisuuden aika päättyi nimenomaan vuoden 1970 eduskuntavaaleihin, jolloin alkoi protestin proletaarinen käänne.²⁷⁹ Samansuuntaiseen arvioon on päätenyt Laura Kolbe, jonka mukaan vuosina 1970–1971 opiskelijaradikalismi ”proletarisoitui, luokkakantaistui ja muuttui kapitalismin vastaisen taistelun joukkovoimaksi”.²⁸⁰

1970-lukua pidetään politisoitumisen tai jopa ylipolitisoitumisen aikana.²⁸¹ Tuolloin tempauduttiin mukaan puoluepoliittiseen opiskelija-, koululais- ja nuorisopolitiikkaan. Entisen mahdollisuusraakenteen potentiaalien romahdettua SKP:n vähemmistö näytti monesta sopivimmalta, sekä uskottavalta että ”vallankumoukselliselta” oppositiovaihtoehdolta.²⁸² Vähemmistökommunistien vahva asema näkyi ideologis-kulttuurisella tasolla kaikessa kollektiivisessä toiminnassa 1970-luvulla. Muun muassa koululais- ja opiskelijaliike, ensin Sosialistinen opiskelijaliitto, tämän jälkeen Teini-liitto, Ammattikoululaisten liitto ja Iltaopiskelijoiden liitto, siirtyivät ”demokraattiseen rintamaan”. Myös monet työväenliikkeen liittolaisjärjestöt, kuten Suomen Rauhanpuolustajat ja lukuisat ystävyys- ja solidaarisuusseurat, saivat voimaa toimintaansa opiskelijoista ja nuorisosta. Protestin tendenssit pyrkivät tarttumaan sosiaalisten siteiden kautta koko liikesektoriin, myös kehitysmaaliikkeeseen ja Chile-solidaarisuusliikkeeseen.²⁸³

Pertti Hynynen on kuvannut opiskelijaliikkeen kehitystä seuraavasti:

Opiskelijaliikkeiden teoriamuodostuksessa on anti-imperialistisella teoriolla ollut keskeinen sija [...] Suomessakin on jo käyty opiskelijoiden keskuudessa lävitse se kiertokulku, jossa aluksi ovat vastakkain kehitysapuajattelu ja ’oman maan ongelmat ensin’ -ajattelu. Sitten ensin mainittu pääsee hallitsevaan asemaan, kunnes alkaa syntyä epäilyksiä avun tehokkuudesta, sen jälkeen huomataan jo aliehitteyden rakenteellisia syitä, ja lopulta todetaan kapitalismi ja imperiaalismin ongelmien aiheuttajaksi [...] todetaan, että tehokkainta työtä kolmannen maailman hyväksi voidaan tehdä vastustamalla kapitalismia omassa maassa.²⁸⁴

²⁷⁷ Zetterberg 1995, s. 57.

²⁷⁸ Siisiäinen 1990, s. 135–136.

²⁷⁹ Siisiäinen 1990, s. 135–136.

²⁸⁰ Kolbe 1996, s. 420.

²⁸¹ Proletaarinen suunnanmuutos tapahtui joka puolella lännessä: maolaisuus, trotskilaisuus ja terrorismi syrjäyttivät uusvasemmistolaisen liikehdinnän 1970-luvulla. Suomessa sosialismi rinnastettiin vahvemmin kuin muualla kapitalistisessa maailmassa reaalissosialismiin. Hyvärinen 1994, s. 14, 332; Siisiäinen 1990, s. 140.

²⁸² Konttinen 1998, s. 193; Siisiäinen 1990, s. 137–138.

²⁸³ Siisiäinen 1990, s. 68, 125.

²⁸⁴ Lainaus Hyvärinen 1994, s. 79–80 mukaan.

1960-luvun lopulla opiskelijaliikkeessä yleistyi näkemys, jonka mukaan yhteiskunnalliset ongelmat olivat kapitalistisen järjestelmän tuottamia ja ratkaisun niihin tarjoaa yhteiskuntarakenteet perinpohjaisesti muuttava sosialistinen vallankumous.²⁸⁵ Marxilais-leninistisen teorian valossa vastustettiin ”kapitalistis-imperialististen” yhteiskuntajärjestelmien edustajia: teollis-teknologisia tuotantovoimia, elinkeinoelämää ja ”suurpääomaa” sekä autoritaarisia hallintojärjestelmiä, kuten Espanjassa Francisco Francon hallitusta, Saksan liittotasavallassa koalitionhallitusta, Yhdysvaltojen Vietnamin politiikkaa ja Japanissa amerikkalaisia sotajoukkoja.²⁸⁶ ”Edistyksen ja demokratian voimiksi” tunnustettiin sosialistinen maailmanjärjestelmä, työväenliike kapitalistisissa maissa sekä kolmannen maailman vapautusliikkeet, jotka ajautuivat 1960-luvulla entistä syvemmälle väkivaltaisiin konflikteihin hallitusten kanssa, ja usein niin, että mukana oli kolmaskin osapuoli – kuten Yhdysvallat Vietnamissa.²⁸⁷ Kansalliset vapautusliikkeet saivat puolelleen länsimaisen opiskelevan nuorison.²⁸⁸

Laura Kolben mukaan radikaalit opiskelijat samaistuivat viidakon vapaustaistelijoihin urbaaneissa oloissa. Kolmannen maailman vapautusliikkeet ja niiden johtajat tarjosivat uuden intellektuaalin esikuvan: opettaja Mao Zedong, asianajaja Fidel Castro ja lääkäri Ernesto ”Che” Guevara olivat valmiit muuttamaan maailmaa tarttumalla aseisiin ja jättämään sivistyneistön roolin.²⁸⁹ Argentiinalainen Kuuban vuoden 1959 vallankumouksen sankari Che Guevara oli kuollut syksyllä 1967 Bolivian viidakossa. Hän oli julistanut Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan kansojen sodan ”imperialismille”. Guevaran mukaan ei riittänyt, että luotiin uusia Kuuban vallankumouksia, vaan oli luotava ”kaksi, kolme, monta Vietnamia”.²⁹⁰ Latinalaisen Amerikan tapahtumat ja Che Guevaran väkivaltainen kuolema vakuuttivat monet aseellisen toiminnan välttämättömyydestä suurempaa vääryyttä vastaan.²⁹¹ Esimerkkiä ajattelun muutoksesta järjestötasolla edustaa Teiniliiton ratkaisu valita jo vuoden 1969 taksvärkkikeräyskohteeksi Tansaniassa toimiva Mosambik-instituutti, joka tuki maan vapaustaistelua. Myös Teiniliiton vasemmisto oli radikalisoitunut suhteessa kolmanteen maailmaan.²⁹²

²⁸⁵ Konttinen 1998, s. 193.

²⁸⁶ Kolbe 1996, s. 421.

²⁸⁷ Kärenlampi 1999, s. 48.

²⁸⁸ Kolbe 1996, s. 411, 421.

²⁸⁹ Kolbe 1996, s. 411–412.

²⁹⁰ Che Guevara kirjoitti sanoman ennen lähtöään Boliviaan marraskuussa 1966, mutta teksti tuli laajemmin tunnetuksi vasta kun *New Left Review* julkaisi vetoomuksen keväällä 1967. Suomessa se levisi laajemmin SKDL:n nuorisjärjestön Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton *Terä*-lehdessä 22. lokakuuta 1967. Kastari 2001, s. 221; Tuominen 1991, s. 155.

²⁹¹ Marja Tuomisen mukaan Che Guevaran myyttisestä hahmosta tuli monella suomalaisnuorelle idealisoitu objekti: ”kivääri kädessä esiintyvä hyvyden ja oikeudenmukaisuuden ruumiillistuma”. Tuomisen mukaan kyse oli kuitenkin monimutkaisemmasta ilmiöstä kuin vain sissiromantiikan aallosta. Tuominen 1991, s. 155.

²⁹² Ahonen 2000, s. 56.

Yleinen mielipide kansallisten vapautusliikkeiden tukemiseen oli kehittynyt myönteiseksi. Kansalaisjärjestöt pyrkivät vaikuttamaan myös virallisen Suomen suhtautumiseen vapautusliikkeitä kohtaan. Syksyllä 1972 Suomen Rauhanpuolustajat laati ulkoasianministeriölle kirjelmän, jossa vaadittiin Suomen kahdenkeskisen humanitaarisen avun koskemaan myös kehitysmaiden itsenäisyysliikkeitä. Ulkoministeriön 1970-luvun sukupolvenvaihdoksen myötä ministeriössä työskenteli kommunistitaustaisia virkamiehiä, ja tavoite Suomen virallisesta tuesta vapautusliikkeille toteutui.²⁹³ Päätöksen jälkeen kesäkuussa 1973 presidentti Kekkonen puhui Kansainvälisen työjärjestön (ILO) konferenssissa Genevessä.²⁹⁴ Presidentin mukaan:

[...] on asioita, joissa kompromissit ovat mahdottomia hyväksyä. Sellainen on esimerkiksi suhtautuminen rasismiin ja kolonialismiin. Rotusorto muodostaa jatkuvasti uhan pysyväälle rauhan-tilalle. Muiden pohjoismaiden tavoin Suomi ei voi missään olosuhteissa hyväksyä rotuerottelua eikä kolonialismin jäänteiden pönkittämistä ja tukee sopivin keinoin kansallisten vapautusliikkeiden oikeutettuja vaatimuksia.²⁹⁵

Suomen kolmannen maailman politiikan ristiriitaisuutta kuitenkin osoittaa se, että Suomi oli yksi niistä harvoista maista, jolla oli sekä diplomaattiset että kaupalliset suhteet Etelä-Afrikan apartheid-hallitukseen.²⁹⁶

Poliittiseen muutoksen edistäminen kolmansissa maissa nousi 1970-luvun kuluessa kehitysmaaliikkeen keskeisimmäksi pyrkimykseksi. Myös etupäässä vasemmiston järjestöihin tukeutuva ja toisaalta niitä uudistava ystävyys- ja solidaarisuusliikehdintä eli kulta-aikaansa.²⁹⁷ Ensimmäinen etelä-amerikkalainen ystävyysseura oli vuonna 1963 perustettu Suomi-Kuuba-seura. Se oli perustettu Helsingissä kesällä 1962 järjestetyn Nuorisofestivaalin jälkimainingeissa ja siellä vierailleen 400 hengen kuubalaisdelegaation kanssa solmittujen kontaktien myötä. Jouni Pirttijärven mukaan järjestössä toimi 1960-luvulla erityisesti suomalaista älymystöä, joka näki Kuuban vallankumouksen uutena mahdollisuutena kolmannen maailman kansoille. Seuran tavoite oli tuoda esille Kuuban yhteiskunnallista tilannetta ja kulttuuria. Työ- ja solidaarisuusprikaateista muodostui seuran kantava toimintamuoto. Myös Suomi-Kuuba-seuralle 1970-luku oli vilkasta aikaa ja sen jäsenmäärä nousi yli neljäntuhannen.²⁹⁸ Vähemmistökommunistien asema kasvoi seurassa vuonna 1975, kun toistasaata uutta vähemmistöläistä käänsi vuosikokouksessa järjestön voimasuhteet itselleen edullisiksi.²⁹⁹

²⁹³ Metsämäki & Nisula 2006, s. 280–281.

²⁹⁴ Lohikoski & Tuomi 1976, s. 142.

²⁹⁵ Lohikoski & Tuomi 1976, s. 142.

²⁹⁶ Lohikoski & Tuomi 1976, s. 143–144.

²⁹⁷ Wallgren 2005, s. 17.

²⁹⁸ Pirttijärvi 1998, s. 99.

²⁹⁹ Hallman 1986, s. 111.

Aikakauden kehitysmaliikkeen piirissä kommunisteilla ja kansandemokraateilla oli vahva asema sekä etumatkaa solidaarisuustoiminnan järjestämisessä, sillä niiden piirissä oli koko sotien jälkeisenä aikana organisoitu kansainvälistä rauhantoimintaa, ystävyysseuroja sekä erilaisia nuoriso- ja laulufestivaaleja.³⁰⁰ Kehitysmaliikkeen kannalta vähemmistökommunistien toiminnassa olennaista oli 1970-luvulla se, että he pyrkivät keskittämään toiminnan Suomen Rauhanpuolustajiin, jonka solidaarisuustyö jatkoi ”sadankomitealaisia” perinteitä, mutta antikapitalistisin ja anti-imperialistisin painotuksin.³⁰¹ Kun siis sotilasvallankaappaus syyskuussa 1973 Chilessä tapahtui, oli näkökulma kolmannen maailman ongelmiin pitkälti muotoutunut: vallankaappaus oli monen mielestä kuin oppikirjatapaus ”imperialismin” julmuuksista, ja siksi ei ole ihme, että se synnytti nopeasti aktiivista solidaarisuusliikettä. Seuraavassa luvussa käsittelem suomalaisen Chile-solidaarisuustoiminnan syntyä sekä Suomen valtion kannanottoja ja toimia Chilen opposition puolesta.

5. Chilen kansan puolesta

5.1 Solidaarisuus herää

Kun kenraali Pinochet, sukupolveni inhoama mustalasinainen tappaja, kaappasi vallan Chilessä syyskuun 11. päivänä 1973, muistan raitiovaunussa matkalla töihin nähneeni Tarmo Mannin seisovan itkien Vanhan ylioppilastalon edessä. Kaikki me itkimme, ’kaikki’ itkivät.³⁰²

Näin on muistellut Chilen sotilasvallankaappauksen herättämää vihaa ja surua Suomi-Chile-seuran aktiivi Cay Sevón. Äärimmäisen vääryyden ja pettymyksen edessä hän kuitenkin jäänyt toimettomaksi, vaan ryhtyi saman tien monien muiden kanssa järjestämään vastalauseita seuran toimistolla.³⁰³ Heikki Hiilamon mukaan Chilen väkivaltainen vallankaappaus ja presidentti Salvador Allenden kuolema liikuttivat suomalaisia poliittisesta katsantokannasta riippumatta, mutta aikakauden nuorille vasemmistolaisille Chilen sosialismin murtuminen oli järkytys. Hiilamo on tulkinnut, että

³⁰⁰ Kallinen 2000, s. 14, viite 24. Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII rauhan ja ystävyyden festivaali järjestettiin Helsingissä vuonna 1962. Festivaalin historiaa tutkinut Joni Krekola on arvioinut, että tapahtuma oli puhdaspiirteis ja suurin kylmän sodan tapahtuma Suomessa: ulkomaisia osallistujia oli jopa 12 000. Porvarillisten tiedotusvälineiden tiedotusboikotti kertoi julkisuuteen vain kielteiset uutiset, ja nuiva suhtautuminen tapahtumaan jatkui nuorisofestivaalin jälkeenkin. Festivaalin jääminen historiatietoisuuden marginaaliin selittyy Krekolan mukaan myös sillä, että se oli hengeltään ”1950-lukulainen” – ei osa 1960-luvun suurta tarinaa ja muistelua. Helsingin Nuorisofestivaalista, ks. Krekola 2012.

³⁰¹ Hallman 1986, s. 103.

³⁰² Sevón 2000, s. 149.

³⁰³ Sevón 2000, s. 149.

sotilasvallankaappauksesta muodostui jopa vasemmistolainen sukupolvikokemus, johon palataan aina vuosien ja vuosikymmenten jälkeen lauluissa, elokuvissa, kirjoissa ja muisteloissa.³⁰⁴

Salvador Allenden hallituksen politiikka oli herättänyt kiinnostusta myös suomalaisen vasemmiston keskuudessa. Unidad Popularin vaalivoiton myötä Chile näytti siirtyvän ensimmäisenä maana maailmassa demokraattista tietä kohti sosialismia. Monet toivoivat tämän olevan suuntana laajemminkin kolmannessa maailmassa, vaikka oli niitäkin, jotka epäilivät Allenden uudistusten parlamentaarista toimeenpanoa ja sanan voimaa.³⁰⁵ Erkki Tuomioja on nähnyt Allenden vaalivoiton olleen merkittävä myös sen vuoksi, että taustalla oli ainutlaatuinen kuuden vasemmistopuolueen vaalirintama, jonka onnistumista ”saatettiin pitää suuntaa-antavana vasemmiston keskinäisille suhteille ja mahdollisuuksille laajemminkin”.³⁰⁶

Kun Chilen sosialismiin ladatut odotukset ja unelmat romahtivat, saivat Tricont-ryhmän perilliset, Vietnamin sodan ja Yhdysvaltojen edustaman ”imperialistisen” politiikan vastustajat vahvistuksen ajatuksilleen – Chile oli uusi todistus siitä, että puheissa vapautta ja demokratiaa puolustava Yhdysvallat pyrki maailmanlaajuiseen ylivaltaan ja oli valmis tukahduttamaan suvereenin valtion demokraattisen kehityksen, kun se näytti johtavan sille epämieluisiin seurauksiin.³⁰⁷ Chileläisen Nobelinrunoilija Pablo Nerudan aavistus Berliinin Nuorisofestivaaleilla heinäkuussa 1973 näytti käyneen toteen:

Fasistit, imperialistit ja väärät kristityt hyökkäävät kimppuumme: menneisyys yhdistyy säilyttääkseen hämähäkinverkkonsa ja tukkiakseen toivoton tien... Teidän solidaarisuutenne on se leipä ja vesi, jota kansani sankarillinen taistelu tarvitsee. Ainoa sanani teille nuoret ihmiset: Chile on hiljainen Vietnam!³⁰⁸

Myös presidentti Allende oli korostanut kansainvälisen työväenliikkeen keskinäisen solidaarisuuden ja yhteistyön merkitystä, ja niinpä Chile-liikehdintää lähtivät Suomessa etunenässä ajamaan vasemmistopuolueet, ammattiyhdistysliike kärkenään Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (SAK)

³⁰⁴ Hiilamo 2010, s. 67. Säveltäjä Kaj Chydenius osallistui huhtikuussa 1993 KOM-teatterin matkalle Chileen. Valokuva-albumiin hän kirjoitti tunteita herättäneestä kokemuksesta: ”Klo 10 lähdettiin Eila Belilan opastamina Santiagon hautausmaalle laskemaan kukat muutaman vanhan tutun haudalle. Violeta Parran (”Gracias a la vida” jne.) hauta oli asiallinen, kaunis. Murhatun presidentti Salvador Allenden mausoleumi antoi vaikutelman myöhempien aikojen Chilen huonosta omatunnosta, ikään kuin jälkimaailma pyytäisi häneltä jotakin anteeksi. Minkäänlaista anteeksipyyntöä nyky-Chile ei sen sijaan näytä olevan velkaa Victor Jaralle: hänellä on pieni paikkansa pitkässä muurissa. Me, joille Victor Jara on yksi vuosisatansa suurista laulajanimistä lajissaan, haudan näkeminen oli nolottava kokemus.” Chydenius 2009, s. 109.

³⁰⁵ Leppänen 2004, s. 43.

³⁰⁶ Tuomioja 1993, s. 137.

³⁰⁷ Hiilamo 2010, s. 67.

³⁰⁸ ”Fasistikaappaus Chiessä: imperialismien ja taantumuksen hyökkäys maailman edistystä vastaan”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 7.

sekä eräät yhdistykset, joista järjestöllisesti vahvin oli Suomen Rauhanpuolustajien kanssa tiiviissä yhteistyössä toiminut Suomi-Chile-seura.³⁰⁹ Augusto Pinochetin diktatuurin uskottiin kaatuvan joukkovoimalla.³¹⁰ Näkemys heijasteli yleisemminkin aikakauden liikehännän optimistista ja edistysuskoista tulkintakehystä: ihminen kykenee poliittisella toiminnalla muuttamaan maailmaa.³¹¹ Suomen Chile-liikehännä osoitti, ettei vasemmisto suinkaan lamaantunut vallankaappauksesta. Se sai siitä pikemminkin voimaa – jopa niin, että pian kommunistit ja sosiaalidemokraatit kiistelivät siitä, kuka hallitsee suomalaisen Chile-solidarisuustoiminnan kenttää.³¹²

Chile nousi esille nopeasti myös koululaisten keskuudessa, kun kouluissa vietettiin Maailman Rauhanneuvoston suosituksesta ja kouluhallituksen tukemana 11. lokakuuta 1973 solidaarisuuspäivää presidentti Allenden muistoksi. Joissakin kouluissa rehtorit kielsivät vallankaappauksesta kertovien julkilausumien jakamisen.³¹³ Myös ylioppilaskunnat julkaisivat Chilen juntan vastaisia kannanottoja, ja Helsingin yliopiston ylioppilaskunta (HYY) ja Tampereen yliopisto ylioppilaskunta (Tamy) liittyivät jo syyskuun 1973 aikana Suomi-Chile-seuraan.³¹⁴ Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) julkaisi Englannin, Ranskan ja Saksan liittotasavallan opiskelijajärjestöjen kanssa yhteisen eurooppalaisille opiskelijoille tarkoitetun vetoamuksen, jotta ne järjestäisivät joukkomittaisia solidaarisuusmielenosoituksia Chilen tueksi.³¹⁵ Keväällä 1974 SYL organisoivat valtakunnallisen keräyksen chileläisten opiskelijoiden hyväksi.³¹⁶ Kampanja onnistui Tamylta yli odotusten: tavoitteena oli kerätä 5000 markkaa, mutta summa kasvoikin yli 8000 markkaan. Suurimman yksittäisen summan keräsi SOL:in jäsenjärjestö Tampereen Yliopiston Marxilaiset ryhmät. Helmikuussa 1974 Tamy ehdotti yhdessä lukuisten ainejärjestöjen kanssa myös yliopiston suurimman luentosalin XA nimeämistä Pablo Neruda -saliksi. Nimiehdotus ei kuitenkaan mennyt virallisesti läpi yliopiston hallinnossa.³¹⁷

Kaikki eivät jääneet Suomessa kaipaamaan presidentti Allenden aikaa, mutta juntan toteuttamat ihmisoikeusloukkaukset tuomittiin laajasti. Poikkeuksena tästä rikoskirjailija Mauri Sariola, joka oli

³⁰⁹ SAK:n Chile-solidarisuustoiminnasta vuosina 1973–1976, ks. Leppänen 2004; Ilmolahti 2011, s. 19–20.

³¹⁰ Hiilamo 2010, s. 68.

³¹¹ Konttinen 1998, s. 194.

³¹² Hiilamo 2010, s. 73.

³¹³ Ahonen 2000, s. 113.

³¹⁴ ”Hyvästi demokratialle Chilessä”, *Ylioppilaslehti*, 20.9.1973, s. 5; ”Tamy:n hallitus Chilen tilanteesta”, *Aviisi*, 21.9.1973, s. 1.

³¹⁵ ”Maailman opiskelijat vetoavat Chilen kansan puolesta”, *Ylioppilaslehti*, 27.9.1973, s. 1.

³¹⁶ ”Ennätysmäärä Chile-haasteita”, *Aviisi*, 22.3.1974, s. 4.

³¹⁷ Vartiainen & Kaarninen 2013, s. 145. Vaikka luentosalin nimeäminen ei mennyt läpi yliopiston hallinnossa, ei tämä estänyt Tamyn puheenjohtaja Kari Sulkkoa julistamasta luentosalia Pablo Neruda saliksi 23.9 pidetyn Rauhankulttuurijuhlan yhteydessä. *Aviisi* kertoo, kuinka ”yliopiston johto epäonnistui yrityksessään sabotoida solidaarisuuden osoitus Chilen kansalle”. ”Entinen XA on nyt Pablo Neruda -sali”, *Aviisi*, 27.9.1974, s. 3.

Sosialistisen Työväenpuolueen (STP) pää-äänenkannattaja *Päivän Uutisten* mukaan lähettänyt Pinochetille ihailijasähkeen.³¹⁸ Hän lienee ainut suomalainen, joka avoimesti ilmaisi tukensa sotilasjuntalle. Suomessa myös kirkko argumentoi alusta alkaen vallankaappausta vastaan. Elokuussa 1974 *Helsingin Sanomat* uutisoi Turun arkkipiispa Martti Simojoen ottaneen Helsingissä kirkkohallituksen tiloissa vastaan chileläisen valtuuskunnan. Keskustelussa oli tuotu julki toive ”kaikelle kristilliselle työlle välttämättömän vapauden aikaansaamisesta, normaalien demokraattisten olojen ja ihmisoikeuksien pikaisesta palauttamisesta Chileen”. Myös Luterilaisen maailmanliiton presidentti Mikko Juva antoi tukensa juntan vastaisille voimille.³¹⁹ Kristillisten piirien myötätunto Chileä kohtaan osoittaa, ettei solidaarisuusliikehdintä jäänyt ainoastaan pienen vasemmistolaisen piirin toiminta-areenaksi, vaan se kosketti myös laajempia kansalaispiirejä – Vietnamin sodan vastustaminen oli ollut vasta alkua.

5.2 Virallisen Suomen kannanotot ja toimet

Tasavallan presidentti Urho Kekkonen kommentoi huolestuneeseen sävyyn Chilen tapahtumia jo kolme päivää vallankaappauksen jälkeen.³²⁰ Etelä-Amerikka ei kuulunut Kekkosen mielenkiinnon kohteisiin, mutta Pinochetin hallintoon hän suhtautui kriittisesti.³²¹ Presidentti antoi tukensa Chile-solidaarisuusliikkeelle osallistumalla tilaisuuksiin ja ottamalla vastaan chileläisiä vieraita: maaliskuussa 1974 hän tapasi presidentti Allenden vaimon Hortensia Bussi de Allenden sekä tyttären Isabel Allenden ja lupasi Suomen antavan ”kaiken mahdollisen tukensa demokratian palauttamiseksi Chileen”.³²² Myös pääministeri Kalevi Sorsa ja opetusministeri Ulf Sundqvist ilmaisivat pian vallankaappauksen jälkeen huolensa Chilen tapahtumista. Sorsa oli erityisen huolestunut Chilen sosiaalidemokraattien kohtalosta ja Sundqvist puolestaan vakuutti, ettei Chilen vallankaappaus tarkoita, että rauhanomainen siirtyminen sosialismiin olisi mahdotonta.³²³ Ulkoministeri Ahti Karjalaisen mukaan ”presidentti Allenden kohtalo oli sekä järkyttävä inhimillinen tragedia että koko Latinalaista Amerikkaa ajatellen pahaenteinen tappio yrityksille hakea ratkaisua suuriin taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin ongelmiin parlamentarismiin ja demokratian tietä”.³²⁴ Myös kaikki eduskuntapuolueet allekirjoittivat kannanoton, jossa vedottiin väkivallan lopettamiseksi Chilessä.³²⁵

³¹⁸ ”Sariola tukee junttaa!”, *Päivän Uutiset*, 27.3.1974, s. 3.

³¹⁹ ”Simojoki ja Juva myös Chilen junttaa vastaan”, *Helsingin Sanomat*, 17.8.1974, s. 9.

³²⁰ Suomi 1998, s. 337.

³²¹ Hiilamo 2010, s. 72.

³²² ”Chile-komissio presidentin luona: Kekkonen lupasi tukea Chilen demokraateille”, *Kansan Uutiset*, 23.3.1974, s. 1.

³²³ Hiilamo 2010, s. 68.

³²⁴ ”Hyvästi demokratialle Chilessä”, *Ylioppilaslehti*, 20.9.1973, s. 5.

³²⁵ Hiilamo 2010, s. 68.

Ennen vallankaappausta Suomen ja Chilen taloussuhteet olivat kehittyneet myönteisesti. Vuoden 1974 alussa Suomi irtisanoi Chilen metsävarojen kartoittamiseen tarkoitetut kehitysluotot. Perusteena Suomi käytti sitä, että luoton myöntöajankohdan jälkeen maan yhteiskunnalliset olot olivat muuttuneet niin, ettei yhteistyön jatkaminen vastannut enää sopimuksen tarkoitusta. Vuonna 1975 voimistuivat vaatimukset juntan täydellisestä kauppasaarosta.³²⁶ Valtiojohtoista Outokumpu Oy:tä vaadittiin lopettamaan kuparin tuonti Chilestä ja Harjavallan tehtaiden työntekijät kieltäytyivät solidaarisuussyistä käsittelemästä ”verikuparia”.³²⁷ Suomen Santiagon suurlähetystössä oltiin kuitenkin sitä mieltä, ettei Suomen pitäisi katkaista kokonaan kaupallisia suhteita juntan Chileen, sillä se ei palvelisi kenenkään, etenkin chileläisen työväestön, etuja. Myös suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen sisällä vallitsi erilaisia käsityksiä siitä, miten Chile-boikottia tulisi toteuttaa.³²⁸ Chilen taloudellinen eristäminen jäi näin ollen vain kannanottojen ja muutamien yksittäisten toimien varaan.

Suomen valtion merkittävin toimenpide Chilen vallankaappauksen suhteen oli periaatepäätös pakolaisryhmän vastaanottamisesta Suomeen. Lehdistö, useat puolueet ja järjestöt olivat vaatineet chileläisten pakolaisten auttamista.³²⁹ Valtioneuvosto teki päätöksen pakolaisten vastaanottamisesta 24. lokakuuta 1973 vedoten naapurimaa Ruotsin esimerkkiin. Päätös oli merkittävä, sillä chileläiset olivat ensimmäiset suuri pakolaisryhmä Suomessa toisen maailmansodan jälkeen ja toisaalta myöhemmin muille sotilasdiktatuurien hallitsemille Latinalaisen Amerikan maille ei myönnetty kiintiötä. Suomeen tuli vuosina 1973–1977 kaikkiaan 182 chileläistä, joista suurin osa saapui maahan vuosina 1973–1974.³³⁰ Vastaanotettujen pakolaisten määrä oli kuitenkin pieni verrattuna Ruotsiin, joka vuoteen 1975 mennessä oli vastaanottanut jo 1500 chileläistä pakolaista.³³¹

Suomessa ei ollut vielä virallista pakolaislainsäädäntöä saati pakolaisasioista vastaavia viranomaisia, joten Chile-kysymyksen hoitamista varten perustettiin eri ministeriöiden välinen tilapäinen työryhmä.³³² Ensiaskeleena ottava pakolaispolitiikka oli haparoivaa ja kokonaisvastuuta chileläiskysymyksessä ei mikään viranomaistaho ollut innokas ottamaan. Kun ensimmäiset chileläiset saapuivat

³²⁶ Hiilamo 2010, s. 263–264, 267.

³²⁷ ”Työläiset boikotoivat juntan kuparia”, *Chilen Puolesta*, 3/1974, s. 3.

³²⁸ Leppänen 2004, s. 78.

³²⁹ Hiilamo 2010, s. 159, 161.

³³⁰ Aikaisemmin Suomi oli vastaanottanut pakolaisia pääasiassa lähialueiltaan. Venäjän vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen Suomeen saapui venäläisiä, itäkarjalaisia ja inkeriläisiä pakolaisia. Jatkosodan aikana Suomeen siirrettiin noin 63 000 inkeriläistä, jonka lisäksi noin 10 000 virolaista ja itäkarjalaista saapui Suomeen. Toisen maailmansodan jälkeen ja aina vuoteen 1973 Suomeen tuli vain joitakin pakolaisia vuosittain. Niemelä 1980, s. 4–6.

³³¹ 1980-luvulla Ruotsiin tuli Chilestä tuhansia pakolaisia ja 2000-luvun alussa maassa asui 28 000 chileläistä, Suomessa alle 200. Suuri osa Suomeen tulleista pakolaisista palasi Chileen. Suomeen jäivät lähinnä ne, jotka olivat syntyneet Suomessa tai jotka olivat lapsia paetessaan juntan diktatuuria. Leppänen 2004, s. 44; Hiilamo 2010, s. 294, 339.

³³² Muurimäki 2002, s. 23.

maahan 19. marraskuuta 1973, olivat valmistelut vielä pahasti kesken: Turun lähellä Aurassa sijaitsevalla ja pakolaiskeskuksena toimineella Käyrän koulukodilla oli vain kolme päivää aikaa valmistautua 45 hengen pakolaisryhmän vastaanottamiseen. Varsinaisesta pakolaisten ensihuolto-operaatiosta vastasi Suomen Punainen Risti valtion maksaessa kulut.³³³

Pakolaisten saapuminen toi Chilen tilanteen entistä tutummaksi Suomessa, mutta heidän vastaanotonsa oli ristiriitainen. Vasemmiston järjestöt ja sanomalehdet ajoivat pakolaisten oikeuksia solidaarisuushengessä. Monet pakolaiset kokivat, että heidät oli eristetty kantaväestöstä ja että heidän poliittista toimintaansa rajoitettiin kohtuuttomasti. Susanne Muurimäen mukaan sekä Suomi-Chile-seura että vasemmistosanomalehdet korostivat tätä mielikuvaa, ja nousivat pakolaisten oikeuksien näkyvimmiksi puolustajiksi. Pakolaiset joutuivat myös yleisten ennakkoluulojen sekä poliittisen kiistelyn armoille. Kokoomuslaista traditiota edustava *Aamulehti* loi chileläisistä kuvaa vallankumouksellisina, jotka radikalisoisivat Suomen poliittisen ilmapiirin.³³⁴ Porvarilehdet syyllistivät poliitikkoja Chile-kiihkoilusta, jolla myötäiltiin Neuvostoliittoa. *Uuden Suomen* pääkirjoituksessa väitettiin, että Chilen varjolla kommunistit pyrkivät marxilaisten aatteiden levittämiseen ja että Suomi oli joutunut ”yksisilmäisen ja vääristelevän propagandan astinlaudaksi”. Lehden mukaan Suomen asema puolueettomana maan haluttiin ”valjastaa Chilessä uutta kumousta valmistelevien vankkureiden eteen”.³³⁵ Heikki Hiilamo on kuitenkin tulkinnut, että Euroopassa aidointa ja vilpittömintä solidaarisuustoimintaa oli juuri Pohjoismaissa. Hänen mukaansa tämän taustalta voidaan tunnistaa Unidad Popularin yhteiskunnallisten pyrkimysten ja pohjoismaisten hyvinvointiyhteiskuntien ideologinen sukulaisuus.³³⁶

Suomessa Chile-solidaarisuustyö oli monipuolista, mutta kansainvälisellä tasolla sille erityistä painoarvoa antoi Chilen sotilasjuntan rikoksia tutkivan kansainvälisen komission³³⁷ toiminta. Sen puheenjohtajana toimi aina viimeiseen kokoukseen, vuoteen 1988 asti, lakimies ja SDP:n kansanedustaja Jacob Söderman. Komissio perustettiin virallisesti Helsingissä maaliskuussa 1974 ja se kokosi yhteen Chilen vallankaappauksen vastustajia ympäri maailmaa.³³⁸ Päähuomion komission toimin-

³³³ Hiilamo 2010, s. 166–167.

³³⁴ Muurimäki 2002, s. 59, 62.

³³⁵ Hiilamo 2010, s. 263; ”Hämärien esikuntien puuhia”, *Uusi Suomi*, 11.10.1974, s. 2 [pääkirjoitus].

³³⁶ Hiilamo 2010, s. 262–263.

³³⁷ Komissiosta käytetään myös nimitystä Chile-tribunaali. Esikuvana toimi brittiläisen filosofi Bertrand Russellin sekä ranskalaisen filosofi Jean-Paul Sartren perustama toinen tribunaali, joka tutki Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaa sekä Vietnamin sotaa. Hiilamo 2010, s. 239.

³³⁸ Mukana komission toiminnassa olivat muun muassa Intian kongressipuolueen pääsihteeri Chandrajeet Yadav, Algerian entinen oikeusministeri Amar Bentoumi, Vietnamin demokraattisen tasavallan korkeimman oikeuden presidentti Pham Van Bach, belgialainen teologian professori Raymond Goor, guatemalalainen Nobel-kirjailija Miguel Ángel Asturias, neuvostoliittolainen Nobel-fyysikko Pavel Tsherenkov, Portugalin sosialistipuolueen poliitikko ja myöhem-

nassa saivat juntan toteuttamat ihmisoikeusrikkomukset, poliittisten vankien ja pakolaisten asema sekä ulkomaisten tahojen vaikutus juntan valtaannousuun. Komissio nosti esiin todisteet Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelu CIA:n, rahoituslaitosten ja yritysten osuudesta Allenden hallinnon horjuttamisessa.³³⁹ Kokouksissa kuultiin todistajia, analysoitiin aineistoja ja tehtiin johtopäätöksiä, mutta tuomioita ei jaettu. *Chilen Puolesta* -lehdessä todetaan: ”Komissio ei ole tuomioistuin, ainoan käytössä olevan rangaistus on maailman yleisen mielipiteen tuomio.”³⁴⁰ Komission päätehtävänä oli näin ollen kerätä juntan ihmisoikeusrikkomuksille kansainvälistä huomiota ja tuottaa raportteja Chilen tilanteesta laajan yleisön saataville. Suomessa komission julkilausumia ja dokumentteja levitti Suomi-Chile-seura.

Tiedotusvälineet uutisoivat ahkerasti komission toimista, mutta sen puolueettomuudesta oli erilaisia käsityksiä. Muun muassa *Uusi Suomi* -sanomalehti katsoi komission olevan ”pelkkä kommunistisen ideologian propagandatilaisuus”.³⁴¹ Heikki Hiilamon mukaan komission rahoitus ei kuitenkaan tullut Neuvostoliitolta tai Itä-Euroopan maista, vaan tukea komissio sai kokouksia järjestäneiltä valtioilta, ammattiyhdistysliikkeeltä ja Aeroflotilta.³⁴² Chile-komissiota pidettiin arvovaltaisena ja tärkeänä solidaarisuusliikkeen toimijana, joka loi sotilasjuntan vastaista ilmapiiriä ympäri maailmaa. Tästä kertoo muun muassa se, että Chilen junta harkitsi diplomaattisuhteiden katkaisemista Suomeen komission takia. Chilen oppositio sen sijaan arvosti komissiota suuresti.³⁴³ Komission kansainvälinen ihmisoikeustyö oli byrokraattisesta hitaudesta huolimatta tärkeää koko sotilashallituksen ajan. Se pelasti ihmishenkiä tuomalla kansainväliseen tietoisuuteen kadonneiden ja vangittujen chileläisten nimiä ja loi painostusta sotilasjunttaa kohtaan.

min Portugalin presidenttinäkin toiminut Mário Soares, espanjalainen Medinasidonian herttuatar Luisa Isabel Álvarez de Toledo, Maailman Rauhanneuvoston pääsihteeri Romesh Chandra, kveekariliikkeen pääsihteeri Arthur Booth, yhdysvaltalainen professori John H.E. Fried, Tanskan sosiaalidemokraattisen puolueen kansanedustaja Ole Espersen ja unkarilainen kansainvälisen oikeuden professori Imre Szabo. ”Komissio: Fasistit syytettyjen penkille”, *Chilen Puolesta*, 2/1974, s. 7.

³³⁹ Chilen sotilasjuntan rikoksia tutkivan kansainvälisen komission loppudokumentit, Sotilasjuntan rikoksia tutkivan kansainvälisen komission aineistoa, Kansiot 19–20, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁴⁰ ”Kansainvälinen komissio – kansojen syyttävä ääni”, *Chilen Puolesta*, 3/1974, s. 8.

³⁴¹ Hiilamo 2010, s. 242; ”Ulkopoliittinen riippakivi”, *Uusi Suomi*, 5.4.1974, s. 2 [pääkirjoitus].

³⁴² Hiilamo 2010, s. 240.

³⁴³ Vuonna 1993 Jacob Söderman sai puheenjohtajuudestaan Chilen valtion korkeimman kunniamerkin. Hiilamo 2010, s. 243, 342–343.

6. Suomi-Chile-seura toimii

6.1 Riitainen alkutaival

Järjestötasolla suomalaisen Chile-solidarisuusliikkeen keskeisimmäksi toimijaksi nousi Suomi-Chile-seura, jonka tehtävänä oli lujittaa suomalaisten solidarisuutta Chilen opposition ja koko Latinalaisen Amerikan ”imperialismin vastaiselle taistelulle”.³⁴⁴ Aikakauden protestijakson proletaarinen käänne näkyi Suomi-Chile-seurassa: poliittinen kielenkäyttö heijasteli ajan henkeä ja toiminta innosti mukaansa puolueiden aktiiveja.³⁴⁵ Kun Vietnamin sodan vastainen toiminta oli ollut Suomessa vielä pienten piirien asia, kasvoi Chile-solidarisuusliikettä pitkälti Suomi-Chile-seuran tehokkaan ruohonjuurityön ansiosta joukkoliikkeeksi, jota yhdisti yksi tavoite: Pinochetin diktatuurin kaataminen. Seuraavaksi käsittelemme Suomi-Chile-seuran perustamista, solidarisuustyön laajenemista, sen aatteellista taustaa sekä toimintamuotoja. Lopuksi luon katsauksen Chile-solidarisuustyöhön siihen osallistuneiden aktiivien näkökulmasta.

Suomi-Chile-seuran perustaminen tarkoitti Chile-solidarisuustoiminnan järjestöllistä organisoitumista Suomessa, mutta johti myös vasemmiston sisäiseen valtapeliin solidarisuustyön johtamisesta. Suomi-Chile-seuran toimintakertomuksen mukaan jo vuoden 1972 aikana oli käyty keskustelua järjestöstä, joka osoittaisi tuen presidentti Allendelle ja Unidad Popularille. Kun oikeisto aktivoitui Chilessä kesällä 1973, tuli solidarisuusseuran perustaminen kiireelliseksi.³⁴⁶ Perustavassa kokouksessa 29. elokuuta 1973 suomalaisen Chile-solidarisuustoiminnan järjestäytymisestä käytiin tiukkaa keskustelua, sillä vain viikkoa aiemmin oli perustettu nuorten sosialidemokraattien valmistelujen pohjalta yhdistys, jonka nimeksi oli otettu Chile-seura³⁴⁷ ja puheenjohtajaksi valittu Erkki Tuomioja. Tuomiojan mukaan Suomi-Chile-seuran perustamiseen ryhdyttiin, jotta Chile-seuran toiminta voitaisiin mitätöidä ja perustaa solidarisuustyötä koordinoimaan ja johtamaan ”taistolaismallin mukainen ystävyysseura”.³⁴⁸

Perustavassa kokouksessa Suomen Rauhanpuolustajien toimistossa Helsingissä mukana oli 30 poliittisen ja joukkojärjestön edustajaa. Jorma Hentilä esitti, ettei nyt perustettaisi uutta seuraa, vaan

³⁴⁴ Suomi-Chile-seuran säännöt, Yhdistysrekisteri-ilmoitus ja säännöt, Kansio 13, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁴⁵ Pirttijärvi 1998, s. 101.

³⁴⁶ Suomi-Chile-seuran perustava kokous 29.8.1973, Vuosikokousten pöytäkirjat, Kansio 5, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁴⁷ Tuomiojan mukaan yhdistyksen nimeksi otettiin Chile-seura – ilman Suomi-etuliitettä – sillä seuran tarkoituksena ei ollut toimia pelkkänä perinteisenä ystävyys- ja solidarisuusseurana, vaan myös laajana vasemmiston yhteistyöfoorumina. Tuomioja 1993, s. 138.

³⁴⁸ Tuomioja 1993, s. 138.

kaksi olemassa olevaa aloitetta yhdistettäisiin ja neuvoteltaisiin Chile-seuran hallitukseen avoimeksi jätettyjen paikkojen täyttämistä. Sosialidemokraattisen Nuorison Keskusliiton (SNK) edustaja Jouko Sillanpää yhtyi Hentilän esitykseen ja Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton (SDNL) näkemys oli, että maassa oli pyrittävä yhteen Chile-solidaarisuusjärjestöön.³⁴⁹ SAK:n rauhantoimikunnan sihteeri Olli Paunu syytti kokouksen koollekutsujia röyhkeästä kähminnästä ja totesi vaikuttavansa SAK:hon siten, ettei se liittyisi kumpaankaan Chile-solidaarisuusjärjestöön.³⁵⁰ Myös Jorma Ollila ilmoitti SYL:n kantana, ettei se tule liittymään jäseneksi kumpaankaan järjestöön, mutta tulee toimimaan yhteistyössä tarpeeksi laajapohjaisen järjestön kanssa ja tulee asettamaan edustajansa tällaisen järjestön johtokuntaan.³⁵¹

Suomi-Chile-seura tuli kuitenkin kokouksessa perustetuksi. Suomen Rauhanpuolustajien sihteeri Pekka Tapola totesi Rauhanpuolustajien kannan olevan, että maahan on saatava yksi, laajapohjainen solidaarisuusjärjestö. Hän ehdotti, että kokous perustaa Suomi-Chile-seuran, johon jo perustettua Chile-seuraa kutsutaan jäseneksi. Vastaperustetun seuran puheenjohtajaksi valittiin yksimielisesti Yleisradion ääniradionjohtaja Eino S. Repo ja pääsihteeriksi Jyrki Lappi-Seppälä.³⁵² Jouni Pirttijärven mukaan juuri Suomi-Chile-seuran ja Suomi-Kuuba-seuran myötä syntyi traditio istuttaa järjestöjen puheenjohtajiksi tunnettuja politiikan ja kulttuurin vaikuttajia.³⁵³ Samalla Suomi-Chile-seuralle valittiin myös puhemiehistö, johon varattiin edustus 15 järjestölle.³⁵⁴ Vuoden 1973 aikana puhemiehistö kokoontui päätösvaltaisena kolme kertaa ja kaksi kertaa päätösvaltattomana neuvottelukokouksena.³⁵⁵ Ensimmäisestä vuosikokouksesta 29. tammikuuta 1974 lähtien seuran hallituksen tehtävät otti hoitaakseen vuosikokouksen vuodeksi kerrallaan valitsema toimikunta. Toimikunnan muodostivat puheenjohtaja, pääsihteeri sekä vähintään 20 ja enintään 40 jäsentä. Sen tehtävänä oli kokoontua vähintään neljä kertaa toimintakaudessa, vastata seuran johtamisesta sekä huolehtia tiedostustoiminnasta ja taloudenhoidosta. Seuran juoksevia asioita hoitamaan toimikunta valitsi työva-

³⁴⁹ Suomi-Chile-seuran perustava kokous 29.8.1973, Vuosikokousten pöytäkirjat, Kansio 5, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁵⁰ Leppänen 2004, s. 52.

³⁵¹ Suomi-Chile-seuran perustava kokous 29.8.1973, Vuosikokousten pöytäkirjat, Kansio 5, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁵² Toimintakertomus vuodelta 1973, Toimintakertomukset, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁵³ Pirttijärvi 1998, s. 101.

³⁵⁴ Vuoden 1973 loppuun mennessä puhemiehistössä toimivat: Peter Fagnäs (Kokoomuksen Nuorten Liitto), Risto Ikäheimo (Nuoren Keskustan Liitto), Pertti Karhu (Ammattikoululaisten liitto), Lauri Kontro (Suomen Teiniliitto), Lahja Kivinen (Sosialistinen Työväenpuolue), Max Oker-Blom (Svensk Ungdom), Jorma Ollila (Suomen ylioppilaskuntien liitto), Aarne Saarinen (Suomen Kommunistinen Puolue), Taisto Sinisalo (Suomen Kommunistinen Puolue), Jouko Sillanpää (Sosialidemokraattisen Nuorison Keskusliitto), Mirjam Vire-Tuominen (Suomen Rauhanpuolustajat) sekä Vesa Turtiainen (Liberaalinen Nuorisoliitto). Lokakuussa 1973 pidetyssä kokouksessa päätettiin antaa alun perin SDP:lle varattu paikka SNK:lle, koska SDP oli ilmoittanut, ettei se liity seuraan. Toimintakertomus vuodelta 1973, Toimintakertomukset, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁵⁵ Pöytäkirja Suomi-Chile-seuran puhemiehistön kokouksesta 15.10.1973, Puhemiehistön kokousten pöytäkirjat, Kansio 36, Suomi-Chile-seura, KansA.

liokunnan, johon kuului puheenjohtaja, varapuheenjohtajat, pääsihteeri sekä korkeintaan 10 jäsentä.³⁵⁶

Kiistely solidaarisuustyön organisoimisesta koski pohjimmiltaan sitä, kuka oli ensimmäisenä liikkeellä Chile-kysymyksessä sekä mikä ja kenen johtama seura on tarpeeksi laajapohjainen toteuttamaan solidaarisuustyötä. Kiistan taustalla vaikutti vasemmiston sisäinen valtapeli. Erkki Tuomiojan mukaan sosialidemokraattien Chile-seura pyrki välttämään kilpailua solidaarisuustyössä ja halusi yhteistyöhön sekä Suomi-Chile-seuran että muiden järjestöjen kanssa. Suomi-Chile-seuran puheenjohtaja Eino S. Repo oli Tuomiojan mukaan avoin yhteistyömahdollisuuksille, mutta asetelma ei miellyttänyt Suomi-Chile-seuran taustajärjestö Suomen Rauhanpuolustajia ja siellä vaikuttavia vähemmistökommunisteja. Chile-solidaarisuusseurat toimivat jonkin aikaa rinnakkain. Lokakuussa 1974 Tuomiojan Chile-seura muutti nimensä seuran ”yleispoliittisia tarkoituspäriä paremmin kuvaavaksi” Allende-seuraksi.³⁵⁷ Kristiina Hallmanin mukaan Allende-seuran toiminta jäi kuitenkin vain keskustelukerhon tasolle, eikä sen toimintaa jatkettu kovin montaa vuotta.³⁵⁸

Tuomiojan näkemys on, etteivät Suomen Rauhanpuolustajissa toimineet vähemmistökommunistit halunneet antaa tilaa sellaiselle solidaarisuustoiminnalle, jota he eivät itse hallinneet. Aluksi Suomi-Chile-seura olikin enemmän Rauhanpuolustajien yhteydessä toiminut jaosto kuin itsenäinen järjestönsä. Jo heti ensimmäisessä vuosikokouksessa seura päätti anoa Rauhanpuolustajien jäsenyyttä.³⁵⁹ Käytännön yhteistyö Suomi-Chile-seuran ja Rauhanpuolustajien kesken oli tiivistä: varainkeruuta toteutettiin yhdessä Rauhanrahaston tunnusten alla, Chile-solidaarisuusviikot ja chileläisten yhteyden konserttikiertueet järjestettiin yhteistyöllä ja myös seuran aluetoiminnan liikkeellelähtö perustui paikallisesti toimivien rauhanaktiivien aloitteellisuuteen. Rauhanpuolustajien jäsenmäärä laskettiin tuolloin jo sadoissa tuhansissa, joten lähtökohdat Suomi-Chile-seuran toiminnan laajenemiselle ympäri maata olivat hyvät.³⁶⁰

Vaikka vähemmistökommunisteilla oli vahva asema Rauhanpuolustajissa, sai järjestö tukea myös monilta muilta poliittisilta tahoilta.³⁶¹ Rauhanpuolustajien toiminnan taktiikaksi muodostuikin mah-

³⁵⁶ Suomi-Chile-seuran säännöt, Yhdistysrekisteri-ilmoitus ja säännöt, Kansio 13, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁵⁷ Tuomioja 1993, s. 139–140.

³⁵⁸ Hallman 1986, s. 111; Tuomioja 1993, s. 140.

³⁵⁹ ”Seuran vuosikokous 29.1”, *Chilen Puolesta*, 2/1974, s. 3.

³⁶⁰ Metsämäki & Nisula 2006, s. 200.

³⁶¹ Keskustapuolue oli liittynyt Rauhanpuolustajien jäseneksi vuonna 1966, jonka myötä järjestö alkoi saada valtion-apua. Rauhanpuolustajien rooli idänpolitiikassa oli merkittävä ja monet poliittiset toimijat rakensivat suhteita Neuvostoliittoon Rauhanpuolustajien kautta. Järjestön rooli kasvoi entisestään kommunistisen puolueen hajaannuttua vähemmis-

dollisimman laajan yhteistyöverkon rakentaminen: sekä poliittiset piirit että kansalaisjärjestötoimijat tuli saada järjestön jäseniksi. Rauha, yhteistyö ja demokratia olivat erinomaisia arvoja, joilla yhteistyökumppaneita ei ollut vaikea houkutella.³⁶² Kuitenkin esimerkiksi SDP ja oikeistopiirit katsoivat, että Rauhanpuolustajat oli demokraattinen järjestö vain muodollisesti ja sen toiminta tuki SKP:n tavoitteita. Tätä taustaa vasten vasemmiston sisäinen, ristiriitainen suhtautuminen myös Suomi-Chile-seuraan tulee ymmärrettäväksi. Poliittiset erimielisyydet ja Rauhanpuolustajien toimeliaisuus Suomi-Chile-seurassa johtivat siihen, ettei yhden Chile-solidarisuusjärjestön tavoite kantanut tulosta.

6.2 Toiminta laajenee

Suomi-Chile-seura kehottaa nyt enemmän kuin koskaan Suomen poliittisia puolueita, ammattiyhdistysliikettä, kansalaisjärjestöjä ja kaikkia yksityisiä kansalaisia ilmaisemaan tukensa Chilen edistyksellisten voimien päättäväisyydelle puolustaa loppuun asti saavutuksiaan. TUE CHILEN KANSAA IMPERIALISMIN JA KANSALLISEN TAANTUMUKSEN HYÖKKÄYSTÄ VASTAAN!³⁶³

Kun tieto Chilen vallankaappauksesta saapui Suomeen 11. syyskuuta 1973, aloitettiin Suomi-Chile-seurassa heti solidaarisuuskampanjan järjestäminen. Vallankaappausta seuraavien päivien aikana jaettiin suurissa kaupungeissa kaappauksesta kertovia lentolehtisiä. Kahden päivän aikana levitettiin eri puolilla maata yhteensä 125 000 Suomi-Chile-seuran julkilausumaa³⁶⁴ – seuran solidaarisuus-toiminta oli saanut lentävän lähdön. Vietnamin sodan vastaisen liikkeen rakentamiseksi tehtiin töitä vuosia, mutta Chilen sotilasvallankaappaus synnytti nopeasti laajaa toimintaa, joka perustui yhtäältä suomalaisten kehitysmaatietoisuuden kasvuun, Vietnam-liikkeen tuomaan kokemukseen käytännön solidaarisuustyöstä sekä toisaalta Rauhanpuolustajien erinomaisiin yhteistyön verkostoihin ympäri Suomea.

Suomi-Chile-seurasta kasvoi nopeasti Suomen toiseksi suurin ystävyysseura, Suomi-Neuvostoliitto-seuran jälkeen.³⁶⁵ Seura hyväksyi jäsenekseen Suomessa toimivia yksityishenkilöitä ja yhteisöjä.

tö- ja enemmistösiipeen. Tämän seurauksena Rauhanpuolustajista tuli enemmistölaisten hallitseman Suomi-Neuvostoliitto-Seuran sisärjestö, jonka johdossa olivat vähemmistökommunistit. Metsämäki & Nisula 2006, s. 200.

³⁶² Metsämäki & Nisula 2006, s. 192, 200.

³⁶³ Suomi-Chile-seuran julkilausuma 11.9.1973, jaettu 12.9.1973, Julkilausumat ja kannanotot, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁶⁴ ”Seuramme kehitys kertoo solidaarisuustyön voimasta”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 2.

³⁶⁵ Sevón 2000, s. 150. Suomi-Neuvostoliitto-Seura perustettiin lokakuussa 1944. Seuran tarkoituksena määriteltiin Suomen ja Neuvostoliiton välisten ystävällisten ja luottamuksellisten suhteiden lujittaminen ja taloudellisen ja sivistyksellisen vuorovaikutuksen edistäminen. Seuran jäsenmäärä kasvoi 1970-luvulla vuosittain noin 10 000 jäsenellä. Jäsen-

Vallankaappausta seuraavina kahtena viikkona seuraan oli liittynyt lähes 10 000 uutta henkilöjäsentä. Vuoden 1974 loppuun mennessä jäseniä oli noin 22 000 ja jäsenjärjestöjä noin 160, joista 40 oli valtakunnallisia koululais- ja opiskelijajärjestöjä, ammattiliittoja sekä poliittisia puolueita.³⁶⁶ Nuoriso otti Chile-kysymyksen omakseen: heti ensimmäisten kuukausien aikana seuran toimintaan lähtivät mukaan kaikki merkittävimmät valtakunnalliset poliittiset nuoriso- ja opiskelijajärjestöt vasemmalta ja oikealta. Koko 1970-luvun kansandemokraattisen ja kommunistisen liikkeen asema Suomi-Chile-seurassa oli vahva. Kuitenkin Eino S. Revon pääjohtajuus toi Suomi-Chile-seuraan myös keskiryhmien edustajia.³⁶⁷

Suomen Rauhanpuolustajien varapuheenjohtaja ja Arabikansojen Ystävyyssseuran puheenjohtaja Tellervo M. Koiviston mukaan tärkeää solidaarisuustoiminnassa on, että:

[...] me kaikkialla teemme työtä samanaikaisesti ja suuntaisesti rauhankehityksen kulloinkin vakavimmiksi koettujen esteiden poistamiseksi. Konkreettinen rauhantaistelu ei ole yksin tai pienissä piireissä suoritettua hajanaista toimintaa, vaan se on oltava sekä organisatorisesti että toiminnallisesti laajaa yhteiskunnallisten voimien kokoamista tietyn rauhantavoitteen taakse.³⁶⁸

Chile-solidaarisuusliikkeen kohdalla tässä onnistuttiin, sillä parhaimmillaan Suomi-Chile-seurassa oli jopa 100 000 jäsentä sekä kymmeniä valtakunnallisia ja paikallisia jäsenjärjestöjä.³⁶⁹ Solidaarisuustoiminnan levittäminen ympäri maata sekä jäsenpohjan laajentaminen olivat seuran järjestöllisen kehittämisen kulmakivi: tavoitteena oli virallisten Suomi-Chile-seuran paikallisosastojen kehittäminen sekä epävirallisten Chile-komiteoiden ja -jaostojen perustaminen sinne, missä niitä ei vielä ollut.³⁷⁰ Esimerkiksi Tampereella ja Turussa Chile-solidaarisuus organisoitiin aluksi Rauhanpuolustajien toiminnan ympärille. Tampereella perustettiin Rauhanpuolustajien Pohjois-Hämeen piirijär-

rekisterissä oli tuolloin 90 000–120 000 henkilöjäsentä, jäsenmaksunsa maksaneiden määrä vaihteli 50 000–94 000 välillä. Kinnunen, 1998, s. 77–78, 251.

³⁶⁶ ”Seuramme kehitys kertoo solidaarisuustyön voimasta”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 2.

³⁶⁷ Valtakunnallisista järjestöistä mukana olivat vuoden 1974 lopussa: Ammattikoululaisten liitto, Demokraattiset koulutyöntekijät, Demokraattiset lakimiehet, Elintarvikenuoret, Historianopiskelijoiden liitto, Iltaopiskelijoiden liitto, Kansanopistolaisten liitto, Kansan Raittiusliitto, Keskustan opiskelijaliitto, Kokoomuksen Nuorten liitto, Konsultti- ja suunnittelutoimistojen toimihenkilöt, Kulttuurityöntekijöiden liitto, Kumi- ja nahkatyöväenliitto, Liberaalinen Nuorisoliitto, Mittenförbundet, Nuoren Keskustan liitto, Radio- ja TV-freelancerit, Sodan ja fasismin vastainen työ, Sosialidemokraattisen Nuorison Keskusliitto, Sosialidemokraattisen Opiskelijanuorison Keskusliitto, Sosialistinen opiskelijaliitto, Sosialistinen terveystintama, Sosialistinen Työväenpuolue, Suomen Akateeminen Raittiusliitto, Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto, Suomen Kansan Demokraattinen Liitto, Suomen Kommunistinen Puolue, Suomen matemaattisten aineiden ja luonnontieteiden opiskelijoiden liitto, Suomen Naisten Demokraattinen liitto, Suomen sairaanhoitopilaitosten oppilaskuntien liitto, Suomen Sosialistinen Nuorisoliitto, Suomen Teiniliitto, Suomen Tekniikan Opiskelijoiden liitto, Suomen Varusmiesliitto, Svensk Ungdom, Teatterikeskus, Tiedonantaja-yhdistys ja Tuhatkunta. ”Valtakunnalliset jäsenjärjestöt”, *Chilen Puolesta*, 4/1974, s. 7.

³⁶⁸ Koivisto 1979, s. 175.

³⁶⁹ Hiilamo 2010, s. 69.

³⁷⁰ Ks. Suomi-Chile-seuran toimintasuunnitelmat 1974–1979, Toimintasuunnitelmat, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

jestön yhteyteen Chile-komitea, jonka tehtävänä oli koordinoida Chile-solidaarisuustyötä Pirkanmaalla. Komitean toimenkuvaan kuului Suomi-Chile-seuran jäsenhankintaa, nimien- ja rahankeräystä, lehtien, kirjojen ja äänilevyjen myyntiä sekä Chile-tapahtumien järjestämistä.³⁷¹ Virallinen Suomi-Chile-seuran Tampereen paikallisosasto perustettiin Ylioppilastalon juhlasalissa 19. syyskuuta 1976. Se otti hoitaakseen Chile-komitean tehtävät.³⁷²

Turun Chile-jaosto perustettiin Rauhanpuolustajien kanssa kiinteässä yhteistyössä Martinsillan Nuorisotalon kahvilassa 20. joulukuuta 1973.³⁷³ Kokouksen avaussanoissa Kari Vanamo eritteli jaoston perustamiseen liittyneitä syitä: ”Solidaarisuustyön kehittäminen sekä Chilen pakolaisia että Chilessä vaikeuksissa elävien isänmaanystäviä kohtaan on jaoston tärkein tavoite.”³⁷⁴ Turun jaosto osallistui ”Chilen kansa ei ole yksin” -lipaskeräykseen tammikuussa 1974. Tammikuun lopussa pidetyssä kokouksessa todettiin varojen keräyksen alkaneen hyvin kaduilla, yliopistolla ja solidaarisuustilaisuuksissa. Toimikunta sai kuitenkin tehtäväkseen ottaa selvää huhuista, jonka mukaan solidaarisuuseräyksen suorittaminen Åbo Akademin tiloissa olisi kielletty. Myös Turussa Chile-solidaarisuustoiminta oli Suomi-Chile-seuran koordinoimaa: varainkeruun ohella laadittiin vetoomuksia, järjestettiin solidaarisuustilaisuuksia sekä tehtiin yhteistyötä chileläisten pakolaisten kanssa.³⁷⁵

Chilen Puolesta -lehden mukaan jo toimintakauden 1974 aikana seura oli ulottanut toimintansa ”Hankoniemeltä Kallon kylään Lapin perukoille”.³⁷⁶ Solidaarisuustoiminta ei näin ollen keskittynyt ainoastaan etelän suuriin kaupunkeihin. Lapissa Chile-solidaarisuustoiminta organisoitiin Suomen Rauhanpuolustajien Lapin piirijärjestön yhteyteen ja toiminta oli vilkasta niin Kemissä, Rovaniemellä kuin Torniossakin³⁷⁷. Vahvoilla teollisuuspaikkakunnilla solidaarisuustoiminta innosti monia. *Chilen Puolesta* -lehti kertoi vuonna 1976, että Outokummussa ammattiyhdistysväki oli kiinnostunut solidaarisuuskysymyksistä, ja oli perustanut Chile-opintokerhon, jolle tilat oli saatu uimahallilta. Opintopiirin jäsenet olivat ”luonnollisestikin myös Suomi-Chile-seuran jäseniä”.³⁷⁸ Työväestö oli aktiivinen solidaarisuustyössä muuallakin. Vuoden 1975 Chile-solidaarisuusviikon aikaan yksin

³⁷¹ ”Chile-solidaarisuustyö monipuolistuu”, *Aviisi*, 23.11.1973, s. 7.

³⁷² Kutsu Tampereen paikallisosaston perustamiskokoukseen, ”Tampereelle perustetaan Suomi-Chile-seuran paikallisosasto”, *Tilaisuudet*, Kansio 14, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁷³ Karpov 2008, s. 37.

³⁷⁴ Lainaus Karpov 2008, s. 37 mukaan.

³⁷⁵ Karpov 2008, s. 36–45.

³⁷⁶ *Chilen Puolesta*, 2/1974, s. 3 [pääkirjoitus].

³⁷⁷ Yhteenveto Chile-solidaarisuustyöstä 1974–1977, ”Suomen Rauhanpuolustajien Lapin piirijärjestön toiminta”, *Tilaisuudet*, Kansio 14, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁷⁸ ”Outokummussa opiskellaan Chileä”, *Chilen Puolesta*, 2/1976, s. 3.

Tampereen alueella noin 13 500 työläistä osallistui 10 minuutin työnseisauksiin.³⁷⁹ Tuhannet suomalaiset ympäri maata tunsivat aitoa ja vilpitöntä solidaarisuutta chileläisiä kohtaan. Ilman Suomi-Chile-seuraakin Suomesta olisi löytynyt tahtoa toimia Chilen puolesta, mutta koordinoitulla ja organisatorisesti vahvalla toiminnallaan seura kanavoi tämän valmiuden konkreettisiksi teoiksi.

6.3 Solidaarisuus – toiminnallista yhteisvastuuta

Chilen vallankaappaus toi elokuussa 1973 perustetun Suomi-Chile-seuran uuden tilanteen eteen. Kun laillinen hallitus oli syrjäytetty ja sotilasjunta noussut valtaan, ei seura voinut jatkaa toimintaansa ystävyyttä edistävänä yhdistyksenä, vaan se määritteli itsensä *solidaarisuusseuraksi*, joka toimi Chilen opposition tukena Pinochetin juntaa vastaan. Suomi-Chile-seuran tehtävänä oli edistää Suomen kansan ja Chilen vastarintaliikkeen välisten suhteiden kehittämistä sekä ”lujittaa suomalaisten solidaarisuutta Chilen ja koko Latinalaisen Amerikan imperialismiin vastaiselle taistelulle”. Lisäksi sen tuli tehdä tunnetuksi Chilen yhteiskunnallisia oloja ja poliittista kehitystä sekä tukea kaikkea sellaista toimintaa, jonka tarkoituksena on totuuden mukaisten tietojen jakaminen ”Chilen kansan kamppailusta yhteiskunnallisen vapautumisensa puolesta”.³⁸⁰

Tellervo M. Koivisto kirjoittaa Rauhanpuolustajien 30-vuotisjuhlateoksessa solidaarisuustyön olevan ”toiminnallista yhteisvastuuta”. Se on ”moraalisen ja poliittisen tuen hankkimista rauhasta, vapaudesta ja oikeuksista taisteleville kansoille ja liikkeille” sekä ”aineellisen tuen hankkimista tällaiselle kamppailulle”.³⁸¹ Solidaarisuuden nimissä Suomi-Chile-seura järjesti tapahtumia ja mielenosoituksia, kokouksia ja esitelmätilaisuuksia sekä välitti puhujia, esiintyjä ja tulkkeja eri puolilta Suomea järjestettyihin tilaisuuksiin. Lisäksi se organisoi kampanjoita, vetoimuksia ja kansalaiskeräyksiä. Vetoimuksillaan seura lähestyi niin YK:n pääsihteeriä, yleiskokousta ja ihmisoikeuskomissiota kuin Pinochetin juntaakin. Kotimaassa Suomi-Chile-seura vaati hallitusta katkaisemaan kaikki diplomaattiset ja taloudelliset suhteet sotilasjuntaan. Chilen tilanteesta seura tiedotti levittämällä julkilausumia ja lentolehtisiä, toimittamalla kirjoituksia sanomalehdistölle sekä julkaisemalla *Chilen Puolesta* -jäsenlehteä.³⁸² Suomi-Chile-seura teki myös tunnetuksi chileläistä kulttuuria erito-

³⁷⁹ ”Vilkas toimintavuosi takanapäin, vahvalta pohjalta eteenpäin”, *Chilen Puolesta*, 1/1975, s. 2.

³⁸⁰ Suomi-Chile-seuran säännöt, Yhdistysrekisteri-ilmoitukset ja säännöt, Kansio 13, Suomi-Chile-seura, KansA.

³⁸¹ Koivisto 1979, s. 175–176.

³⁸² Keväällä 1974 Suomi-Chile-seura tiedotti, että ”Chilen kansa ei ole yksin” -solidaarisuuskeräyksellä oli käytössään 10 000 lipasta, ensimmäistä *Chilen Puolesta* -lehteä oli levitetty 22 000 kappaletta ja toista numeroa 50 000 kappaletta, yhteensä seuran julkaisemia kirjoja, lehtiä ja tiedotteita oli julkaistu 88 000 kappaletta, yksinomaan Suomi-Chile-seuran rintamerkkiä on levitetty 30 690 kappaletta, kahta erilaista tarraa 71 000 kappaletta, kolmea erilaista julistetta 27 000 kappaletta sekä Chile-aiheisia postikortteja yli 20 000 kappaletta. Luvuilla ilmaistuna Suomi-Chile-seuran toiminta oli

ten levittämällä chileläistä musiikkia ja kirjallisuutta. Kansainvälisten yhteyksiensä avulla seuralla oli mahdollisuus välittää muissa maissa tuotettua solidaarisuusliikkeen aineistoa, joka ei ainoastaan kertonut suomalaisille Chilen tilanteesta vaan myös kansainvälisestä solidaarisuustyöstä, solidaarisuuskonferenssien sekä Chile-komission päätöksistä.³⁸³ Suomi-Chile-seuran solidaarisuus merkitsi siis ennen kaikkea mittavaa käytännön työtä, jota tehtiin niin poliittisin, taloudellisin kuin kulttuurinkin keinoin.

Solidaarisuuden käsitettä ei Suomi-Chile-seuran julkaisuissa perinpohjaisesti eritellä. Poliittisten liikkeiden analyysissä solidaarisuuden käsitteellä on silti keskeinen sijansa ja termi kytkeytyy erottamattomasti työväenliikkeen luokkataisteluun. Arto Laitisen ja Anne Birgitta Pessin mukaan tällöin voidaan puhua joko poliittisesta tai taistelevasta solidaarisuudesta. Poliittinen solidaarisuus on havaittua moraalista vääryyttä vastaan taistelevan ryhmän sisäistä yhteenkuuluvuutta ja tukea. Solidaarisuus on kuin muskettisoturit – kaikki yhden ja yksi kaikkien puolesta. Taisteleva joukko ei välttämättä aja omaa etuaan, vaan osoittaa toiminnallaan myötätuntoa sille ryhmälle, jonka epäoikeudenmukaista kohtelua vastustetaan. Solidaarisuus liittyy myös erottamattomasti yhteisöllisyyteen: sen ydin on inkluusiossa eli siinä, kenet lasketaan mukaan yhteisöön.³⁸⁴ Samalla oleellista on poissulkeminen, eksklusio, jossa vain osa ihmiskunnasta katsotaan kuuluvaksi kulloiseenkin ryhmään.³⁸⁵

Taisteleva solidaarisuus edellyttää tämän lisäksi jyrkkää vastakkainasettelua, kenties sortajaa.³⁸⁶ Chile-solidaarisuusliikkeen kohdalla tämä tarkoitti ”Chilen fasistijunttaa, sitä tukevaa imperialismia ja taantumuksen voimia”.³⁸⁷ Suomi-Chile-seuran solidaarisuustoiminnan taustalla vaikuttanut anti-imperialismin ja antikapitalismin retoriikka kumpusi marxilais-leninistisestä yhteiskunta- ja imperialismiteoriasta. Vallankaappaus nähtiin Chilen armeijan, taloudellisen eliitin harjoittaman kapitalismin ja Yhdysvaltojen edustaman imperialismien yhteistyön tulokseksi. *Chilen Puolesta* -lehden

mittavaa. Lehdistöiedote, ”Suomi-Chile-seura – 8 kuukautta työtä Chilen kansan puolesta”, Lehdistöiedotteet, Kansio 7, Suomi-Chile-Seura, KansA.

³⁸³ Lehdistöiedote, ”Suomi-Chile-seura – 8 kuukautta työtä Chilen kansan puolesta”, Lehdistöiedotteet, Kansio 7, Suomi-Chile-Seura, KansA.

³⁸⁴ Laitinen & Pessi 2011, s. 16, 23.

³⁸⁵ *Näin puhui Zarathustra* -teoksessa Friedrich Nietzsche kirjoittaa: ”Kaukaisemmat ne maksavat teidän lähimmäisenrakkautenne; ja jo kun teitä on koolla viisi, täytyy kuudennen aina kuolla.” Mika Ojakangas on todennut solidaarisuuden edellyttävän poikkeuksetta ulossulkemista. Solidaarisuus kaikkia maailman alistettuja kohtaan ei sekään toimi ilman eksklusiota, koska silloin suljetaan ulos maailman valtaapitävät ja sortajat. Solidaarisuuden pimeästä puolesta, ks. Ojakangas 2011, s. 263–271.

³⁸⁶ Laitinen & Pessi 2011, s. 23.

³⁸⁷ Ks. esim. ”Fasistikaappaus Chilessä: imperialismien ja taantumuksen hyökkäys maailman edistystä vastaan”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 7.

2/1974 pääkirjoituksessa kansainvälinen solidaarisuustoiminta ja Vietnamin ja Chilen kansojen kohtalot nivotaan toisiinsa. Vastapuolella on Yhdysvaltojen ulkopoliittikka:

Yhdysvaltain puolustusministeriöstä lähtenyt olettaamus kansainvälisen mielipiteen kyvyttömyydestä nostaa voimakasta liikettä junttaa vastaan on osoittautunut vääräksi. Massiivisella väkivallalla ei ole myöskään kyetty murtamaan Chilen kansan puolustustahtoa. Kuten ei kyetty lannistamaan Vietnaminkaan kansaa terroripommituksilla, vuosikymmenien tuskalla. Pentagon ei opi koskaan.³⁸⁸

Chilen Puolesta -lehdessä Chilen sotilashallituksesta käytetään yleisesti nimitystä fasistijuntta³⁸⁹. Tässä fasismin käsite viittaa imperialismin terrorisoivaan diktatuuriin, uusliberalistiseen talouselämään ja sosialismia vastustaviin voimiin – ei niinkään poliittiseen fasismiin, vaikka ajoittain lehti viittaa myös kansallissosialistiseen Saksan historiaan.³⁹⁰ Chilen juntan harjoittaman terrorin ja Hitlerin fasismin yhtäläisyyksiä pohti tutkimuksissaan Chilen sotilashallituksen rikoksia tutkivan kansainvälisen komission varapuheenjohtaja Friedrich Karl Kaul Saksan demokraattisesta tasavallasta. Ero hänen mukaansa oli, että Hitlerin Saksaa hallitsi kotimainen finanssipääoma, kun Salvador Allenden hallinnon puolestaan kukisti sotilaskaappaus ulkomaisten, ennen kaikkea Yhdysvaltojen monopolien tuella, chileläisen ”suurpääoman” ollessa liittolainen.³⁹¹

Vallankaappauksen myötä Chilessä tehtiin talouspoliittinen täyskäännös ja maa siirtyi kohti hallitsemattomasti kilpailevaa markkinataloutta. Äärimmilleen viedyn liberalistisen talousajattelun mukaisesti valtion rooli taloudessa minimoitiin, minkä seurauksena se osoitti kasvulukuja ja 1980-luvulla puhuttiin jopa ”Chilen talousihmeestä”. Toinen puoli totuutta oli yhteiskunnan äärimmäinen eriarvoistuminen sekä työttömyyden ja köyhyyden lisääntyminen.³⁹² Sotilashallituksen talouspolitiikan neuvonantajina pääsi vaikuttamaan joukko taloustieteilijöitä, joista useimmilla oli opintoja Chicagon yliopistossa.³⁹³ Tunnetuin näistä niin kutsutuista ”Chicagon pojista” (*Chicago Boys*) oli professori Milton Friedman. Kauhista niin kansainvälisessä kuin suomalaisessa solidaarisuus-

³⁸⁸ *Chilen Puolesta*, 2/1974, s. 3 [pääkirjoitus].

³⁸⁹ Ks. esim. ”Juntta valehtelee häikäilemättä Chilen tilanteesta: Jatkuvasti voimistuva solidaarisuusliike tulee eristämään fasistijuntan”, *Chilen Puolesta* 4/1974, s. 4–5; ”2 vuotta fasistista terroria”, *Chilen Puolesta*, 2/1975, s. 4–5; ”Chilen fasistinen kädenojennus Etelä-Afrikan rotusortajille”, *Chilen Puolesta*, 4/1976, s. 3; ”Kansat kaatavat fasismin: Chile kesällä 1979 – Oppositio voimistuu ja laajenee”, *Chilen Puolesta*, 1/1979, s. 1.

³⁹⁰ ”Hitlerin ’Mein Kampf – Taisteluni’ kaupan kaikkialla juntan Chilessä”, *Chilen Puolesta*, 2/1974, s. 2; ”Juntta luetuttaa Hitlerin teoksia”, *Chilen Puolesta*, 2/1976, s. 4.

³⁹¹ Vire-Tuominen 2003, s. 254.

³⁹² Pinochetin Chile oli paradoksinen maa. Sotilaiden kaapatessa vallan työttömyys oli neljän prosentin luokkaa, kymmenen vuoden päästä se oli noussut yli 20 prosentin. Hyvin pian Chilen talousihmeen julistamisen (1982) jälkeen maan talous olikin syvässä kriisissä, josta sen pelasti ainoastaan Pinochetin päätös olla yksityistämättä Allenden luomaa valtiollista kuparimonopolia, joka toi 85 prosenttia maan vientituloista. Pinochet joutui siis turvautumaan Allendeakin voimakkaammin valtiointerventioihin pitääkseen mielikuvan talousihmeestä hengissä. Hiilamo 2010, s. 324.

³⁹³ Collier & Sater 2004, s. 365; Valtonen 2001, s. 556.

liikkeessä aiheutti, kun Friedman vuonna 1976 sai Nobelin taloustieteen palkinnon. Suomi-Chile-seuran puheenjohtaja Eino S. Repo toteaa vuonna 1976 *Chilen Puolesta* -lehden pääkirjoituksessa, ettei tämän ”kapitalismin ylipapin” shokkihoidossa Chilen inflaatio ole pysähtynyt, vaan sen sijaan työttömien määrä moninkertaistunut. Maassa vallitseva kurjuus ja hätä oli Revon mukaan uusliberalistisen talouspoliittisen kokeilun syytä.³⁹⁴ Allenden ministeri Orlando Letelierin esittämä näkökulma olikin, ettei Pinochetin Chilessä toteutettu kahta erillistä projektia, poliittista terroria ja talouden uudistamista – vaan sotilasvallankaappaus oli sotilaiden ja ekonomistien yhteishanke, jolla pyrittiin markkinoiden vapauttamiseen pelottelun, vangitsemisten, kidutusten ja teloitusten avulla.³⁹⁵

Edellisten esimerkkien valossa Chilen puolesta tehtävän solidaarisuuden voi nähdä sisältäneen sekä inkluusiota, eksluusiota että jyrkkää vastakkainasettelua. Myös Juha Sihvola on todennut, että solidaarisuus on emotionaalisesti latautunut termi. Sihvola suhtautuu solidaarisuuden käsitteeseen nuivasti, sillä 1970-luvulla solidaarisuus merkitsi hänen mukaansa ”ylimielistä ryhmäkuntaisuutta, jossa mukana olleet olivat ehdottoman varmoja oman asiansa oikeudesta”. Hänen mukaansa ”lauhmasielujen oli tärkeää tulla hyväksytyksi joukkoon, jossa sitten ajettiin roistovaltion intressejä hintaan mihin hyvänsä”.³⁹⁶ Tietenkin 1970-luvun solidaarisuusliikkeet ja suomalainen Chile-solidaarisuustoiminta voidaan nähdä myös yksipuolisina ja yksioikoisina. Liikkeen kritiikki kohdistui Yhdysvaltoihin kapitalistisen maailman ykkösenä, ja Neuvostoliiton johtama reaaliosialismin blokki sai olla varsin rauhassa tai se koettiin liittolaisena. Chile-solidaarisuusliikkeen aktiivi Cay Sevón on todennut, että ”kannanotot Neuvostoliiton poliittisten vankien puolesta oli kuin hyttysen ininä joka hukkuu meidän vaatimuksiimme [...]”.³⁹⁷ Heikki Hiilamo on puolestaan tulkinnut, etteivät suomalaisen Chile-solidaarisuusliikkeen jäsenet huomanneet, tai pikemminkin välittäneet siitä, että Neuvostoliitto ja muut sosialistiset maat käyttivät Chilen kohtaloa ja solidaarisuustoimintaa taitavasti hyväkseen, muun muassa nostamalla presidentti Allenden marttyyrisankariksi.³⁹⁸

Olisi silti perusteetonta tulkita suomalainen 1970-luvun Chile-solidaarisuusliikehdintä Neuvostoliitosta kopioiduksi. Kuten suomalaisen 1960-luvun kehitysmaaliikkeen historiaa tarkasteltaessa on käynyt ilmi, vaikutti solidaarisuusliikehdinnän taustalla 1960-luvulla syntynyt yleisvasemmistolainen liikehdintä, joka alkoi Yhdysvalloissa ja sai erityistä virtaa Vietnamin sodan vastaisesta toiminnasta. Cay Sevón on lisäksi huomauttanut, että Suomessa 1970-luvun solidaarisuusliikehdinnän

³⁹⁴ ”Käsittämätöntä”, *Chilen Puolesta*, 4/1976, s. 2 [pääkirjoitus].

³⁹⁵ Hiilamo 2010, s. 323.

³⁹⁶ Sihvola 2011, s. 160–161.

³⁹⁷ Sevón 2000, s. 149.

³⁹⁸ Hiilamo 2010, s. 73.

erityisenä piirteenä ei niinkään ollut kommunistien ja kansandemokraattisen vahva osallistuminen liikkeeseen – vahva se nimittäin oli myös monessa muussa länsimaassa. Suomen erikoisuus sen sijaan oli solidaarisuusliikkeen yhteiskunnallinen laajuus ja samansuuntaisuus.³⁹⁹ Vasemmiston sisäiset kiistat heijastuivat solidaarisuustyöhön, mutta erimielisyyksistäkin huolimatta oltiin solidaarisuustoiminnan tärkeydestä yksimielisiä. Tämän osoittaa kaikkein parhaiten Suomi-Chile-seuran organisoima mittava käytännön solidaarisuustyö, jonka toimintamuotoja käsitellen seuraavaksi.

6.4 Työstä ja taistelusta

6.4.1 Joukkovoimaa

Solidaarisuustoiminta Chilen puolesta nousi nopeasti maailmanlaajuisiin mittasuhteisiin, kun jo syyskuun 1973 lopussa Helsingin Finlandia-talossa järjestettiin Chile-solidaarisuuskokous. Konferenssiin osallistui peräti 200 edustajaa 57 maasta ja lukuisista kansainvälisistä järjestöistä.⁴⁰⁰ Eri-tyistä huomiota herätti Chilen kommunistisen puolueen senaattori Volodia Teitelboimin sekä presidentti Allenden nuorimman tyttären Isabel Allenden paikallaolo.⁴⁰¹ Pääorganisaattorina oli Maailman Rauhanneuvosto (*World Peace Council*), joka oli Neuvostoliiton rahoittama kansainvälinen liike, ja jonka päämaja sijaitsi Helsingissä. Kokouksen taustalla vaikutti kuitenkin myös laajapohjainen suomalainen tukikomitea, joka toimi myös toimikuntana yhteydenpitokomitean kokoamiseksi maailmanlaajuisista Chile-solidaarisuustyötä varten.⁴⁰² Näin suomalaiset olivat avainasemassa luomassa solidaarisuustoimintaa koordinoivaa kansainvälistä yhteistyöelintä, johon kuului järjestöjen, kansallisten Chile-seurojen sekä Unidad Popularin edustajia.⁴⁰³

Kansainvälinen solidaarisuusliike organisoitui siis ensi kertaa Helsingin konferenssissa, jossa myös liikkeen toimintatapoja määriteltiin. Konferenssi laati vetoamuksen mielivallan lopettamisesta Chilessä sekä esitti parinkymmenen kohdan listan kiireellisistä toimenpiteistä solidaarisuustyön voimistamiseksi. Vetoamuksessa painotettiin laajapohjaisen yhteistyön merkitystä solidaarisuustyössä ja

³⁹⁹ Sevón 2000, s. 151.

⁴⁰⁰ ”Chilen kansa ei ole yksin”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 8.

⁴⁰¹ Valmisteluasiakirja Chile-solidaarisuuskonferenssista, Helsinki 29.–30.9.1973, Tilaisuudet, Kansio 13, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴⁰² Tukikomiteaan kuuluivat opetusministeri Ulf Sundqvist (sd.), kansanedustajat Osmo Kaipainen (sd.), Tellervo M. Koivisto (sd.), Kaisa Raatikainen (sd.) Matti Kekkonen (kesk.), Matti Ruokola (kesk.), Paavo Väyrynen (kesk.), Aarne Saarinen (kd.), Taisto Sinisalo (kd.), Yleisradion pääjohtaja Erkki Raatikainen sekä radiojohtaja ja Suomi-Chile-seuran puheenjohtaja Eino S. Repo, Suomen Rauhanpuolustajien puheenjohtaja Paavo Rintala ja pääsihteeri Mirjam Vire-Tuominen sekä SAK:n puheenjohtaja Arvo Hautala. Hiilamo 2010, s. 71.

⁴⁰³ Muistio kansainvälisen Chile-solidaarisuuskonferenssin suomalaisen koordinaatiokomitean kokouksesta, 5.10.1973, Tilaisuudet, Kansio 13, Suomi-Chile-seura, KansA.

kannustettiin perustamaan kansallisia solidaarisuusseuroja. Chile-seuroja kehoitettiin järjestämään keskustelutilaisuuksia, joukkokokouksia ja mielenosoituksia Chilen kansan puolesta sekä tiedottamaan Chilessä tapahtuvista ihmisoikeusrikkomuksista. Vetoimuksessa kannustettiin ottamaan aktiivisesti yhteyttä YK:n päättäviin elimiin ja lähettämään juntalle ja sitä tukeville monikansallisille yhtiöille tuomitsevia sähköitä. Lisäksi kehoitettiin organisoimaan kampanjoita juntan täydellisen taloudellisen eristämisen saavuttamiseksi. Vetoimus painotti myös eri ammattiryhmien ja erikoisalojen edustajien tuen tärkeyttä chileläisille työläisille ja virkaveljille. Myös presidentti Allenden ja Nobel-runoilija Pablo Nerudan muistoa ja työtä rohkaistiin kunnioittamaan levittämällä heidän kirjoituksiaan sekä nimeämään katuja ja muita julkisia paikkoja chileläisten suurmiesten mukaan.⁴⁰⁴ Näitä suosituksia pyrittiin seuraamaan tarkasti myös Suomi-Chile-seuran solidaarisuustoiminnassa.

Chile-solidaarisuusliike ympäri maailmaa aktivoitui aina vallankaappauksen vuosipäivän alla. Suomi-Chile-seura järjesti Rauhanpuolustajien kanssa vuosittain syyskuussa solidaarisuusviikon, josta muodostui suomalaisen Chile-solidaarisuustyön näkyvin tapahtuma.⁴⁰⁵ Viikon tarkoituksena oli palauttaa Chile-kysymys suomalaisten mieliin järjestämällä solidaarisuustilaisuuksia ympäri maata. Vallankaappauksen ensimmäisenä vuosipäivänä viikon päätapahtuma pidettiin Helsingissä: juhlaa edelsi noin 4000 marssijan mielenosoituskulkue ja Senaatintorille kerääntyi noin 10 000 ihmistä⁴⁰⁶. Juhlassa puhuivat Suomi-Chile-seuran puheenjohtaja Eino S. Repo, oikeusministeri Matti Louekoski ja Isabel Allende. Puheessaan Isabel Allende kiitti Suomea tuesta ja kehui, että maailmanlaajuinen solidaarisuustoiminta alkoi juuri Suomesta.⁴⁰⁷ Myös Turussa, Tampereella, Raumalla ja Porissa järjestettiin Chile-kokouksia ja marsseja.⁴⁰⁸ *Chilen Puolesta* -lehti arvioi, että viikon aikana järjestettiin kouluissa, korkeakouluissa ja työpaikoilla jopa satoja isoja ja pienempiä tilaisuuksia.⁴⁰⁹

Suomi-Chile-seura vakiintui ja voimistui järjestöllisesti vuosina 1975–1976 ja solidaarisuusviikot saivat Chile-aktivistit liikkeelle. Vuoden 1975 solidaarisuusviikko organisoitiin yhteistyössä Suomi-Vietnam-seuran kanssa ja Chile-teeman rinnalla esiin nostettiin Vietnamin sosialistisen tasavallan 30-vuotinen itsenäisyys. Solidaarisuustilaisuuksia järjestettiin yhteensä 11 paikkakunnalla.⁴¹⁰

⁴⁰⁴ Suositukset Chilen kansan puolesta tehtävästä solidaarisuustyöstä Chile-solidaarisuuskonferenssissa, Helsinki 29.–30.9.1973, Tilaisuudet, Kansio 13, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴⁰⁵ Hiilamo 2010, s. 259.

⁴⁰⁶ ”Taksvärkki onnistui loistavasti, tuloksekas syksy”, *Chilen Puolesta*, 4/1974, s. 3.

⁴⁰⁷ Hiilamo 2010, s. 259.

⁴⁰⁸ ”Chile-viikon tapahtumia”, *Chilen Puolesta*, 3/1974, s. 2.

⁴⁰⁹ ”Taksvärkki onnistui loistavasti, tuloksekas syksy”, *Chilen Puolesta*, 4/1974, s. 3.

⁴¹⁰ Suomi-Chile-seuran toimintakertomus, 15.3.1975–15.6.1976, Toimintakertomukset, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

Vuonna 1976 solidaarisuusviikon tunnuksena oli vuoden 1975 kansainvälisen Ateenan solidaarisuuskonferenssin suosittama iskulause ”Ei mitään juntalta – ei mitään juntalle” ja erityishuomiota kiinnitettiin Suomen ja Chilen juntan taloudellisiin suhteisiin. Helsingin solidaarisuusmarssilla ja joukkotilaisuudessa Kaisaniemen puistossa nähtiin 3000 osallistujaa. Tapahtuman järjestäjänä Suomi-Chile-seuran ja Rauhanpuolustajien Uudenmaan piirijärjestön ohella oli useita kolmannen maailman ystävyysseuroja. Suomi-Chile-seura välitti alustajia ja materiaalia 70 eri tilaisuuteen ympäri Suomen ja kaikkiaan vuoden 1976 Chile-viikon tapahtumiin osallistui noin 10 000 suomalaista.⁴¹¹

Ympäri maailmaa solidaarisuusliike koki onnistumisen hetkiä, kun juntan tunnetuin poliittinen vanki, Chilen kommunistisen puolueen pääsihteeri Luis Corvalán vapautettiin Dawsonin saaren vankilasta yli kolmen vuoden vankeuden jälkeen joulukuussa 1976.⁴¹² Corvalán vieraili Suomessa maaliskuussa 1977 SKP:n, Rauhanpuolustajien ja Suomi-Chile-seuran kutsusta. Tapaus sai tiedostusvälineissä valtavasti huomiota ja Helsingin Karhupuistossa hänet toivotti tervetulleeksi yli 2000 Chile-aktivistia. Vierailullaan hän tapasi puolueiden, nuorisojärjestöjen, SAK:n sekä chileläisten pakolaisten edustajia, ja myös presidentti Kekkonen otti hänet vastaan. Vierailun kohokohta oli Messukeskuksessa järjestetty solidaarisuuskonsertti, johon osallistui 4000 ihmistä. Maailmalla Corvalánin vapautusta juhlittiin ”edistyksellisten voimien voittona”.⁴¹³ Kirjailija Väinö Linna kommentoi Corvalánin vapautusta *Chilen Puolesta* -lehdelle vuoden 1977 alussa:

Luis Corvalánin vapauttaminen fasistijuntan kynsistä oli tapahtuma, jonka henkilökohtaisesti koin, niin kuin varmasti sadat miljoonat ihmiset kautta maailman kokivat, suurena voittona Chilen kansalle ja maailman edistyksellisille voimille, jotka ovat Chilen kansan ja Corvalánin puolesta toimineet. Mieleni täyttää ilo siitä, että kamppailu toi tuloksen, että urhea toverimme on jälleen vapaa ja taantumus on kärsinyt tappion. Monien muiden voittojen lisäksi Toveri Corvalánin vapauttaminen on kannustamassa solidaarisuustyön jatkamiseen ja laajentamiseen siihen asti kun Chilen kansa on vapaa fasistijuntan ikeestä.⁴¹⁴

Luis Corvalánista oli tullut juntan vallassaolon vuosien aikana solidaarisuusliikkeen symboli ja tunnuskuva. Ei siis ole ihme, että Corvalánin vapautuminen merkitsi liikkeelle välitavoitteen saavuttamista – ennen lopullista voittoa, Chilen kansan vapautumista.

⁴¹¹ Suomi-Chile-seuran toimintakertomus, 16.6.1976–22.6.1977, Toimintakertomukset, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴¹² Heikki Hiilamon mukaan Stasin agentti Wolfgang Vogel neuvotteli yhdysvaltaisten kanssa ja onnistui vaihtamaan Corvalánin neuvostoliittolaisten pidättämään kirjailija Vladimir Bukovskiin. Yhdysvaltalaisilla oli valta neuvotella Chilen vangeista. Hiilamo 2010, s. 302.

⁴¹³ ”Luis Corvalán Suomessa”, *Chilen Puolesta*, 2/1977, s. 2–3.

⁴¹⁴ ”Tervetuloa Luis Corvalán”, *Chilen Puolesta*, 1/1977, s. 3.

Corvalánin vapautuminen oli maailmanlaajuisen solidaarisuusliikkeen huippuhetki ja hänen vierailunsa Suomessa kotimaisen solidaarisuusliikkeen ehdoton suur tapahtuma. Corvalánin vapautumisen piti innostaa solidaarisuusliikettä yhä voimakkaampaan työhön Chilen kansan puolesta, mutta toisin kävi: innostus oli alkanut hiipua vuosikymmenen puolivälin jälkeen ja 1970-luvun lopun vuodet merkitsivät jo liikkeen kriisin alkusoittoa. Solidaarisuusviikot 1977, 1978 ja 1979 eivät enää muodostuneet edellisten vuosien tapaan laajoiksi ja voimakashenkisiksi joukkotapahtumiksi. Vuonna 1977 marsseja ja kokouksia kyllä järjestettiin eri puolilla Suomea, mutta toiminta kutistui eikä houkutellut väkeä entiseen malliin. Solidaarisuusviikolle yhteistyökumppaneita haettiin toisista ystävyysseuroista, nuorisjärjestöistä ja ammattiyhdistysliikkeestä, ja vuonna 1978 vetoapua saatiin taksvärkkitoimikunnalta. Samana vuonna huomiota Chile-viikolta vei myös lokakuussa järjestetty Víctor Jara -laulufestivaali. Solidaarisuusviikosta 1979 pyrittiin tekemään vilkas: KOM-teatterissa esitettiin Pablo Neruda -runomatinea, Hämäläis-Osakunnan tiloissa näytettiin solidaarisuuselokuvia ja Latinalaisen Amerikan seminaarissa nostettiin esiin Chilen ohella Nicaraguan ja Bolivian sekasortoiset yhteiskunnalliset olot.⁴¹⁵ Vuosikymmenen loppuun tultaessa Suomi-Chile-seura joutui kampanjoimaan yhä enemmän uusien jäsenten hankkimiseksi ja solidaarisuustyön ”voimistaminen” tuli yhä tärkeämmäksi tavoitteeksi⁴¹⁶. Vuodet 1973–1979 olivat suomalaisen Chile-solidaarisuusliikkeen synnyn ja kukoistuksen, mutta myös nopean taantumisen aikaa.

6.4.2 Vetoimuksia ja postikortteja

Suomi-Chile-seura aloitti heti marraskuussa 1973 Chilen vastarintaliikkeelle kohdennetun nimen- ja varainkeruukampanjan tunnuksella ”Chilen kansa ei ole yksin”. Vetoimuksen allekirjoittaneet 98 500 suomalaista, monet järjestöt, muutamat ammattiliitot ja puolueet antoivat tukensa Chilen kansan taistelulle sotilasjunttaa vastaan. He vaativat ihmisoikeuksien takaamista Chilen kansalle, poliittisten vankien välitöntä vapauttamista sekä poliittisten pakolaisten oikeuksien kunnioittamista. Lisäksi he edellyttivät Suomen hallitukselta, että se toimii kaikin käytettävissä olevin keinoin vainon kohteeksi joutuneiden chileläisten auttamiseksi.⁴¹⁷

Suomi-Chile-seuran perustavoitteet 1970-luvulla tiivistyivät kahteen vaatimukseen. Ensinnäkin seura vaati maan sisäisen sotatilan lopettamista ja ihmisoikeuksien palauttamista Chileen. Laittomat pidätykset, kidutukset ja teloitukset tuli lopettaa, selvittämättömät katoamiset tutkia sekä keskitys-

⁴¹⁵ Suomi-Chile-seuran toimintakertomukset, 16.6.1976–22.6.1977 ja 17.5.1979–28.4.1980, Toimintakertomukset, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴¹⁶ ”Suomi-Chile-seuran ajankohtaisista tehtävistä”, *Chilen Puolesta*, 4/1977, s. 7.

⁴¹⁷ ”Ensimmäinen avustuserä perille”, *Chilen Puolesta*, 2/1974, s. 6.

leirit sulkea. Lisäksi vaadittiin poliittisten vankien, etunenässä Luis Corvalánin vapauttamista. Toimintaoikeudet Unidad Popularin puolueille, ammattijärjestölle sekä ”demokraattisille järjestöille” tuli palauttaa. Toiseksi Suomi-Chile-seura kannusti hallitusta, järjestöjä ja kansalaisia vaatimaan juntan täydellistä kansainvälistä eristämistä. Seuran mukaan Suomen valtion tuli katkaista kaikki diplomaattiset ja taloudelliset suhteet juntan kanssa. Lisäksi yksityisten yritysten solmimiin sopimukseen Chilessä tuli kiinnittää vakavaa huomiota.⁴¹⁸

Chilen junta vangitsi ensimmäisen puolen vuoden aikana noin 80 000 ihmistä.⁴¹⁹ Suomessa poliittisten vankien vapauttamiseksi organisoitiin vuoden 1974 alussa Helsingin solidaarisuuskonferenssin suositusten mukainen korttikampanja. Chilen juntan vastustajia kehoitettiin lähettämään juntalle tuomitsevia postikortteja sekä toisaalta lähettämään vankiloissa viruville solidaarisuudenosoituksia. Tampereen ylioppilaslehti *Aviisin* mukaan junta oli omassa lehdistössään joutunut toteamaan, että ulkomailta tulevien solidaarisuuskirjeiden tulva oli saattanut maan postilaitoksen sekasortoon.⁴²⁰

Joulukuusta 1974 lokakuuhun 1975 osallistuttiin Suomessakin kansainväliseen kampanjaan juntan vankeina olevien naisten vapauttamiseksi. Suomi-Chile-seuran mukaan kymmenet tuhannet naiset olivat jääneet juntan terrorin seurauksena leskiksi ja noin 70 000 lasta menettänyt toisen vanhempansa. Erityisen vaikea oli niiden naisten asema, jotka olivat itse joutuneet juntan vangitsemiksi ja eroon lapsistaan.⁴²¹ Nimenkeräyksen suoritti Suomi-Chile-seuran koolle kutsuma Suomen naisten Chile -toimikunta, johon kuuluivat vasemmiston, keskustan, liberaalien ja RKP:n naisjärjestöt, Suomen Rauhanpuolustajat, Äitien Rauhankomitea sekä Suomi-Chile-seura. Suomessa vaatimukseen chileläisten naisvankien vapauttamiseksi yhtyi yli 32 000 naista. Yhteensä tämä YK:n pääsihteerille luovutettu kansainvälinen vetoamus keräsi viisi miljoonaa nimeä. Suomesta myös tasavallan presidentin puoliso Sylvi Kekkonen allekirjoitti vetoamuksen.⁴²²

Amnesty International -järjestön Saksan liittotasavallan osasto julkaisi kesäkuun 1975 puolivälissä luettelon noin tuhannesta henkilöstä, jotka olivat kadonneet Chilessä pidätyksensä jälkeen.⁴²³ Myös marraskuussa 1975 kansainvälisen Ateenassa järjestetyn Chile-solidaarisuuskokouksen toimintaohjelmassa otettiin kantaa kadonneiden selvittämättömiin kohtaloihin. Suomessa kampanja kadonnei-

⁴¹⁸ Ks. Suomi-Chile-seuran toimintasuunnitelmat 1974–1979, Toimintasuunnitelmat, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴¹⁹ Valtonen 2001, s. 555.

⁴²⁰ ”Postikortti juntalle”, *Aviisi*, 15.2.1974, s. 1.

⁴²¹ Järjestötiedote vetoamuksesta maailman naisille, 13.11.1974, allekirjoittajana Suomi-Chile-seuran puolesta Eino S. Repo, Järjestötiedotteet, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴²² Vetoamus, Suomen naisten Chile-toimikunta, Kansio 16, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴²³ ”Valheella on lyhyet jäljet: Chilen kadonneet henkilöt”, *Chilen Puolesta*, 2/1975, s. 8.

den pelastamiseksi aloitettiin Luis Corvalánin vierailun yhteydessä maaliskuussa 1977 ja siitä tuli Suomi-Chile-seuran näkyvin kampanja 1970-luvun lopussa. Mahdollisimman tehokkaan kansainvälisen toiminnan aikaansaamiseksi, olivat eri maat ”adoptoineet” oman ryhmänsä kadonneita, joiden puolesta tehtävään työhön solidaarisuustoiminta keskittyi. Suomen osalle oli tullut 15 kadonnutta henkilöä, joiden elämäntarinat nostettiin esille *Chilen Puolesta* -lehdessä.⁴²⁴ Tuolloin kadonneiden määrä oli noussut jo yli 2500. Lehdessä muistutetaan: ”Me puhumme todellisista ihmisistä, inhimillisistä yksilöistä, emme pelkistä numeroista.”⁴²⁵ Huhtikuussa 1978 Suomessa vieraili kadonneiden ja poliittisten vankien omaisia, jotka kiersivät Euroopassa kertomassa Chilen tilanteesta. Konkreettinen seuraus chileläisryhmän käynnistä oli, että nyt myös Suomen eduskunta yhtyi kampanjan vaatimukseen: 105 kansanedustajaa allekirjoitti Pinochetille osoitetun vaatimuksen, jossa he vaativat tietoja kadonneiden kohtaloista.⁴²⁶

Suomi-Chile-seuran jäsenjärjestöjä kannustettiin ”adoptoimaan” omansa Suomelle osoitetuista kadonneista henkilöistä. Adoptointikampanjassa järjestöt levittivät julkaisuissaan tietoja kadonneista, vetosivat hänen puolestaan Chilen juntaan, tiedotusvälineisiin, YK:n yleiskokoukseen ja ihmisoikeuskomissioon sekä Chilen katolisen kirkon solidaarisuusvikariaattiin, joilla oli hallussaan laajasti tietoa kadonneiden kohtaloista. Lisäksi järjestöt kävivät kirjeenvaihtoa kadonneiden omaisten kanssa. Adoptiokampanjaan ottivat osaa kymmenet valtakunnalliset järjestöt, ammattiliitot, opiskelija-, koululais- ja kulttuurijärjestöt.⁴²⁷ Muun muassa SAK, Elintarviketyöläiset ja Rakennusliitto, Teini-liitto ja SYL sekä Suomen Elokuvatyöntekijät ja Love Records -levy-yhtiö osallistuivat kampanjaan.⁴²⁸ Myös monet pienet, paikallisesti toimivat järjestöt aktivoituivat: Keravan Festivaalitoimikunta adoptoi itselleen kilpapyöräilijä Sergio Daniel Tormen Mendezin⁴²⁹. Myös Tornion Puuluodon ja Pirkkiön Pioneerit olivat halukkaita adoptoimaan ”yhden tai useamman kadonneen”.⁴³⁰

Jo Helsingin solidaarisuuskonferenssissa 1973 oli painotettu Chilen juntan taloudellisen ja diplomaattisen eristämisen tärkeyttä. Myös kansainvälinen Chile-komissio argumentoi lausunnoissaan eristämisen puolesta. Komission puheenjohtaja Jacob Södermanin mukaan eristäminen oli kysymys,

⁴²⁴ ”Me vaadimme selvitystä Chilen juntalta: Missä ovat yli 2500 kadonnutta?”, *Chilen Puolesta*, 2/1977, s. 1.

⁴²⁵ ”Kaikki kadonneet ja vangitut vapautettava: Konkreettiseen työhön ’adoptoitujen’ pelastamiseksi”, *Chilen Puolesta*, 3/1977, s. 2–3.

⁴²⁶ ”Kansanedustajat vetosivat kadonneiden puolesta”, *Chilen Puolesta*, 1/1978, s. 5.

⁴²⁷ ”Konkreettista toimintaa kadonneiden puolesta”, *Chilen Puolesta*, 1/1978, s. 3.

⁴²⁸ Muistio, ”Seuraavat adoptoineet kadonneita”, Kampanjat, Kansio 15, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴²⁹ Keravan Festivaalitoimikunnan kirje Suomi-Chile-seuralle, 16.4.1978, Kampanjat, Kansio 15, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴³⁰ Puuluodon Dem. Pioneerien ja Pirkkiön Dem. Pioneerien kirje Suomi-Chile-seuralle, 26.5.1978, Kampanjat, Kansio 15, Suomi-Chile-seura, KansA.

johon länsimaiden hallituksilla ei ollut yhtenäistä kantaa. Kuitenkin maailman valtioiden enemmistö oli hillinnyt kaupankäyntiä Chilen juntan kanssa. Suomen hallituksen Söderman toivoi suhtautuvan vakavammin suomalaisten yhtiöiden käymään kauppaa juntan kanssa.⁴³¹ Valtiovallan kannanmäärittelyt eivät Suomessa kuitenkaan yltäneet niin pitkälle, että kaupankäynti juntan kanssa olisi asetettu kyseenalaiseksi. Juntan täydellisestä diplomaattisesta ja taloudellisesta eristämisestä muodostui Suomi-Chile-seuralle merkittävä kampanjointiteema ja vuoden 1975 vuosikokouksessa se nimettiin seuran päätavoitteeksi⁴³². Keskusteluja ammattiyhdistysliikkeen kanssa laajan boikotin mahdollisuudesta käytiin, mutta ne eivät kuitenkaan tuottaneet tulosta – kansallista Chile-boikottia ei Suomessa saatu aikaiseksi.

6.4.3 Taloudellinen tuki

Suomessa useat järjestöt tukivat taloudellisesti Chilen oppositiota. SDP:n kansainvälinen solidaarisuussäätiö avusti lahjoituksin ja keräyksin Chileä noin 70 000 markalla vuosina 1973–1976. SAK puolestaan avusti vuonna 1975 Chilen CUT-sisarjärjestöä (*Central Unitaria de Trabajadores de Chile*) sekä osallistui kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen ja kirkkojen Chile-solidaarisuuslaivan varustamiseen yhteensä 200 000 markalla. Sosialidemokraattiset Nuoret ja Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto järjestivät yhteiskeräyksen chileläisille veljesjärjestöilleen.⁴³³ Suomi-Chile-seuran aktiivien ympäri Suomea toteuttama ja Chilen vastarintaliikkeelle kohdennettu nimen- ja varainkeruukampanja ”Chilen kansa ei ole yksin” tuotti 150 000 markkaa.⁴³⁴ Solidaarisuuskeräyksen ensimmäinen osa lahjoitettiin maaliskuun 1974 alussa Suomessa vierailleille Unidad Popularin edustajille, Chilen kommunistisen puolueen senaattori Volodia Teitelboimille ja radikaalipuolueen edustaja Carlos Parralle. Ensimmäinen avustuserä toimitettiin Chileen Unidad Popularin Roomassa sijainneen sihteeristön kautta. *Chilen Puolesta* -lehti hehkutti: ”50 000 markkaa eivät ainoastaan ole suomalaisten naisten, miesten ja lasten taloudellinen tuki vaikeuksissa olevalle Chilen kansalle, vaan se on myös harkittu solidaarisuudenosoitus Chilen kansan puolesta fasistijunttaa vastaan.”⁴³⁵

Suomi-Chile-seuran rahankeräystä jatkettiin toukokuusta 1975 Suomen Rauhanpuolustajien perustaman Rauhanrahaston tunnusten alla.⁴³⁶ Rauhanrahaston varoilla tuettiin 1970-luvun puolivälissä

⁴³¹ ”Chile-komission puheenjohtaja Jacob Söderman: Chilen junta eristetyssä asemassa”, *Chilen Puolesta*, 1/1975, s. 3.

⁴³² ”Vuosikokouksen vaatimus: Chilen kauppa lopetettava”, *Chilen Puolesta*, 1/1975, s. 2.

⁴³³ Lohikoski & Tuomi 1976, s. 160–161.

⁴³⁴ ”Taistelujen vuosi takana, toinen edessä”, *Chilen Puolesta*, 4/1974, s. 2 [pääkirjoitus].

⁴³⁵ ”Ensimmäinen avustuserä perille”, *Chilen Puolesta*, 2/1974, s. 6.

⁴³⁶ Rauhanrahasto perustettiin vuonna 1974, Suomen Rauhanpuolustajien 25-vuotisjuhlan kunniaksi. Rahaston perustivat Suomen Rauhanpuolustajat, Suomi-Vietnam-seura ja Suomi-Chile-seura. Sen tavoitteeksi määriteltiin kanavoita

Chilen juntan vastaisia voimia, mutta myös Vietnamin jälleenrakennustyötä, toimia Palestiinan kansan oikeuksien turvaamiseksi ja eteläisen Afrikan rotusortojärjestelmää vastustavia tahoja.⁴³⁷ Rauhanrahaston varojen käytöstä päätti yli 130-jäseninen keskustoimikunta, jossa edustettuina olivat kaikki Rauhanpuolustajien jäsenjärjestöt. Rahaston käytännön toimintaa valvoi Rauhanpuolustajien ohella Suomi-Chile- ja Suomi-Vietnam-seurojen sekä Afrikka-komitean ja Arabikansojen solidaarisuustoimikunnan nimeämät edustajat.⁴³⁸ Rauhanrahaston keräys oli pysyväluonteinen ja osoitus useiden solidaarisuusjärjestöjen ja Rauhanpuolustajien yhteisistä tavoitteista ja tiiviistä yhteistyöstä.

Vuoden 1974 taksvärkkikeräys järjestettiin Suomen Teiniliiton aloitteesta Chilen solidaarisuustyön hyväksi tunnuksella ”Tue Chilen kansaa – solidaarisuus auttaa voittoon!”. Koululais- ja opiskelijajärjestöt saivat rinnalleen ammattiyhdistyksistä SAK:n ja Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliiton (TVK) nuorisotoimikunnat ja muista järjestöistä mukaan lähtivät Rauhanpuolustajat, Sadankomitea, Työväen Urheiluliitto ja Suomi-Chile-seura.⁴³⁹ Mukana oli näin ollen laajapohjainen joukko yhdistyksiä, jotka edustivat jopa 1,6 miljoonaa suomalaista. Keräyksen arvovaltaiseksi suojelijaksi oli saatu presidentti Urho Kekkonen.⁴⁴⁰ Helsingin yliopiston historian ainejärjestö Kronoksen puheenjohtaja Timo Marsio oli tyytyväinen taksvärkin järjestelypohjan laajuuteen ja arveli historianopiskelijoiden osallistuvan aktiivisesti taksvärkin toteuttamiseen:

Taksvärkin suorittaminen Chilen hyväksi on täsmälleen oikea valinta. Chilen kansa tarvitsee nyt kaiken mahdollisen tuen. Kronos otti osaa viime keväänä Chile-solidaarisuuskampanjaan. Luentojen alussa käytettiin puheenvuoroja sekä kerättiin rahaa Chile-lippaisiin. Näiden kokemusten pohjalta pystymme parantamaan saavutuksiamme nyt taksvärkin yhteydessä.⁴⁴¹

Helsingin Sanomat kertoi kuitenkin elokuussa 1974 taksvärkkityön sisäisistä ongelmista. Artikkeleissa todetaan, että suurimmat kiistat liittyivät työvaliokunnan valintaan. Työvaliokunnan paikoista neljä annettiin sosialidemokraateille, neljä kommunisteille, kaksi Keskustapuolueelle, yksi ruotsinkielisille ja yksi Suomen ylioppilaskuntien liitolle. Kommunistien paikoista kolme kuului vähemmistöläisille ja yksi enemmistöläisille.⁴⁴² Poliittinen valtapeli vaikutti myös taksvärkin taustalla – vasta kun poliittiset kaupat oli tehty, saattoi toimikunta ryhtyä työhön.

rauhan- ja solidaarisuusliikkeen taloudellinen tuki ”edistyksen puolesta kamppaileville voimille” kolmansissa maissa. Karpov 2008, s. 27.

⁴³⁷ Vetoamus, ”Solidaarisuus auttaa voittoon: Tue Rauhanrahastoa”, Kampanjat, Kansio 15, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴³⁸ ”Mikä on Rauhanrahasto?”, *Aviisi*, 11.10.1974, s. 1.

⁴³⁹ Ahonen 2000, s. 114–115.

⁴⁴⁰ ”Taksvärkki Chilen puolesta laajempi kuin koskaan”, *Chilen Puolesta*, 3/1974, s. 4.

⁴⁴¹ ”Taksvärkki Chilen puolesta laajempi kuin koskaan”, *Chilen Puolesta*, 3/1974, s. 4.

⁴⁴² ”Sopu palasi Chilen taksvärkkityöhön”, *Helsingin Sanomat*, 14.8.1974, s. 11.

Taksvärkillä oli kaksi toimintamuotoa. Koululaiset työskentelivät päivän ajan koulun ulkopuolella ja lahjoittivat tienaamansa palkan keräykseen. Työläiset ja toimihenkilöt osallistuivat puolestaan lahjoittamalla tunnin palkan kohteen hyväksi. Työpaikoilla ja oppilaitoksissa kiersi vetoamuslistoja, joihin kerättiin allekirjoituksia. Rahojen hankkimiseen liittyi näin myös poliittisen solidaarisuuden osoittamista.⁴⁴³ Taksvärkkikeräyksen lopullinen tuotto oli 1 600 000 markkaa ja se lahjoitettiin 31. tammikuuta 1975 chileläiselle valtuuskunnalle. Koko keräystuotto jaettiin kolmeen osaan: ensimmäinen kolmannes käytettiin juntan murhaamien chileläisten leskien ja orpojen auttamiseen, toinen osa poliittisten vankien oikeudenkäyntikuluihin ja kolmas heidän perheidensä tukemiseen. Vastustajien mielestä rahojen toimittaminen tehtiin epämääräisellä tavalla, kun ne kanavoitiin eteenpäin presidentti Allenden tyttären Beatriz Allenden järjestämiä maanalaisia yhteyksiä pitkin.⁴⁴⁴ Taksvärkki-työssä yhteistyön edellytyksistä jouduttiin sopimaan pitkällisten keskustelujen kautta. Lopputulos toi kuitenkin koululaiset, opiskelijat, työläiset, toimihenkilöt ja lukuisat järjestöt yhteen. Taksvärkki oli lopulta tuottoisin suomalainen Chile-solidarisuuskampanja.

Pinochetin Chile sai Suomessa 1970-luvun kuluessa yhä yksimielisemmän tuomion. Vuoden 1978 taksvärkkikeräys suoritettiin Chilen sekä eteläisen Afrikan kansojen auttamiseksi. Keräystuotto kaksi miljoonaa markkaa jaettiin tasapuolisesti kohteiden kesken. Chilessä keräysvaroilla avustettiin kadonneiden ja vangittujen omaisia. Vuoden 1978 taksvärkkikeräys oli edellistäkin laajapohjaisempi, sillä nyt mukana oli 23 valtakunnallista järjestöä – ensi kertaa myös kirkon nuorisotyötä edustavat järjestöt.⁴⁴⁵ Vuonna 1979 vietettiin YK:n kansainvälistä lapsen vuotta, johon Suomi-Chile-seurassa valmistauduttiin jo vuonna 1978 nostamalla esiin Chilen lasten hätä. Seura organisoi pakettikampanjan, jonka puitteissa nais-, varhaisnuoriso- sekä sosiaalialan järjestöt lähettivät koulu-tarvikkeita, vaatteita ja ruokatarvikeita Chilen katolisen kirkon solidaarisuusvikariaatille, joka kanavoi avun chileläisille perheille.⁴⁴⁶ Tämä kertoo siitä, että Suomi-Chile-seuran poliittinen profiili pehmeni 1970-luvun lopussa: seura nosti esiin uudenlaisia humanitaarisia teemoja ja teki yhteistyötä yhä laajempien kansalaispiirien kanssa.

⁴⁴³ ”Taksvärkki Chilen puolesta laajempi kuin koskaan”, *Chilen Puolesta*, 3/1974, s. 4.

⁴⁴⁴ Ahonen 2000, s. 119.

⁴⁴⁵ Ahonen 2000, s. 127–129.

⁴⁴⁶ ”Uusi kampanja: lähetä paketti Chilen lapsille”, *Chilen Puolesta*, 1/1978, s. 6.

6.4.4 Uusi laulu ja kulttuurityö

Alfonso Padillan mukaan poliittinen ja kulttuurinen solidaarisuustyö oli tärkein kanava latinaisamerikkalaisen musiikin leviämiseksi Suomessa 1970-luvulla.⁴⁴⁷ Eteläisessä Amerikassa syntyi 1960-luvun puolessa välissä uuden laulun liike⁴⁴⁸, joka määritteli itsensä alkuperäisen kansankulttuurin puolustajaksi ja pohjoisamerikkalaisen kulttuurikolonialismin vastavoimaksi. Laululiikkeen pioneerina pidetään chileläistä Violetta Parraa, joka innoitti monia merkittäviä chileläisiä lauluntekijöitä, kuten Víctor Jaraa, Sergio Ortegaa sekä Aparcoa, Inti-Illimani ja Quilapayún -yhtyeitä.⁴⁴⁹ Suomalaiset saivat ensimmäisen kosketuksen Latinalaisen Amerikan laululiikkeeseen, kun laulaja, runoilija ja Víctor Jara esiintyi Vanhalla ylioppilastalolla kansainvälisen Vietnam-tapaamisen yhteydessä vuonna 1969. Tuolloin Chilen poliittinen laulu ei vielä herättänyt mielenkiintoa kuin harvoissa. Allenden vaalivoiton jälkeen innostus lisääntyi ja Agit-Propin kvartetin vierailu Chilen vuotuisilla laulujuhilla vahvisti siteitä latinalaisamerikkalaiseen kulttuurivaihtoon. Suomalaisessa laululiikkeessä oli 1970-luvun puolivälissä suorastaan uuden musiikin aalto, jonka tärkein foorumi oli Helsingin Laulufestivaali.⁴⁵⁰

Ilpo Saunio on arvioinut, että suurimman loistonsa Chilen uusi laululiike saavutti yhtyeissä Quilapayún ja Inti-Illimani.⁴⁵¹ Quilapayún oli kiertueella Suomessa, kun Chilen vallankaappaus tapahtui. Vuonna 1966 Santiagossa perustettu orkesteri oli tukenut aktiivisesti Allenden hallintoa, eikä se enää voinut palata kotimaahansa, vaan asettui Ranskaan. Suomessa Quilapayún vieraili useasti 1970-luvulla ja yhtyeen neliääninen stemmalaulu oli Agit-Propille tärkeä musiikillinen innoittaja.⁴⁵² Vuosina 1973–1974 yhteensä 75 000 suomalaista kuuli Inti-Illimani ja Quilapayún -yhtyeitä sekä argentiinalaista Quinteto Tiempo -orkesteria Suomi-Chile-seuran järjestämässä solidaarisuustilaisuuksissa ympäri Suomea.⁴⁵³ Quilapayúnin sanoittama ja Sergio Ortegán säveltämä kappale *El pueblo unido jamás será vencido* oli Unidad Popularin hallituskauden levinneimpiä tunnuksia ja siitä tuli syystä myös kansainvälisen Chile-solidaarisuusliikkeen symboli:

⁴⁴⁷ Padilla 1998, s. 136.

⁴⁴⁸ Laululiikkeen käsite perustuu eteläisen Amerikan maissa 1960-luvulla ja sen jälkeen syntyneisiin käsitteisiin uuden kansanlaulun liike tai uuden laulun liike. Tärkeimmät niistä olivat Kuuban *Nueva Trova* ja Chilen *La Nueva Canción Chilena*. Ei ole tarkkaan tiedossa, missä määrin Saksan demokraattisen tasavallan *Singbewegung*-laululiike on saanut alkunsa edellä mainituista. Suomeen käsite levisi molempien taholta, ja aluksi käytetty nimitys uusi laululiike lyheni myöhemmin laululiikkeeksi. Saunio 1987, s. 25–26.

⁴⁴⁹ ”Chilen kansa osaa laulaa”, *Chilen Puolesta*, 3/1974, s. 10.

⁴⁵⁰ Padilla 1998, s. 136; Saunio 1987, s. 42.

⁴⁵¹ Saunio 1974, s. 193.

⁴⁵² Rantanen 2005, s. 208.

⁴⁵³ Lehdistö tiedote ”Suomi-Chile-seura – 8 kuukautta työtä Chilen kansan puolesta”, Lehdistö tiedotteet, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

Kuin yhdestä suusta
kaikuvat ilmoille tuhannet taisteluhuudot.
Ne laulavat päättäväisesti
vapauden laulun:
isänmaa tulee voittamaan.
Ja kansa joka nousee taisteluun,
huutaa mahtavalla äänellä:
Eteenpäin!
Yhtenäistä kansaa
ei voi koskaan voittaa!⁴⁵⁴

Love Records -levy-yhtiö ja Suomi-Chile-seura julkaisivat parhaat palat Quilapayún-yhtyeen Dipolin ja Vanhan Ylioppilastalon konserteista alkusyksyltä 1973. Levyä myytiin neljän kuukauden aikana yli 3000 kappaletta ja sen tuotto ohjattiin ”Love Recordsin johdon ja työntekijöiden yksimielisellä päätöksellä” Suomi-Chile-seuran kautta solidaarisuustyön hyväksi. Myöhemmin Love Records julkaisi useita Chile-aiheisia levyjä ja monet uuden laulun tunnetuimmat solistit, kuorot ja yhtyeet – muun muassa Eija Ahvo, Mikko Perkoila, Arja Saijonmaa, Harri Saksala, Sinikka Sokka, Liisa Tavi, Koiton laulu, KOM-teatteri sekä Agit-Prop – ottivat ohjelmistoonsa monia latinalaisamerikkalaisia kappaleita. Eero Ojasen Pentti Saaritsan runoon säveltämästä kappaleesta *Allendelle* tuli yksi Agit-Propin tunnetuimmista.⁴⁵⁵

Chilen juntan ensimmäinen nimekäs uhri oli Víctor Jara. Hänet teloitettiin ampumalla Santiagon kansallisstadionin pidätyskeskuksessa vallankaappauksen ensimmäisinä päivinä.⁴⁵⁶ Pidätettynä hän sävelsi viimeisen kappaleensa *Stadion*, joka levisi Pentti Saaritsan käännökseenä ympäri Suomea.⁴⁵⁷ Jaran elämä ja taistelu innoitti Suomessa monia. Suomi-Chile-seura ja Rauhankulttuuritoimikunta organisoivat hänen nimeään kantavan sävellyskilpailun vuonna 1975 ja kolme vuotta myöhemmin järjestettiin Helsingissä ja Tampereella Víctor Jara -laulufestivaali yhteistyössä Suomi-Chile-seuran, Helsingin Laulufestivaalilyhdistyksen, Taksvärkkitoimikunnan ja Suomessa asuvien pakolaisten toimesta. Festivaalitoimikunnan puheenjohtajana työskenteli Eino S. Repo ja Laulufestivaalilyhdistyksen edustajana säveltäjä-muusikko Kaj Chydenius. Festivaalille kokoontui suurin osaan maanpaossa elävistä chileläisistä muusikoista sekä tunnetuimmat suomalaisen laululiikkeen edusta-

⁴⁵⁴ Käännös Saunio 1974, s. 196 mukaan.

⁴⁵⁵ ”Love Records tukee Chile-solidaarisuutta”, *Chilen Puolesta*, 4/1974, s. 7; Padilla 1998, s. 136.

⁴⁵⁶ Joulukuussa 2012 *Helsingin Sanomat* uutisoi, että Víctor Jaran murha on viimein selviämässä: chileläinen oikeusistuon nostanut syytteet kahdeksaa entistä sotilasta kohtaan. Kahta syytetään murhasta ja kuutta avunannosta. Kuoleman tutkinta oli aloitettu uudelleen vuonna 2009. ”Chile pidätti ex-sotilaita folklaulaja Victor Jaran murhasta”, *Helsingin Sanomat*, 29.12.2012 [<http://www.hs.fi/ulkomaat/Chile+pid%C3%A4tti+ex-sotilaita+folklaulaja+Victor+Jaran+murhasta/a1305631862038>] Luettu 21.4.2013.

⁴⁵⁷ ”Victor Jara”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 3.

jat. Vastaavanlaisia Chilen uuden laulun festivaaleja oli jo aiemmin järjestetty muun muassa Ranskassa, Saksan liittotasavallassa, Unkarissa, Italiassa ja Bulgariassa.⁴⁵⁸

Chile innoitti laululiikkeen ohella lukuisia suomalaisia kulttuurivaikuttajia. Matti Rossi ja Pentti Saaritsa käänsivät Nobel-kirjailija Pablo Nerudan laajaa tuotantoa suomeksi. Neruda oli Chilen kommunistisen puolueen jäsen, Allenden tukija ja Pinochetin juntan jyrkkä vastustaja. Suomalais-ten taitelijoiden vetoomuksessa Chilen opposition puolesta todetaan: ”Kun syyskuussa neljä vuotta sitten chileläinen runoilija Pablo Neruda kuoli pari viikkoa syyskuun 11:n verisen vallankaappauksen jälkeen ja sen seurauksena, sammui eräs voimakas edistyksen, demokratian ja veljeyden liekki maailmasta.”⁴⁵⁹ Eri kulttuurijärjestöjen aloitteesta ja yhteistyössä Suomi-Chile-seuran kanssa kerätyn henkisen työn tekijöiden vetoomuksen allekirjoitti yli 900 suomalaista tieteen, taiteen ja kulttuurin edustajaa, joukossa muun muassa Peter von Bagh, Kalle Holmberg, Väinö Linna ja Tapio Wirkkala. Vetoamus toimitettiin Chilen juntalle ja YK:n pääsihteeri Kurt Waldheimille.⁴⁶⁰

Eräs poikkeuksellisimmista hankkeista solidaarisuuden ja kuvataiteen piirissä oli Solidaarisuusmuseon perustaminen (*Museo de la Solidaridad Salvador Allende*) Santiagoon. Museo sai alkunsa jo Salvador Allenden presidenttikauden alussa vuonna 1971 ja hankkeen synty oli osa Unidad Popularin strategiaa, jonka tarkoituksena oli tehdä Chilen uutta politiikka tunnetuksi ja vähentää siihen kohdistuvaa arvostelua. Ensimmäisen vuoden aikana museoon kertyi ”solidaarisuuden osoituksena Chilen hallitusta ja kansaa kohtaan” lähes 300 kansainvälisten taiteilijoiden teosta.⁴⁶¹ Vallankaappauksen jälkeen museohanke koki nopean lopun, mutta reaktiona tähän eri maissa syntyi vastarintamuseoita tukemaan Chilen paluuta demokratiaan. Suomessa hanke käynnistyi chileläisten pakolaisten, Suomi-Chile-seuran ja Suomen Taitelijaseuran välisenä yhteistyönä vuonna 1978.⁴⁶² Ensimmäinen näyttely järjestettiin Taidehallissa seuraavan vuoden tammikuussa.⁴⁶³ Avajaispuheessaan Suomi-Chile-seuran puheenjohtaja Eino S. Repo totesi: ”Nämä teokset kertovat sillekin [Chi-

⁴⁵⁸ ”Victor Jara -sävellyskilpailu”, *Chilen Puolesta*, 1/1975, s. 6; Victor Jara -festivaalin käsiohjelma, 26.–29.10.1978, Tilaisuudet, Kansio 14, Suomi-Chile-seura, KansA; Padilla 1998, s. 136.

⁴⁵⁹ Henkisen työn tekijöiden vetoamus, Kampanjat, Kansio 15, Suomi-Chile-seura, KansA. Myös Pablo Nerudan kuolema on jälleen ajankohtainen. Pitkään Nerudan uskottiin kuolleen eturauhassyöpään. Nerudan autonkuljettaja kuitenkin väittää, että Pinochetin joukot myrkyttivät runoilijan. Nerudan ruumis kaivettiin haudastaan 8.4.2013 ja tuloksia kuolin- syystä voidaan odottaa aikaisintaan kesällä 2013. ”Runoilija Pablo Neruda kaivettiin ylös haudastaan”, *Helsingin Sanomat*, 8.4.2013 [<http://www.hs.fi/ulkomaat/Runoilija+Pablo+Neruda+kaivettiin+y1%C3%B6s+haudastaan/a1365387624517>] Luettu 8.4.2013.

⁴⁶⁰ Lehistötiedote, ”Yli 900 henkisen työn tekijää allekirjoittanut vetoomuksen Chilen puolesta”, Lehistötiedotteet, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴⁶¹ Voionmaa 2010, s. 4.

⁴⁶² Solidaarisuusmuseo Salvador Allenden suomalaisen kokoelman synnystä ja myöhemmistä vaiheista, ks. Voionmaa 2010, s. 46–101.

⁴⁶³ Järjestötiedote, ”Museo Internacional de la Resistencia ’Salvador Allende’ Suomen kokoelma”, Helsingin Taidehalli 6.–28.1.1979, Järjestötiedotteet, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

len kansalle] sen tosiasian, että taistelussa inhimillisyyden puolesta ei koskaan tarvitse olla yksin.” Vuonna 1984 kokoelma siirrettiin Rauman Taidemuseoon ja viisi vuotta myöhemmin, kun Solidaarismuseon oli jälleen avattu Santiagossa, liitettiin se osaksi 2000 kansainvälisen teoksen kokoelmaa.⁴⁶⁴ Solidaarismuseon synty oli täysin omanlaisensa ilmiö Chilen puolesta tehtävän solidaarisuustyön kentällä, ja kertoo sekä sen ideoiden rikkaudesta että toimintakeinojen moninaisuudesta.

Kuten edellä on kuvattu, oli Suomi-Chile-seuran ja monien muiden tahojen yhteistyö chileläisen kulttuurin edistämiseksi vilkasta ja monipuolista. Chilen ”edistyksellisen kulttuurin” tuntemuksen lisääminen oli nostettu esille solidaarisuustyön tärkeänä painopistealueena jo ensimmäisessä kansainvälisessä Chile-konferenssissa Helsingissä syyskuussa 1973. Julkaisuisaan seura toi esiin myös kulttuurielämän, tieteen, koulujen, yliopistojen sekä tiedonvälityksen vaikean aseman juntan Chilessä: tuhannet yliopisto-opiskelijat ja opettajat erotettiin ja tammikuussa 1975 yliopistossa Valparaisossa julkaistiin sensuurilista kirjastoista poistettavista teoksista: joukossa olivat paitsi Marxin, Engelsin, Leninin ja Gunnar Myrdalin teokset myös Pablo Nerudan elämäkerta.⁴⁶⁵ Suomi-Chile-seura koordinoi ja tuki Chilen uuden laululiikkeen kiertäviä konserttimatkoja sekä organisoi lauluja ja runoiltoja ympäri Suomea. Seura pyrki vaikuttamaan siihen, että Suomessa luotaisiin Chileaiheista musiikkia ja että uutta chileläistä runoutta ja kirjallisuutta käännettäisiin suomeksi. Jäsenjärjestöjen chileläisen kulttuurin tuntemusta pyrittiin parantamaan kierrättämällä ympäri Suomen chileläisen taiteen näyttelyitä, diaesityksiä ja solidaarisuuselokuvia. Suosituksi muodostuivat myös peña-illanvietot, joissa tutustuttiin chileläiseen kansankulttuuriin.⁴⁶⁶

6.5 Solidaarisuustoiminta kokemuksena

Pertti Töttö on todennut, että ”selitykset, joissa toimijoiden subjektiiviset merkitykset kokonaan sivuutetaan, eivät voi olla todellisuutta vastaavia selityksiä”.⁴⁶⁷ Voidaan siis kysyä, onko liikkeissä tapahtuvien toimintojen merkitystä mahdollista ymmärtää, jos niitä tarkastellaan kovin kaukaa. Tutkielmani viimeisessä luvussa annan tilaa Chile-solidaarisuusliikkeen toimijoille ja heidän kokemuksilleen. Kiinnostuksen kohteena on näin ollen solidaarisuusliikkeen toimintaan osallistuneiden sub-

⁴⁶⁴ Museon Suomen kokoelmassa on edustettuna 61 suomalaista ja kaksi chileläistä taiteilijaa. Suurin osa taitelijoista lahjoitti yhden teoksen, kuusi taiteilijaa kaksi ja yksi taiteilija kolme teosta. Voionmaa 2010, s. 6, 100.

⁴⁶⁵ Chilen juntan rikoksia tutkivan kansainvälisen komission ensimmäisen istunnon aineistoa, ”Junta kansojen tuomiola”, Kansainvälisen komission aineistoa, Kansio 20, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴⁶⁶ Suomi-Chile-seuran toimintakertomukset, 15.3.1975–15.6.1976, 16.6.1976–22.6.1977 ja 17.5.1979–28.4.1980, Toimintakertomukset, Kansio 7, Suomi-Chile-seura, KansA.

⁴⁶⁷ Hyvärinen 1985, s. 15 mukaan.

jektiivinen todellisuus. Informantteja ovat Jari Ansio, Tuula Barretto, Veikko Heikkinen, Hannu Kautto, Toivo Koivisto, Jyrki Lappi-Seppälä, Cai Melakoski, Rauni Salminen, sekä Marjaliisa Siira. Kaksi muuta Chile-aktiivia ilmoittivat haluavansa pysytellä tutkielmassa nimettöminä (viitteissä vastaukset 10 ja 11). Kaikki vastanneet ottivat osaa Chile-solidaarisuustyöhön 1970-luvulla, ja yksi vastaaja mainitsee osallistuneensa toimintaan vielä 1980-luvun alussa.⁴⁶⁸

Taustakysymyksenä tiedustelin vastaajilta heidän muusta järjestöllisestä aktiivisuudestaan 1960- ja 1970-luvuilla. Keskimäärin vastaajat olivat kyseisenä ajanjaksona mukana noin neljän muun yhdistyksen toiminnassa.⁴⁶⁹ Suomen Rauhanpuolustajien koordinoimaan rauhantyöhön otti osaa jopa kahdeksan vastaajaa.⁴⁷⁰ Määrä selittyy osittain sillä, että kyselyä levitettiin juuri Rauhanpuolustajien sähköisen yhteydenpitokanavan kautta. Vaikuttaa myös siltä, että kaikki vastaajat eivät olleet jäsenmaksun maksaneita Suomi-Chile-seuran jäseniä, vaan osallistuivat Chile-solidaarisuustyöhön Rauhanpuolustajien toiminnan kautta. Tämä on todennäköistä, sillä kuten Cai Melakoski toteaa, oli Suomi-Chile-seura ”alkuvuosina pikemminkin Rauhanpuolustajien Chile-jaosto kuin itsenäinen seura”.⁴⁷¹ Kahdeksan vastaajaa yhdestätoista kuului Suomi-Chile-seuran ohella ainakin yhteen muuhun ystävyys- ja solidaarisuusjärjestöön, näistä edustetuimpina ovat Suomi-Neuvostoliitto-seura, Suomi-Kuuba-seura ja Suomi-Vietnam-seura.⁴⁷² Kuten on jo aikaisemmin viitattu, oli kansandemokraattisella ja kommunistisella liikkeellä vahva asema solidaarisuustyössä. Tähän viittaavat myös tutkimuskyselyn vastaukset: SKDL:n, sen nuorisojärjestö SDNL:n tai SKP:n jäseniä vastaajista oli yhdeksän.⁴⁷³ Muita puolueita ei ollut edustettuna. Myös koululais- ja opiskelijajärjestöjen aktiiveja oli useita: Teiniliiton ja Finlands Svenska Skolungdomsförbund -koululaisjärjestön toiminnassa mukana oli ollut kolme vastaajaa ja Sosialistisen Opiskelijaliiton jäseniä joukossa oli kaksi.⁴⁷⁴ Edellisten perusteella voidaan todeta, että kyselyyn vastanneet olivat 1970-luvulla aktiivisia

⁴⁶⁸ Rauni Salminen otti osaa solidaarisuustoimintaan vuoteen 1981 asti. Vastaajien syyt jättäytyä pois Chile-solidaarisuustoiminnasta liittyivät suuriin elämänmuutoksiin: palkkatyö, opiskelu ja perhe veivät aikaa solidaarisuustyöltä tai muutto vieraalle paikkakunnalle katkaisi siteet toimintaan. Vastaukset 1-11.

⁴⁶⁹ Mainitut järjestöt ovat Suomen Rauhanpuolustajat, Suomen Kansan Demokraattinen Liitto, Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto, Suomen Demokratian Pioneerien Liitto, Suomen Kommunistinen Puolue, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Suomi-Kuuba-seura, Suomi-Vietnam-seura, FNL-ryhmä, Arabikansojen ystävyysseura, Afrikka-komitea, Tricont, Teiniliitto, Finlands Svenska Skolungdomsförbund, Sosialistinen opiskelijaliitto, Oulun Marxilaiset Opiskelijat, Ainejärjestö Aksentti (Turun yliopisto), Teknillisen Korkeakoulun Assistentit, Jyväskylän teiniateatteri ja ylioppilasteatteri sekä Rakennusliitto. Lisäksi mainitaan Chile-komissio tekemä solidaarisuustyö, Israeliin kohdistuva boikotointi ja Latinalaisen Amerikan kansojen puolesta tehtävä solidaarisuustyö. Vastaukset 1-11.

⁴⁷⁰ Vastaukset Jari Ansio, Veikko Heikkinen, Toivo Koivisto, Cai Melakoski, Rauni Salminen, Marjaliisa Siira, 10 ja 11.

⁴⁷¹ Vastaus Cai Melakoski.

⁴⁷² Vastaukset Jari Ansio, Veikko Heikkinen, Hannu Kautto, Toivo Koivisto, Cai Melakoski, Rauni Salminen, Marjaliisa Siira ja 11.

⁴⁷³ Vastaukset Jari Ansio, Tuula Barretto, Veikko Heikkinen, Hannu Kautto, Toivo Koivisto, Jyrki Lappi-Seppälä, Cai Melakoski, Marjaliisa Siira ja 10.

⁴⁷⁴ Vastaukset Jari Ansio, Veikko Heikkinen, Tuula Barretto, Cai Melakoski ja 10.

yhdistysihmisiä ja kiinnittyneinä kansandemokraattiseen ja kommunistiseen järjestökulttuurin. Tämä ei suinkaan ollut poikkeuksellista protestijakson proletaariseen käänteeseen ja järjestöliikkeen kaudella.

Neljä vastaajaa toimi Helsingin ja Uudenmaan alueella, kolme Tampereella, yksi Oulussa, yksi Turun seudulla ja myöhemmin työhön liittyneen tilapäisen oleskelun vuoksi Pieksämäellä sekä yksi Jyväskylässä ja vuodesta 1974 alkaen Helsingissä. Jyrki Lappi-Seppälä työskenteli Suomi-Chile-seuran pääsihteerinä ja hänen toiminta-alueensa oli näin ollen koko Suomi.⁴⁷⁵ Rauni Salminen toimi Turussa paikallisen Chile-jaoston sihteerinä ja myöhemmin Pieksämäen jaoston puheenjohtajana. Tämän lisäksi Salminen osallistui ”ruohonjuurityöhön”, toimi tulkkina chileläisille pakolaisille ja otti osaa seuran monipuoliseen kulttuuritoimintaan, muun muassa esiintymällä tilaisuuksissa.⁴⁷⁶ Yhdeksän muuta kyselyyn vastannutta kuvasi osallistuneensa solidaarisuustyöhön ”rivijäseninä” ja ”tehden perustoimintaa”. Kertomansa mukaan he keräsivät varoja ja hankkivat uusia jäseniä, jakoiivat tietoa Chilen tilanteesta sekä osallistuivat solidaarisuustilaisuuksiin, mielenosoituksiin ja konsertteihin.⁴⁷⁷

Kirkkonummella Chile-solidaarisuustoimintaan osallistunut Veikko Heikkinen muistaa, kuinka hän yhdessä muiden työntekijöiden kanssa kieltäytyi Nokian kaapelitehtaalla Pikkalassa käsittelemästä Chilen ”veristä kuparia”.⁴⁷⁸ Boikotti toteutettiin marras-joulukuun vaihteessa vuonna 1974 Suomi-Chile-seuran sekä Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliiton (AKT) yhteistyöllä. Pikkalan tehtaan pääluottamusmies Aarne Riihimäki selvitti vuonna 1974 boikotin taustoja *Chilen Puolesta* -lehdelle:

Tämä taistelu lähti käyntiin, kun työntekijät tulivat kertomaan, että he epäilivät chileläiseksi erästä kuparierää, joka oli tuotu valssattavaksi. Kun kävi ilmi, että kupari todella oli chileläistä, reagoivat työntekijät heti voimakkaasti. Vaadittiin, että tuotantoinsinööri heti poistaisi kuparin ja panisi muuta kuparia tilalle. Ammattiosaston toimikunta kokoontui mahdollisimman nopeasti ja teki päätöksen siitä, ettei chileläistä kuparia käsiteltäisi. [...] Heti seuraavana päivänä tuli kuitenkin uutta tavaraa Chilestä. Seitsemässä rekka-autossa tuotiin kupariharkkoja, jotka jo merkien perusteella tiedettiin chileläisiksi. Työnjohtaja kuitenkin ilmoitti, että kupari on argentiinalaista, ja vähän ehdittiin purkaa. Kun todettiin, että kupari kuitenkin on chileläistä, lopetettiin heti purkaminen ja kuusi autoa lähti tiehensä. Oli oikeastaan hyvä, että ehdittiin purkaa kuparia muutama tonni. Se seisoo nyt siellä pihalla silmien edessä ja sitä on helppo valvoa.⁴⁷⁹

⁴⁷⁵ Vastaukset 1-11.

⁴⁷⁶ Vastaus Rauni Salminen.

⁴⁷⁷ Vastaukset Jari Ansio, Tuula Barretto, Veikko Heikkinen, Hannu Kautto, Toivo Koivisto, Cai Melakoski, Marjaliisa Siira, 10 ja 11.

⁴⁷⁸ Vastaus Veikko Heikkinen.

⁴⁷⁹ ”Yhtiöt löysivät Chilen verikuparin”, *Chilen Puolesta*, 4/1974, s. 8.

Chilen Puolesta -lehdessä todetaan, että työnantaja oli uhannut jopa pakkolomautuksilla, ellei kuparia käsitellä.⁴⁸⁰ Boikotti oli astetta rajumpi kannanotto Pinochetin junttaa vastaan: maapallon toisella puolella olevien työläisten takia sekä Pikkalan että Harjavallan tehtaan työntekijät riskeeräsivat oman toimeentulonsa. Kupariboikotin jälkeen Luis Corvalán vieraili Pikkalan kaapelitehtaalla, mikä oli Veikko Heikkisen mukaan iso ilo noin 1000 tehtaan työntekijälle. Ilo ei hänen mukaansa kuitenkaan välttämättä ollut yhtä ”suuri kaapelitehtaan johdolle, mutta ystävällisiä hekin olivat ’vanhalle herralle’”.⁴⁸¹

Suomi-Chile-seura keskitti apunsa Chilen opposition hyväksi, eivätkä Suomeen tulleet chileläiset pakolaiset olleet oleellinen tukikohde. Suhteet pakolaisiin luotiin kuitenkin välittömästi välittämällä heille tietoa ja tarjoamalla apua oikeudellisissa ja muissa kysymyksissä, antamalla pientä aineellista apua, kuten lahjoittamalla espanjankielisiä kirjoja, sekä järjestämällä ohjelmaa.⁴⁸² Tiivistä yhteistyötä Chilen pakolaisten kanssa teki kolme vastaajaa, jotka kaikki toimivat isoissa kaupungeissa Helsingissä, Tampereella ja Turussa.⁴⁸³ Monelle vastaajista yhteistyö Chilen pakolaisten kanssa tarkoitti kuitenkin lähinnä osallistumista yhteisiin solidaarisuustapahtumiin, joissa pakolaiset pitivät alustuksia ja esittivät ohjelmaa.⁴⁸⁴ Toivo Koivistolle on jäänyt mieleen pakolaisten vierailu Tampereella, ja erityisesti heidän optimistinen elämänasenteensa vaikeassa tilanteessa. Koivisto kertoo, miten työpaikalla pidettiin ruokatuntitilaisuus, jossa olivat mukana jopa rakennusmestarit. Solidaarisuudenosoituksena oli läheisestä kukkakaupasta saatu kukat korvauksetta kiitokseksi vieraille.⁴⁸⁵

”Santiagon stadion syyskuussa 1973 – sitä en koskaan unohda.”, toteaa eräs vastaaja.⁴⁸⁶ Henkilökohtaiset vaikuttimet osallistua Suomi-Chile-seuran toimintaan kumpusivat vallankaappauksen herättämästä pettymyksestä ja toisaalta sitä seuranneesta voimakkaasta halusta auttaa Chilen kansaa. Jari Ansio on muistellut vallankaappauksen herättämää tunnetta seuraavasti:

Veljeni tuli herättämään heittelemällä kiviä ikkunaan ja kertoi Allenden kuolleen kaappauksessa; suuttumus oli niin vahva, että olisin lähtenyt oitis mukaan jos olisi koottu kansainvälinen prikaati Espanjan tyyliin sissisotaan kaappajia vastaan.⁴⁸⁷

⁴⁸⁰ ”Nokian työläiset: veristä kuparia ei käsitellä”, *Chilen Puolesta*, 4/1974, s. 1.

⁴⁸¹ Vastaus Veikko Heikkinen.

⁴⁸² ”Seuramme kehitys kertoo solidaarisuuden voimasta”, *Chilen Puolesta*, 1/1974, s. 2.

⁴⁸³ Vastaukset Jari Ansio, Cai Melakoski ja Rauni Salminen.

⁴⁸⁴ Vastaukset Toivo Koivisto, Veikko Heikkinen, Marjaliisa Siira, 10 ja 11.

⁴⁸⁵ Vastaus Toivo Koivisto.

⁴⁸⁶ Vastaus 10.

⁴⁸⁷ Vastaus Jari Ansio.

Pettymys kumpusi äärimmäisen vääryyden kokemuksesta: vangitsemiset, kidutukset, katoamiset ja murhat järkyttivät.⁴⁸⁸ Myös presidentti Salvador Allenden ja laulaja Víctor Jaran kohtalot nousevat esille motiivina toimia.⁴⁸⁹ Tuula Barretto ja Hannu Kautto mainitsevat myös Yhdysvaltojen sekaantumisen vallankaappaukseen. Kautolle Chilen kohtalo osoitti, että Yhdysvallat voi halutessaan muuttaa demokraattisen maan kehityksen.⁴⁹⁰

Solidaarisuus koettiin keinoksi, jolla Chilen tilanteeseen voitiin vaikuttaa. Cai Melakoskelle liittyminen Suomi-Chile-seuraan oli luontevaa, sillä hän oli seurannut Chilen tapahtumia pitkään sekä organisoinut jo aiemmin muun muassa chileläisten yhtyeiden konsertteja Tampereella.⁴⁹¹ Toivo Koivisto kertoo, että myös hän koki tärkeäksi organisoitua, jotta voi tehokkaammin auttaa Chilen kansaa yhdessä toisten kanssa. Samalla oli hänen mukaansa tärkeää saada Suomen hallitus ottamaan Chilen asiaa esille kaikilla mahdollisilla foorumeilla niin kotimaassa kuin maailmalla. Koivisto viittaa mielenkiintoisella tavalla myös Suomen vuoden 1918 kansalaissodan tapahtumiin, joissa ”kansainvälisillä painostustoimenpiteillä oli vaikutusta joukkoteloitusten estämisessä ja vankileirien avaamisessa vuoden 1918 loppupuolella”. Työväenluokan jäsenenä hän koki ”esi-isien ja äitiemme kansainvälisenä velkana ja velvollisuutena” puolustaa niin Chilen kuin muidenkin kansojen oikeutta elää ilman väkivaltaa.⁴⁹² Koiviston näkemys korostaa ihmisen omatuntoa solidaarisuustyön taustalla, ja liittää Suomen työväenluokan historian ja Chilen vasemmistoon kohdistuneen vainon toisiinsa. Jaettu kokemus sekä yhteinen aatemaailma vaikuttivat solidaarisuuden taustalla.

Saamistani vastauksista nousee esiin käsitys, että Chile-solidaarisuustoiminnalle asetetut tavoitteet toteutuivat pääosin.⁴⁹³ Muutamat vastaajat viittaavat Pinochetin hallinnon pitkäikäisyyteen, ja kokevat että diktatuurin kaatumiseen voitiin lopulta vaikuttaa vain rajallisissa määrin.⁴⁹⁴ Kuitenkin Chile oli näkyvästi läsnä 1970-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa, minkä Rauni Salminen toteaa olleen hieno saavutus ja ”toiminnan perimmäinen tarkoituskin”.⁴⁹⁵ Myös Cai Melakoski on tulkinut Suomi-Chile-seuran merkityksen olleen suuri nimenomaan ajankohtaisen tiedon välittäjänä:

⁴⁸⁸ Vastaukset Tuula Barretto, Veikko Heikkinen, Jyrki Lappi-Seppälä, Marjaliisa Siira.

⁴⁸⁹ Vastaus Rauni Salminen.

⁴⁹⁰ Vastaukset Tuula Barretto ja Hannu Kautto.

⁴⁹¹ Vastaus Cai Melakoski.

⁴⁹² Vastaus Toivo Koivisto.

⁴⁹³ Vastaukset Jari Ansio, Veikko Heikkinen, Hannu Kautto, Toivo Koivisto, Jyrki Lappi-Seppälä, Cai Melakoski, Rauni Salminen ja 11.

⁴⁹⁴ Vastaukset Tuula Barretto ja Marjaliisa Siira.

⁴⁹⁵ Vastaus Rauni Salminen.

12.9.1973 aamulla satoi räntää, ja jaoimme koko yön monistamiamme lentolehtisiä, joissa oli tuoreempaa tietoa tapahtumista kuin aamun lehdissä. [...] Tuolloin ei internetistä ja twitteristä ollut tietoaakaan, mutta olimme valtamediaa edellä samalla tavalla kuin twiittaajat yhteiskunnallisten mullistusten yhteydessä tänään.⁴⁹⁶

Tämän perusteella voi arvioida, että vastaajien mukaan Suomi-Chile-seuran toiminnalle oli selkeä tarve, ja että tiedon tuottaminen ja sen jakaminen oli tärkeä toiminnallinen motiivi, jossa myös onnistuttiin. Tuula Barretto näkee solidaarisuustoiminnan olennaisimman vaikutuksen olleen Chilen ulkopuolella: hänen mukaansa liikkeen myötä ”ihmiset alkoivat tiedostaa asioita paremmin” ja samalla mielipideilmastoon vaikutettiin.⁴⁹⁷ Myös Marjaliisa Siira kokee, että poliittisiin päättäjiin vaikuttaminen oli keskeinen ulottuvuus solidaarisuusliikkeessä.⁴⁹⁸

Kyselyyn vastanneille solidaarisuustoiminnan merkitys oli poikkeuksetta suuri. Veikko Heikkisen mukaan toiminta rauhan ja solidaarisuuden puolesta oli rikastuttavaa aikaa⁴⁹⁹. Myös Rauni Salminen muistaa solidaarisuustoiminnan vauhdikkaana ja mielenkiintoisena kokemuksena.⁵⁰⁰ Vastausten perusteella solidaarisuusliikkeeseen osallistuneiden kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma sekä tietämys Latinalaisesta Amerikasta kasvoi ja uusia ystävyyssuhteita syntyi.⁵⁰¹ Salminen kertoo myös espanjan kielen hallinnan tulleen kaiken muun toiminnan myötäjäisenä. Toivo Koiviston mukaan kielitaidottomuus ei ollut kuitenkaan este toimintaan sitoutumiselle: solidaarisuustyö Chilen puolesta merkitsi hänelle innostavaa kokemusta, ja kanssakäyminen chileläisten kanssa tuntui kuin olisi tavannut vanhoja ystäviä. Lähes jokainen vastaaja muistaa kertoa myös korkeatasoisesta kulttuuri-toiminnasta ja uudesta laululiikkeestä, jotka liikuttivat ja motivoivat toimimaan yhteisen tavoitteen puolesta.

Toiminta Chilen puolesta näyttääkin vastausten perusteella olleen sellaista, jota ei ole tarve aktiivisesti unohtaa. ”Ei ole ainakaan mitään ’hävettävää’ – parhaamme teimme kukin kykyjensä mukaan ja suurella innolla, jota ei voine rahassa mitata.”, tiivistää Toivo Koivisto. Eräälle kyselyyn vastanneelle toiminta ystävyys- ja solidaarisuusjärjestöissä antoi ”maailmankuvan perusteet, jotka pitävät yhä”. Myös Tuula Barrettoon solidaarisuustoiminta vaikutti samansuuntaisesti: se avasi hänen silmänsä kolmannen maailman ongelmille ja antoi alkusysäyksen, joka vei hänet myöhemmin vuosik-

⁴⁹⁶ Vastaus Cai Melakoski.

⁴⁹⁷ Vastaus Tuula Barretto.

⁴⁹⁸ Vastaus Marjaliisa Siira.

⁴⁹⁹ Vastaus Veikko Heikkinen.

⁵⁰⁰ Vastaus Rauni Salminen.

⁵⁰¹ Vastaukset Jari Ansio, Jyrki Lappi-Seppälä, Cai Melakoski ja Marjaliisa Siira.

si Intiaan avustustyöhön.⁵⁰² Marjaliisa Siira tiivistää solidaarisuusliikkeen merkityksen oivallisesti: toiminta on hänen mukaansa kansainvälisyyskasvatusta, jonka kautta oppi ymmärtämään, että ihmiset kaikkialla ovat samanlaisia.⁵⁰³ Vastausten perusteella solidaarisuus lähti syvistä ja vilpittömistä tunteista ja jätti jälkensä toimintaan osallistuneiden maailmankuvaan. Cai Sevónin mukaan solidaarisuusliike oli kuin ”voimakkaasti virtaava vesi, raikas sitoutuneisuudessaan ja kirkas tunteissaan [...]”.⁵⁰⁴ Kansainvälisen solidaarisuuden ilmapiirin voisi ajatella olleen jopa kestäväntä, mitä 1970-luvulla tapahtui.

7. Lopuksi

Chilen sotilasvallankaappaus syyskuussa 1973 synnytti Suomessa nopeasti ennennäkemättömän laajan liikkeen Chilen oppositiovoimien puolesta. Tutkielmassani olen pyrkinyt selvittämään, miksi kaukaisen Chilen vallankaappaus herätti 1970-luvun Suomessa huomattavan paljon kiinnostusta sekä motivoi suomalaisia toimimaan kansainvälisen yhteisvastuun nimissä. Merkittävimpiä suomalaisia solidaarisuuden osoituksia olivat Finlandia-talossa järjestetty kansainvälinen Chile-kokous, Suomi-Chile-seuran organisoima monipuolinen, ruohonjuuritason solidaarisuustoiminta sekä laaja-pohjaiset taksvärkkikeräykset vuosina 1974 ja 1978. Solidaarisuustoimintaan ottivat erityisesti osaa vasemmistopuolueet, ammattiyhdistysliike sekä opiskelija- ja koululaisjärjestöt. Myös tasavallan presidentti Urho Kekkonen ja Suomen hallitus suhtautuivat kriittisesti sotilasjunttaan tukien solidaarisuusliikkeen tavoitteita. Hallituksen merkittävin teko Chile-kysymyksessä oli chileläisten pakolaisten vastaanottaminen Suomeen. Pakolaiset toimivat kotimaansa ja kulttuurinsa lähettiläinä, ja laittoivat suomalaiset pohtimaan entistä enemmän kansainvälisen yhteisvastuun kysymyksiä. Käytännössä Pinochetin hallinto sai Suomessa yksimielisen tuomion, ja sotilasdiktatuurin toivottiin kaatuvan maailmanlaajuisen yhteistyön voimalla

Tutkimuskysymystä olen tarkastellut kolmesta näkökulmasta: huomiota olen kiinnittänyt Chile-solidaarisuusliikkeen nousun yhteiskunnalliseen toimintaympäristöön, aikakauden protestijaksoon sekä solidaarisuustoimintaan ja -toimijoihin. Tiivistetysti suomalaisen Chile-solidaarisuusliikkeen synnyn taustalta voidaan tunnistaa taloudellis-sosiaalinen ja poliittis-ideologinen murros, vasemmiston ja nuorison liikehdinnän nousu, kansainvälisten suhteiden laajentuminen ja kehitysmaatietoisuuden kasvu sekä Suomi-Chile-seuran toteuttama tehokas mobilisaatio. Solidaarisuusliikkeen

⁵⁰² Vastaus Tuula Barretto.

⁵⁰³ Vastaus Marjaliisa Siira.

⁵⁰⁴ Sevón 2000, s. 151.

synnyn edellytyksenä oli näin ollen sekä suotuisa kotimainen yhteiskunnallinen suhdanne että kansainvälisen protestihorisonnin aukeaminen. Tätä vasten olisikin ollut sangen erikoista, jos Chilen vaikeaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen ei olisi reagoitu Suomessa lainkaan.

Samat kollektiivisen toiminnan mahdollisuusrakenteen avautumiseen liittyvät tekijät, jotka tukivat 1960- ja 1970-luvun nuoriso- ja opiskelijaliikehdinnän sekä vasemmistolaisen liikehdinnän mobilisointumista, loivat perustan myös Chile-solidarisuusliikkeen nopealle synnylle. Taustalla vaikuttivat talouskasvu, elinkeinorakenteen muutos sekä muuttoliike. Prosessia täydensi oppikoululais- ja opiskelijamäärien räjähdysmäinen kasvu. Nuorten tiedollisten valmiuksien parantuminen, taloudellinen itsenäistyminen ja korkeakoulututkintojen arvonlasku synnyttivät uudenlaisia käsityksiä yhteiskunnan tilasta, mikä näkyi vanhojen ja uusien arvojen, ajatusten ja asenneilmaston yhteentörmäyksenä. Kulttuurisen muutoksen toteuttamisen välineinä toimivat muun muassa *Ylioppilaslehti* ja Eino S. Revon pääjohtajakauden Yleisradio. Taloudellis-sosiaalinen murros loi perustan yhteiskunnan poliittis-ideologisen ilmaston muutokselle ja aikakauden yhteiskunnallisten liikkeiden synnylle.

Martti Siisiäisen näkemykseen tukeutuen aikakauden mahdollisuusrakenteen muutos tiivistyi vuoden 1966 kansanrintamahallituksen tuottaneisiin eduskuntavaaleihin. Valtakunnan virallisten kanavien avaaminen kommunistiselle työväenliikkeelle oli merkki uudesta poliittis-ideologisesta suunnasta. Myös presidentti Kekkonen tarjoama ymmärrys yleisvasemmistolaiselle radikalismille sekä hänen pyrkimyksensä integroida sekä radikaali nuoriso että kommunistit yhteiskuntaan tukivat 1960-luvun protestijakson syntyä. Aikakauden protestin alku liittyi uusien yhden asian liikkeiden perustamiseen. Näiden yleisvasemmistolaisten yhdistysten synnyn keskeisin ympäristö oli yliopisto ja ne nostivat julkisuuteen hallitsevan kulttuurin kannalta uusia teemoja, muun muassa tasa-arvon, kontrollipolitiikan ja kehitysmaiden ongelmat. Samalla ne toivat suomalaisen liikehdintään uudentyyppisiä keinoja, kuten mielenosoituskulttuurin, jonka myös Chile-solidarisuusliike omaksui. Solidarisuusliikkeen kannalta tärkeä poliittisen ympäristön muutos liittyi vuoden 1970 eduskuntavaaleihin, jonka jälkeen kansanrintamakausi päättyi ja yleisvasemmistolainen liikehdintä jähmettyi byrokraattiseksi ja dogmaattiseksi organisaatioiksi. Tähän protestijakson proletaarisen käänteeseen sijoittui myös suomalaisen Chile-solidarisuusliikkeen nousu.

Chilen sotilasvallankaappaus osui merkittävään kansainvälistymisen ajankohtaan: poliittiset ja taloussuhteet laajenivat, televisio ja massaturismi vaikuttivat kansalaisten maailmankuvaan, ylikansallinen nuorisokulttuuri ja uudet aatevirtaukset saapuivat Suomeen. Chile-solidarisuusliikkeen mobilisoinnin edellytyksiin on liitettävä erityisesti suomalainen kolmasmaailmalaisuus. Kiinnostus

kehitysmaita kohtaan kasvoi niiden itsenäistymisprosessien myötä ja kehityskysymykset alkoivat saada tilaa myös julkisessa keskustelussa. Kolmannen maailman ongelmia tarkasteltiin aluksi liberaalin YK-ideologian kehityksessä, kunnes vuonna 1968 perustettu Tricont-ryhmä nosti esiin marxilais-leninistiset riippuvuus- ja imperialismiteoriat. Erityisesti Vietnamin sodan vastainen liike herätti suomalaiset kehitysmaiden todellisuuteen – se aktivoi kansalaisia sekä tarjosi esikuvia Chile-solidarisuusliikkeen organisoitumiselle. Vietnamin sodan vastaisen toiminnan myötä yleisvasemmistolainen radikalismi ja ”sadankomitealainen” pasifismi saivat hiljalleen väistyä radikaalimman vähemmistökommunistista linjaa edustavan tulkintakehyksen tieltä.

Chilen sotilasvallankaappaus heijasteli selkeästi aikansa taloudellista, poliittista ja yhteiskunnallista tilannetta ja maailmankuvaa. Kylmän sodan kaksinaisuus vaikutti kansainvälisessä politiikassa, vaikka Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välinen jännitteinen suhde 1970-luvulla lientyikin. Presidentti Salvador Allenden sosialistinen kokeilu ei sopinut kommunismia vastaan taistelevan Yhdysvaltojen vaikutuspiiriin, ja Chile joutui suurvaltapolitiikan ja ideologisen kamppailun pelinappulaksi. Monille solidaarisuusliikkeen toimijoille Chilen väkivaltainen vallankaappaus ja Allenden syrjäyttäminen näyttäytyivätkin Yhdysvaltojen edustaman ”imperialismin” törkeänä sekaantumisena suvereenin valtion demokraattiseen kehitykseen. Suomalaisen Chile-solidarisuusliikkeen päätaivoitteena ei ollut ideologinen agitaatio, mutta tietty maailmankatsomuksellinen orientaatio vaikutti toiminnan taustalla: marxilais-leninististen teorioiden mukainen kapitalismin- ja imperialisminvastaisuus olivat Suomi-Chile-seuran toiminnan lähtökohta.

Tutkielmassani olen nostanut esille solidaarisuusliikkeen mobilisaation edellytyksenä Suomi-Chile-seuran määrätietoiset ja suunnitelmalliset pyrkimykset voimistaa suomalaisten solidaarisuutta Chilen vasemmisto-opposition rinnalla. Suomi-Chile-seurasta kasvoi vahva ja toimiva järjestö, jonka onnistui sekä levittää tietoa Chilen vallankaappauksesta että luoda äärimmäisen monipuolista solidaarisuustoimintaa ympäri Suomea. Seura osallistui kansainvälisiin solidaarisuuskokouksiin ja organisoi toimintansa niissä laadittujen toimenpide-ehtotusten mukaan. Niinpä Chilen oppositiolle suunnattu tuki ei ollut vain taloudellista, vaan usein myös aatteellista, moraalista ja poliittista tukea maailmanlaajuisen solidaarisuuden nimissä. Unohtaa ei sovi myöskään kulttuurityötä, joka chileläisine lauluineen ja runoineen loi vahvan, yhteisöllisen siteen solidaarisuustoimijoiden välille ja oli olennainen osa taistelua Chilen opposition rinnalla. Suomalainen Chile-solidarisuus ei ollut passiivista tuntemista, vaan se tarkoitti aktiivista toimintavalmiutta, yhteistyön verkostoja sekä monipuolisia tekoja.

Presidentti Allendesta tuli kansainvälisen solidaarisuuden ja vasemmiston yhteistyön vertauskuva. Unidad Popular ja Allenden vaalivoitto oli nähty kaikkialla maailmassa esimerkkinä vasemmiston yhteistoiminnan mahdollisuuksista. Suomessa vasemmiston yhteistyö Chile-kysymyksessä ei kuitenkaan sujunut ilman vastoinkäymisiä. Suomi-Chile-seuran taustajärjestö Suomen Rauhanpuolustajien verkostot loivat hyvän pohjan paikallistoiminnan aloittamiselle kaikkialla Suomessa. Rauhanpuolustajissa vähemmistökommunistien asema oli vahva ja vasemmiston sisäinen kilpailu heijastui solidaarisuustoimintaan: esimerkiksi Rauhanpuolustajien viileät suhteet SAK:n johtoon tekivät kansallisen Chile-boikotin mahdottomaksi toteuttaa. Yhteinen tavoite Chilen puolesta ei näin ollen kyennyt poistamaan vasemmiston sisäisiä ristiriitoja, vaan jopa nosti niitä esille. Kuitenkin erimielisyyksistäkin huolimatta oltiin kansainvälisen solidaarisuuden painoarvosta yksimielisiä.

Chile-solidaarisuusliike oli maailmanlaajuinen liike, jossa suomalaisten rooli oli varsin merkittävä. Pienen Suomen solidaarisuustoiminta veti vertoja monen muun maan Chile-solidaarisuusliikkeille. Kansainvälisellä tasolla suomalainen solidaarisuustoiminta sai erityistä huomiota Chile-komission ja sen puheenjohtaja Jacob Södermanin vuoksi. Tutkielmassa on tietoisesti jätetty tarkastelukulman ulkopuolelle suomalaisen ja kansainvälisen solidaarisuusliikkeen sekä chileläisten pakolaisten muodostamat globaalit yhteistyön verkostot. Verkostonäkökulma on kuitenkin oivallinen lähtökohta jatkotutkimukselle – olihan Chile-solidaarisuusliike maailmanlaajuisen yhteistyön liike. Suomessa Chile-solidaarisuusliike avasi ikkunat maailmalle ja jätti jälkensä kansalaisyhteiskuntaan: kansainvälisyydestä tuli solidaarisuusliikkeen jälkeen pysyvä osa suomalaisen yhteiskunnan arvomaailmaa ja keskustelukulttuuria.

Lähteet ja kirjallisuus

I Kysely

Kyselylomake Chile-solidarisuusliikkeen toimintaan 1970- ja 1980-luvuilla osallistuneille on lähetetty Suomen Rauhanpuolustajien Pulut-sähköpostilistan sekä Latinalaisen Amerikan solidaarisuusverkoston kautta keväällä 2012. Vastaukset (11) ovat tekijän hallussa. Tutkielmassa vastauksiin viitataan sekä nimellä että numerolla. Kaksi vastaajaa ilmoitti haluavansa pysytellä tutkielmassa nimettöminä. Heidän vastauksiinsa viitataan numeroilla 10 ja 11.

Jari Ansio (1)

Tuula Barretto (2)

Veikko Heikkinen (3)

Hannu Kautto (4)

Toivo Koivisto (5)

Jyrki Lappi-Seppälä (6)

Cai Melakoski (7)

Rauni Salminen (8)

Marjaliisa Siira (9)

Vastaaja (10)

Vastaaja (11)

II Arkistolähteet

Kansan Arkisto (KansA), Helsinki

Suomi-Chile-seura

- Perustavan kokouksen pöytäkirja 29.8.1973
- Puhemiehistön kokouksen pöytäkirja 15.10.1973
- Säännöt 1973
- Julkilausuma 11.9.1973, jaettu 12.9.1973
- Toimintasuunnitelmat 1974–1979
- Toimintakertomukset 1973–1977
- Järjestötiedotteet 1974–1979

- Lehdistötiedotteet 1974
- Yhteenvedo Chile-solidaarisuustyöstä 1974–1977
- Suomen naisten Chile-toimikunnan aineistoa 1974
- Helsingin Chile-solidaarisuuskonferenssin aineistoa 1973–1974
- Sotilasjuntan rikoksia tutkivan kansainvälisen komission aineistoa 1974–1980
- Kutsu Tampereen paikallisosaston perustamiskokoukseen 1976
- Kadonneiden kampanjan aineistoa 1977–1978
- Víctor Jara -festivaalin käsiohjelma 26.–29.10.1978
- Chilen Puolesta -lehti 1974–1979
- *Venceremos – Me voitamme. Arvioita ja dokumentteja Chilen kansan taistelusta.* Suomi-Chile-seuran julkaisu. Helsinki 1973.

Tricont

- Tricont -lehti 5-6/1971, 1/1972, 4/1972 ja 5/1972

III Painetut lähteet

Lehdistö

Aviisi 21.9.1973, 23.11.1973, 15.2.1974, 22.3.1974, 27.9.1974 ja 11.10.1974

Helsingin Sanomat 14.8.1974, 17.8.1974, 30.12.2011, 29.12.2012 ja 8.4.2013

Kansan Uutiset 23.3.1974

Päivän Uutiset 27.3.1974

Uusi Suomi 5.4.1974 ja 11.10.1974

Ylioppilaslehti 20.9.1973 ja 27.9.1973

Muistelmat ja aikalaiskirjallisuus

Allardt, Erik: *Suunnistuksia ja kulttuurisokkeja.* Suomentanut Jaana Koistinen. Otava. Helsinki 1995.

Von Bonsdorff, Johan: *Kun Vanha vallattiin.* Tammi. Helsinki 1986.

Chydenius, Kaj: *Muistin juuri.* Otava. Helsinki 2009.

- Frank, Andre Gunder:** *Kapitalismi ja alikehitys Latinalaisessa Amerikassa. Historiallisia tutkimuksia Chilestä ja Brasiliasta.* Vuonna 1969 ilmestyneestä laajennetusta painoksesta suomentanut Pertti Hynynen. Tammi. Helsinki 1971 (ensipainos 1967).
- Hakkarainen, Outi; Toikka, Miia; Wallgren Thomas (toim.):** *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehitysmaaliikkeen juurilla.* Like. Helsinki 2000.
- Hedengren, Viveca:** ”Kaukokaipuu ja lähikosketus – kokemuksia kansainvälisyydestä”. Teoksessa Hakkarainen; Toikka; Wallgren (toim.), 2000, 40–45.
- Kallinen, Timo:** ”70-luku”. Teoksessa Koivusalo; Kallinen (toim.), 2000, 6-16.
- Kissinger, Henry:** *The White House Years.* Weidenfeld and Nicolson. London 1979.
- Koivusalo, Veikko; Kallinen, Timo (toim.):** *Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia.* Kustannusyhtiö TA-Tieto. Helsinki 2000.
- Rossi, Matti:** *Soi, kivinen lanka. Runoja.* Tammi. Helsinki 1974.
- Salo, Arvo:** *Kirjavat päivät. Vaellus eilissä.* Tammi. Helsinki 1986.
- Sevón, Cay:** ”Solidarisuus auttoi”. Teoksessa Koivusalo; Kallinen (toim.), 2000, 146–151.
- Tuomioja, Erkki:** *Kukkaisvallasta Kekkosaltaan.* Tammi. Helsinki 1993.
- Vire-Tuominen, Mirjam:** *Rauhaa rakentavaa työtä, Suomen Rauhanpuolustajien viisi vuosikymmentä.* Demokraattinen sivistysliitto. Helsinki 2003.

IV Tutkimuskirjallisuus

- Aaltola, Juhani; Valli, Raine (toim.):** *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin.* PS-kustannus. Jyväskylä 2010 (ensipainos 2001).
- Aapola, Sinikka; Kaarninen, Mervi (toim.):** *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003.
- Ahonen, Risto:** *Teinien taksvärkki. Ykskaks maailma paremmaks!* Pro gradu -tutkielma. Poliittinen historia. Helsingin yliopisto 2000.
- Ala-Ketola, Marja:** *Hippejä, jippejä, beatnikkejä. Amerikan 1960-luvun vastakulttuuriliikkeiden historiaa.* Pohjoinen. Oulu 1985.
- Antola, Esko:** ”Suomen viralliset suhteet kehitysmaihin”. Teoksessa Tuomi (toim.), 1976, 29–49.
- Anttonen, Anneli; Sipilä, Jorma:** *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa.* Vastapaino. Tampere 2000.
- Autio, Sari; Katajala-Peltomaa, Sari; Vuolanto, Ville (toim.):** *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi.* Vastapaino. Tampere 2001.

- Collier, Simon; Sater, William F.:** *A History of Chile, 1808-2002*. Cambridge University Press. Cambridge 2004 (ensipainos 1996).
- Donner, Philip (toim.):** *Äänetön pauhu. Hahmotelmia 70-luvun poliittisesta laululiikkeestä*. Työväenmusiikki-instituutin julkaisusarja 6. Helsinki 1987.
- Erola, Jani; Wilska, Terhi-Anna (toim.):** *Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus*. Minerva. Jyväskylä 2004.
- Erola, Jani; Wilska, Terhi-Anna; Ruonavaara, Hannu:** ”Johdanto”. Teoksessa Erola; Wilska (toim.), 2004, 13–28.
- Ervamaa, Suvi:** ”Vallankumouksellisuudesta reformismiin”. Teoksessa Paasonen (toim.), 2005, 15–41.
- Eyerman, Ron; Jamison, Andrew:** *Social Movements: A Cognitive Approach*. Polity Press. Cambridge 1991.
- Forsberg, Tuomas; Vaahtoranta, Tapani (toim.):** *Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen*. Gaudeamus. Helsinki 1993.
- Haapala, Pertti:** ”Nuoriso numeroina”. Teoksessa Aapola; Kaarninen (toim.), 2003, 67–85.
- Haapala, Pertti:** ”Väki vähenee - maatalousyhteiskunnan hidas häviö”. Teoksessa Markkola (toim.), 2004, 233–254.
- Haapala, Pertti; Kaarninen, Mervi (toim.):** *Tamperelainen yliopisto. Tarinoita yliopistosta ja kaupungista 1960–2010*. Tampereen yliopisto 2010.
- Haataja, Lauri; Hentilä, Seppo; Kalela, Jorma; Turtola, Jussi (toim.):** *Suomen Työväenliikkeen historia*. Työväen Sivistysliitto. Helsinki 1977.
- Hakala, Matti; Alho, Olli; Virkkunen, Jouko; Väyrynen, Raimo:** *Suomalainen tietosanakirja 3*. Weilin + Göös. Helsinki 1990.
- Hakkarainen, Outi; Onali, Anja (toim.):** *Suomi ja köyhdytetyt. Kehityskaali vuosituhannen vaihteessa*. Like. Helsinki 2005.
- Hallman, Kristiina:** *Tottelisinko? Suomalaista Sadankomiteaa vuodesta 1963*. Suomen Sadankomitealiitto ry. Helsinki 1986.
- Hannikainen, Matti:** ”Lapionvarresta näyttöpäätteelle”. Teoksessa Häggman; Markkola; Kuisma; Pulma (toim.), 2010, 63–83.
- Harle, Vilho:** ”Suomen kehityskaapolitiikka kansainvälisissä järjestöissä”. Teoksessa Tuomi (toim.), 1976, 104–132.
- Heinonen, Visa:** ”Kultainen 60-luku”. Teoksessa Karisto, Antti (toim.), 2005, 145–166.
- Hiilamo, Heikki:** *Kuoleman listat. Suomalaisten salainen apu Chilen vainotuille*. Otava. Helsinki 2010.

- Hirsjärvi, Sirkka; Hurme Helena:** *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö.* Gaudeamus. Helsinki 2010.
- Hyvärinen, Matti:** *Alussa oli liike. Tutkimus yhteiskunnallisten liikkeiden mahdollisuuksista.* Vastapaino. Tampere 1985.
- Hyvärinen, Matti:** *Viimeiset taistot. Taistolainen opiskelijaliike, kertomus ja retoriikka.* Vastapaino. Tampere 1994
- Häggman, Kai (toim.):** *Täältä tulee nuoriso 1950–1979.* WSOY. Helsinki 2006.
- Häggman, Kai; Markkola, Pirjo; Kuisma, Markku; Pulma, Panu (toim.):** *Suomalaisen arjen suuri tarina.* WSOY. Helsinki 2010.
- Ilmolahti, Oona:** *Työtätekevältä toiselle. Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus 1986–2011.* Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus. Helsinki 2011.
- Ilmonen, Kaj; Siisiäinen, Martti (toim.):** *Uudet ja vanhat liikkeet.* Vastapaino. Tampere 1998.
- Ilmonen, Kaj:** ”Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet”. Teoksessa Ilmonen; Siisiäinen (toim.), 1998, 15–42.
- Jallinoja, Riitta:** *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana.* WSOY. Helsinki 1983.
- Judén-Tupakka, Soile:** ”Askelia fenomenologiseen analyysiin. Fenomenologinen menetelmä empiirisessä tutkimuksessa”. Teoksessa Syrjäläinen; Eronen; Värrin (toim.), 2007, 62–90.
- Juntto, Anneli; Vilkkö, Anni:** ”Monta kotia. Suurten ikäluokkien asumishistoriat”. Teoksessa Karisto (toim.), 2005, 115–144.
- Järvelä, Johanna:** *Etujoukoista valtavirtaan. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunnan kehitysyhteistyön historiaa 1950-luvulta nykypäivään.* Pro gradu -tutkielma. Kehityskaatutkimus. Helsingin yliopisto 2008.
- Kaarninen, Mervi:** ”Nuorisokulttuurin läpimurto”. Teoksessa Häggman; Markkola; Kuisma; Pulma (toim.), 2010a, 168–185.
- Kaarninen, Mervi:** ”Se on sellainen ykkö – Tampere korkeakoulujen ja opiskelijoiden kaupunkina”. Teoksessa Haapala; Kaarninen (toim.), 2010b, 55–68.
- Kaldor, Mary:** *Globaali kansalaisyhteiskunta. Vastaus sodan ongelmaan.* Suomentanut Maria Lyytinen. Like. Helsinki 2006.
- Kalela, Jorma:** *Historiantutkimus ja historia.* Gaudeamus. Helsinki 2000.
- Kankainen, Tomi; Pessala, Heli; Siisiäinen, Martti; Stranius, Leo; Wass, Hanna; Wilhelmsen, Niklas:** *Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen.* Oikeusministeriön julkaisuja. Helsinki 2009.
- Karisto, Antti (toim.):** *Suuret ikäluokat.* Vastapaino. Tampere 2005.

- Karisto, Antti:** ”Suuret ikäluokat kuvastimessa”. Teoksessa Karisto (toim.), 2005, 17–58.
- Karisto, Antti; Martikainen, Pekka; Mäki, Netta; Rahkonen, Ossi:** ”Suuren muuton pyörteissä: Liikkuvuus ja liikkumattomuus”. Teoksessa Karisto (toim.), 2005, 92–114.
- Karpov, Anna-Liisa:** *Suomen Rauhanpuolustajat. Vastakulttuurin analyysia Turussa*. Pro gradu -tutkielma. Kansatiede. Turun yliopisto 2008.
- Kastari, Pirkko-Liisa:** *Mao, missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa*. Bibliotheca Historica 65. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001.
- Kinnunen, Kaisa:** *Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia 1944–1974*. Suomi-Venäjä-Seura ry. Helsinki 1998.
- Koivisto, Tellervo:** ”Suomalaisen solidaarisuustyön näkymiä”. Teoksessa Suomen Rauhanpuolustajien 30-vuotisjuhlakirjan toimituskunta (toim.), 1979, 175–179.
- Kolbe, Laura:** *Eliitti, traditio, murros. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1960–1990*. Otava. Helsinki 1996.
- Konttinen, Esa:** ”Syvyyttä uusien yhteiskunnallisten liikkeiden ymmärtämiseen. Karl-Werner Brandin kulttuurinen lähestymistapa”. *Kulttuurintutkimus* 11:1, 1994, 10–19.
- Konttinen, Esa:** ”Uusien liikkeiden tuleminen subjektiviteetin puolustamisen kulttuuri-ilmastossa”. Teoksessa Ilmonen; Siisiäinen (toim.), 1998, 187–217.
- Korkiasaari, Jouni; Tarkiainen, Kari:** *Suomalaiset Ruotsissa*. Siirtolaisinstituutti. Turku 2000.
- Kotakorpi, Jouni:** *Pelko punaisesta etelästä. Yhdysvaltain Salvador Allenden vastaisen politiikan synty ja seuraukset*. Pro gradu -tutkielma. Yleinen historia. Tampereen yliopisto 2008.
- Koukkunen, Kalevi (toim.):** *Sivistyssanakirja. Nykysuomen opas*. WSOY. Helsinki 2003 (ensipainos 2002).
- Krekola, Joni:** *Maailman kylässä 1962. Helsingin nuorisofestivaali*. Like. Helsinki 2012.
- Kuisma, Markku:** ”YYA-Suomesta Euroopan Unioniin”. Teoksessa Häggman; Markkola; Kuisma; Pulma (toim.), 2010, 8–29.
- Kärenlampi, Paavo:** *Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1999.
- Laine, Timo:** ”Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma”. Teoksessa Aalto; Valli (toim.), 2010, 28–45.
- Laitinen, Arto; Pessi, Anne Birgitta (toim.):** *Solidaarisuus*. Gaudeamus. Helsinki 2011.
- Laitinen, Arto; Pessi, Anne Birgitta:** ”Moniongelmainen solidaarisuus”. Teoksessa Laitinen; Pessi (toim.), 2011, 7-29.

- Laurila, Olli:** *New York Timesin, Dagens Nyheterin ja Helsingin Sanomien suhtautuminen kotimaidensa hallitusten Chilen politiikkaan vuosina 1970–1974.* Pro gradu -tutkielma. Yleinen historia. Tampereen yliopisto 1990.
- Lenin, Vladimir Iljitš:** *Imperialismi, kapitalismin korkein vaihe. Yleistajuinen esitys.* Kustannusliike Edistys. Moskova 1970 (ensipainos 1916).
- Leppänen, Johanna:** *”Chilen kansan puolesta!” Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön Chile-solidaarisuus vuosina 1973–1976.* Pro gradu -tutkielma. Poliittinen historia. Helsingin yliopisto 2004.
- Leskinen, Auli:** *Ei huomista ilman eilistä. Chilen ihmisoikeuspolitiikan kehitys 1990–2006.* Ibero-American Center. Helsinki 2006.
- Leskinen, Tapio:** ”Kaukana Jumalasta? Kirkko ja uskonnolliset järjestöt”. Teoksessa Pakkasvirta; Aronen (toim.), 1998, 115–121.
- Lohikoski, Mikko; Tuomi, Helena:** ”Suomi ja vapautusliikkeet”. Teoksessa Tuomi (toim.), 1976, 133–156.
- Markkola, Pirjo (toim.):** *Suomen maatalouden historia III.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2004.
- Metsämäki, Mikko; Nisula, Petteri:** *Akivistit. Suomalaisten kansalaisliikkeiden tarina.* Edita. Helsinki 2006.
- Miettunen, Katja-Maria:** *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2009.
- Muurimäki, Susanne:** *Työllistettäviä, tovereita, turvattomia, vallankumouksellisia – Suomen suurimpien puolueiden pää-äänenkannattajien luoma kuva Chilen pakolaisten tuloprosessista ja ensihuollosta lokakuusta 1973 tammikuuhun 1974.* Pro gradu -tutkielma. Yleinen historia. Oulun yliopisto 2002.
- Mäki, Mari-Anne:** *Lautanen Guatemalan verta – TRICONT kolmannen maailman asialla 1960- ja 70-lukujen Suomessa.* Pro gradu -tutkielma. Sosiologia. Jyväskylän yliopisto 1998.
- Mäki-Kulmala, Heikki:** *Kankeat karnevaalit – Opiskelijaliike Tampereen yliopistossa.* Tampereen yliopiston ylioppilaskunta. Tampere 1988.
- Möttölä, Kari:** ”Puolueettomuudesta sitoutumiseen. Turvallispoliittisen perusratkaisun muutoskylmästä sodasta Euroopan murrokseen”. Teoksessa Forsberg; Vaahtoranta (toim.), 1993, 62–135.
- Niemelä, Tuija:** *Chilen pakolaisten sopeutuminen Suomeen. Siirtolaisuustutkimuksia 17.* Työvoimaministeriö. Suunnitteluosasto. Helsinki 1980.
- Nieminen, Anita:** *Kansa taisteli – Ylioppilaslehti kertoo. Vietnamin sota Ylioppilaslehdessä.* Pro gradu -tutkielma. Poliittinen historia. Turun yliopisto 1994.

- Ojakangas, Mika:** ”Pimeä solidaarisuus”. Teoksessa Laitinen; Pessi (toim.), 2011, 263–271.
- Paasonen, Susanna (toim.):** *Aktivismi. Verkostoja, järjestöjä ja arjen taitoja*. Gummerus. Vaajakoski 2005.
- Padilla, Alfonso:** ”Tropiikin yöstä syyspihlajan alle. Latinalaisamerikkalainen musiikki Suomessa”. Teoksessa Pakkasvirta; Aronen (toim.), 1998, 123–143.
- Pakkasvirta, Jussi; Teivainen, Teivo (toim.):** *Kenen Amerikka? 500 vuotta Latinalaisen Amerikan valloitusta*. Gaudeamus. Helsinki 1992.
- Pakkasvirta, Jussi; Aronen, Jukka (toim.):** *Kahvi, pahvi ja tango. Suomen ja Latinalaisen Amerikan suhteet*. Gaudeamus. Helsinki 1998.
- Peltonen, Matti; Kurkela, Vesa; Heinonen, Visa (toim.):** *Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003.
- Peltonen, Matti; Kurkela, Vesa; Heinonen, Visa:** ”60-luvun toinen kuva”. Teoksessa Peltonen, Kurkela, Heinonen (toim.), 2003, 6–15.
- Pirttijärvi, Jouni:** ”Ystävyyttä ja solidaarisuutta”. Teoksessa Pakkasvirta; Aronen (toim.), 1998, 99–114.
- Rantanen, Miska:** *Love Records 1966–1979*. Schildts Kustannus. Porvoo 2005.
- Rector, John L.:** *The History of Chile*. Greenwood Press. Westport, Connecticut 2003.
- Remes, Matti:** *Etiikkaa ja valistunutta itsekkyyttä. Suomen ja Tanskan kehitysyhteistyön motiivit*. Pro gradu -tutkielma. Valtio-oppi. Helsingin yliopisto 1998.
- Rentola, Kimmo:** ”Kevään 1968 isänmaan toivot”. Teoksessa Saaritsa; Teräs (toim.), 2003, 96–132.
- Rentola, Kimmo:** ”Vuoden 1968 radikaali sukupolvi”. Teoksessa Häggman (toim.), 2006, 160–179.
- Saaritsa, Sakari; Teräs, Kari (toim.):** *Työväen verkostot*. Väki voimakas 16. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 2003.
- Salokangas, Raimo:** *Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1949–1996*. Yleisradio Oy. Helsinki 1996.
- Salonen, Kirsi:** ”Kepa – nuori aikuinen”. Teoksessa Hakkarainen; Onali (toim.), 2005, 83–104.
- Saunio, Ilpo:** *Veli sisko kuulet kummat soitot. Työväenlaulut eilen ja tänään*. Kansankulttuuri Oy. Helsinki 1974.
- Saunio, Ilpo:** ”Lähtökohtia 1970-luvun laululiikkeen tutkimukseen”. Teoksessa Donner (toim.), 1987, 25–58.
- Sihvola, Juha:** ”Solidaarisuus globaalissa kapitalismissa ja luterilainen etiikka”. Teoksessa Laitinen, Pessi (toim.), 2011, 159–172.

- Siisiäinen, Martti:** *Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle*. Gummerus. Jyväskylä 1990.
- Siisiäinen, Martti:** ”Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat”. Teoksessa Ilmonen; Siisiäinen (toim.), 1998, 219–243.
- Siisiäinen, Martti; Kankainen, Tomi:** ”Järjestötoiminnan kehitys ja tulevaisuudennäkymät”. Teoksessa Kankainen; Pessala; Siisiäinen; Stranius; Wass; Wilhelmsson, 2009, 90–137.
- Snellman, Hanna:** ”Suuri muutto Ruotsin lähiöihin”. Teoksessa Häggman; Markkola; Kuisma; Pulma (toim.), 2010, 84–101.
- Stranius, Leo:** ”Epämuodollinen kansalaistoiminta – järjestötoiminnasta kevytaktivismiin”. Teoksessa Kankainen; Pessala; Siisiäinen; Stranius; Wass; Wilhelmsson, 2009, 138–169.
- Suomen Rauhanpuolustajien 30-vuotisjuhlakirjan toimituskunta:** *Rauhan kasvot. Tapahtumia ja toimintaa rauhantyön taipaleelta 1949–1979*. Gummerus. Jyväskylä 1979.
- Suomi, Juhani:** *Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–1976*. Otava. Helsinki 1998.
- Suominen, Tapani:** *Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa*. Tammi. Helsinki 1997.
- Syrjäläinen, Eija; Eronen, Ari; Värri, Veli-Matti (toim.):** *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere University Press. Tampere 2007.
- Tapola, Pekka:** ”Vietnamin vuodet”. Teoksessa Suomen Rauhanpuolustajien 30-vuotisjuhlakirjan toimituskunta (toim.), 1979, 170–174.
- Tarrow, Sidney:** *Power in Movement, Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge University Press. Cambridge 1998.
- Tuomi, Helena (toim.):** *Suomi ja kolmas maailma*. Gummerus. Jyväskylä 1976.
- Tuominen, Marja:** *”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”. Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Otava. Helsinki 1991.
- Valtonen, Pekka:** ”Yhteiskuntatieteellinen tutkimus”. Teoksessa Pakkasvirta; Aronen (toim.), 1998, 228–237.
- Valtonen, Pekka:** *Latinalaisen Amerikan historia*. Gaudeamus. Helsinki 2001.
- Vartiainen, Vesa; Kaarninen, Mervi:** *Elämää ja taistelua. Tampereen yliopiston ylioppilaskunta ja sen edeltäjät 1925–2010*. Tampereen yliopiston ylioppilaskunta. Tampere 2013.
- Vesa, Unto:** ”Kolmas maailma suomalaisten tietoisuudessa”. Teoksessa Tuomi (toim.), 1976, 165–189.
- Vesikansa, Jarkko:** *Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvariain taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Otava. Helsinki 2004.
- Vihavainen, Timo:** ”Hyvinvointi-Suomi”. Teoksessa Zetterberg (toim.), 2003, 835–915.

Virtanen, Matti: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2002.

Virtanen, Matti: ”Suuret ikäluokat sukupolvena”. Teoksessa Karisto (toim.), 2005, 197–207.

Voionmaa Liisa Flora: *Solidaarisuusmuseo Salvador Allenden suomalainen taidekokoelma Santiago de Chilessä.* Pro gradu -tutkielma. Taidehistoria. Helsingin yliopisto 2010.

Väyrynen, Raimo: ”Suomen ja kehitysmaiden taloudelliset suhteet”. Teoksessa Tuomi (toim.), 1976, 49–78.

Wallgren, Thomas: ”Kehitysmaaliike muuttaa maailmaa – ja Suomea”. Teoksessa Hakkarainen; Onali (toim.), 2005, 13–19.

Ylikangas Heikki: *Käännekohdat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla.* WSOY. Helsinki 1986.

Zetterberg, Seppo (toim.): *Muutosten vuosisata 1961–1973.* WSOY. Helsinki 1995.

Zetterberg, Seppo (toim.): *Suomen historian pikkujättiläinen.* WSOY. Helsinki 2003.

Liite

Tutkimuskysely Suomi-Chile-seuran 1970- ja 1980-lukujen jäsenistölle

Vastaajan nimi:

Nimeäni saa käyttää tutkielmassa: Kyllä Ei

Olisitteko kiinnostunut osallistumaan haastatteluun? Kyllä Ei

Puhelinnumero ja/tai sähköpostiosoite yhteydenottoa varten:

1. Milloin toimitte Suomi-Chile-seurassa? Jos, ette ole enää jäsen, miksi toimintanne päättyi.
2. Missä toimitte pääsääntöisesti? (pääkaupunkiseutu / Suomi-Chile-seuran paikallisryhmä)
3. Mitä teitte seurassa?
4. Teittekö yhteistyötä chileläisten pakolaisten kanssa?
5. Miksi liityitte Suomi-Chile-seuraan?
6. Toimitteko 1960- ja 1970-luvulla muissa järjestöissä? (poliittinen nuoriso- tai opiskelijajärjestö, puolue, solidaarisuus- tai rauhanjärjestö, Teiniliitto, ylioppilaskunta ym.)
7. Miten arvioisitte seuran merkitystä omassa elämässänne: antoiko toiminta teille uusia kokemuksia tai ystävyys-suhteita, opettiko se teille jotakin uutta?
8. Täytyivätkö oman käsityksenne mukaan seuran toiminnalle asetetut tavoitteet?
9. Miten arvioisitte seuraa ja sen toimintaa tämän päivän näkökulmasta?
10. Haluaisitteko kertoa yksittäisen tapauksen tai sattumuksen, joka on jäänyt mieleen?